

meddobje

5-6

ALFONZ ČUK (LATROBE, ZDA), PSIHOLOŠKA RAZMIŠLJANJA OB EKUMENIČNEM VPRAŠANJU (225)
 * DANTE ALIGHIERI – TINE DEBELJAK (BUENOS AIRES), DRUGI SPEV VIC (422) * VINKO BELIČIČ
 (TRST), NOVA REVIIJA (247) * FRANCE HRIBOVŠEK (***), TRI PESMI (254) * VINKO BRUMEN
 (BUENOS AIRES), K NAŠEMU KULTURNEMU POLOŽAJU (256) * T. S. EILOT – FRANCE PAPEŽ (BUE-
 NOS AIRES), UMOR V KATEDRALI – INTERLUDIJ (265) * ANICA KRALJEVA (BUENOS AIRES), IZ
 SPOMINOV NA LIPARI (267) * TINE DEBELJAK (BUENOS AIRES), DVE ŠEUČENKOVI (282) * FRAN-
 CE DOLINAR (RIM), ZGODOVINAR JOSIP MAL (286) * VINKO BRUMEN, O POLITIKI IN POLITIKIH
 (291) * RUDA JURČEC (BUENOS AIRES), REQUIEM IN RE (313).

ČAS NA TRIBUNI: KDO SMO? (JOŽE VELIKONJA, SEATTLE, ZDA, 323) * ČRTA IN PRO-
 STOR: II. GRAFIČNA RAZSTAVA SLOVENSКИH IZSELJENSKИH UMETNIKOV (MARIJAN MAROLT, BUE-
 NOS AIRES, 330) * ČRKE BESEDE MISLI: HARMONIKA NI JEZIK, NE VE ZA HINAVŠČINO
 (RUDA JURČEC, 337) * ZAPISKI: OB STOPETDESETLETNICI TARASA ŠEVČENKA (TINE DEBELJAK,
 341) * KULTURNI VEČERI SKA 1964 (344).

UMETNOSTNA PRILOGA: IVAN BUKOVEC: SKRIVNOST.

D 129907

M E D D O B J E

LETO VIII

1964

ŠTEV. 5-6

Izdaja Slovenska kulturna akcija

Uredniki: Zorko Simčič, Ruda Jurčec, Rafko Vodeb

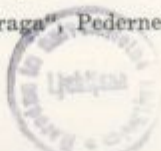
Naslov uredništva v Evropi: Rafko Vodeb, Via del Colli della Farnesina 140, Roma, Italija. Naslov uredništva in uprave v Ameriki: Ramón Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina. — Revija izhaja letno v šestih številkah. Prizpevki s psevdonimom se objavljajo samo, kadar je uredništvu znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ovitek: arh. Marijan Eiletz

Cena temu zvezku: 280 mšn. — 2.80 U\$S — 1300 LIT — 12 NF
10 DMK — 60 šilingov

Izšlo kot 56. publikacija Slovenske kulturne akcije

Tisk tiskarne „Editorial Baraga“, Pedernera 3253, Buenos Aires.

PZ. 7401

IVAN BUKOVEC: SKRIVNOST

PSIHOLOŠKA RAZMISLJANJA OB EKUMENICNEM VPRAŠANJU

Alfonz Čuk

Še nikdar v krščanski zgodovini ni bila zavest razkosanosti krščanskega sveta in potrebe po enotnosti tako živa kot v zadnjem desetletju. To je predvsem zasluga papeža Janeza XXIII. in vatikanskega cerkvenega zbora, ki sta krščanski in posebno katoliški svet priklicala iz letargične dremavice cerkvenega samozadovoljstva in ekumenične brezbričnosti k zavesti, da z nami nekaj ni v redu, in obenem k dolžnosti, da se v tem pogledu nekaj napravi. V tem je bistvo ekumeničnega problema, v zavesti razbitosti krščanske skupnosti in v dolžnosti pripomoči k zedinjenju. Ta problem je silno zamotan in mnogoobrazen. Proučujemo ga lahko pod različnimi vidiki: zgodovinsko, teološko, razvojno, socialno, politično, itd. Danes je seveda teološki vidik najvažnejši. Ekumenični problem je po svojem bistvu religiozen problem, zakoreninjen v krščanskem nadnaravnem razvoju. Ali je Kristus res ustanovil Cerkev? Ali je Cerkev po njegovi želji res ena in enotna? Kakšna sta narava in ustroj Cerkve? V kakšnem razmerju naj bosta v Cerkvi enotnost in različnost? Do kake meje gre lahko razvoj v cerkvenem verovanju in življenju? Do kake mere je v Cerkvi prostora za narodne in socialne posebnosti in svojevrstnosti? Vsa ta vprašanja so v glavnem teološka in zahtevajo teoloških odgovorov. Združitev cerkva je odvisna od enotnega, vsem krščanskim veroizpovedim sprejemljivega odgovora na ta in podobna vprašanja. Kako se do teh odgovorov dokopati je v bistvu delo in prizadevanje ekumeničnega gibanja.

Vendar to še ni vse. Cerkvena ideja in organizacija sta zasidrani v ljudeh. Človeški življenjski je bistveni sestavni del Cerkve, je nekaka „materia prima“ božjega kraljestva in mističnega telesa

Kristusovega. Pravzaprav ima ekumenični problem svoj smisel samo zaradi človeškega elementa v Cerkvi. Človeški element je tisti, ki je v raznih dobah cerkvene zgodovine odpovedal in povzročil herezije, razkole, odpade in razprtije. Božji element je dan enkrat za vselej in ostane nespremenljiv. Težava je z nami, z našim sprejemanjem in razumevanjem božjega razodetja, z našim tolmačenjem božjih načrtov in namenov, z našim načinom, kako si osebno in družbeno osvajamo in uporabljamo verske resnice. S temi ugotovitvami pa stopamo že na psihološko področje presojanja in proučevanja ekumeničnih problemov. Psihološko področje je področje človeške osebnosti, človeškega vedenja in zadržanja, ustvarjanja in delovanja, človeških potreb, čustev, vrednot, izročil, človeških nagibov, strasti, bojazni, upov in načrtov.

Trenutno je morda psihološki vidik ekumeničnega problema najvažnejši. Dasi se na zgodovinsko-teološkem torišču vrši važno delo raziskovanja in zbliževanja med krščanskimi skupinami, si vendar ni mogoče obetati takojšnjih uspehov. Uspeh združenja cerkva ni toliko zadeva človeških naporov kot sađ milosti božje. Da navedemo samo en primer: danes ni, človeško govorjeno, prav nobenega upanja, da bi se tri največje krščanske veroizpovedi, katoliška, protestantska in pravoslavna, zedinile v gledanju na papežovo funkcijo v Cerkvi. Protestanti in pravoslavni odločno odklanjajo prvenstvo papeža, češ da je zgodovinsko pogojeno, medtem ko ga katoličani prav tako odločno poudarjajo kot bistveno sestavino božjega razodetja. Ne da bi zveneli pesimistično, lahko rečemo, da je dejansko združenje cerkva odmaknjeno v nedogledno bodočnost. Vendar morajo vsi naši naporu sloneti na globoki veri in trdnem prepričanju, da bo do tega ob svojem, ob „božjem“ času neizogibno prišlo, ker je enotnost Cerkve iskrena želja Zveličarjeva.

Naše trenutno najvažnejše opravilo je, da psihološko pripravimo pot temu dogodku, in sicer negativno, s tem, da odstranimo vse človeške zapreke, in pozitivno, da ustvarimo vse tiste človeške okoliščine, ki so pogoj za delovanje milosti božje. Stari rek, da milost predpostavlja naravo, velja tudi v tem primeru. Združenje krščanske družine bo nastopilo kot božji čudež. Toda do tega čudeža ne bo prišlo, ako se krščanski svet ne pripravi duhovno in psihološko.

V sledečem bi rad navedel nekaj področij, na katerih je psihološko razčiščenje potrebno, posebno kar se tiče vedenja nas katoličanov,

1.) Uspešno ekumenično delo zahteva, da si pridemo do jasnosti, kar se tiče našega gledanja in razmerja do ločenih kristjanov. Do nedavnega je bilo morda naše gledanje približno ta-

kole: — Mi smo prava Cerkev Kristusova, ki je ohranila nedotaknjeno Kristusovo razodetje in ima edina pravico do obstoja kot Kristusova ustanova. Vse druge krščanske cerkve so odpadniške in krivoverske. Shizme in odpadi so se izvršili zaradi hudobije, zvijače in častihlepnosti ljudi kot so Fotij, Luter, Calvin in Henrik VIII. Res so bile razmere v vesoljni Cerkvi včasih slabe, vendar so reformatorji šli predaleč in tako pokazali svoje slabe namene. — To stališče je objektivno in zgodovinsko v glavnem pravilno. Res je, da je katoliška Cerkev prava in druge odpadniške. Res je, da so človeške slabosti in strasti igrale tragično vlogo pri razkolih in krivih verah. Res je, da so med nami veliki teološki prepadi, ki se zdijo nepremostljivi. Tega ni mogoče zanikati in bi bilo napačno, teološko in psihološko, ako bi skušali zanikati razlike med nami. Pri vseh ekumenskih razgovorih se na obeh straneh vedno poudarja, da bi bilo samoslepivno in samoprevarno omalovaževati dogmatične razliknosti, kot da niso važne. Tako zadržanje si vsi zamerijo kot neiskreno, hinavsko in brezkoristno. Teološko in psihološko je važno, da si v vsej poštenosti drug drugemu priznamo, kaj nas loči in cepi v razne tabore. To je možko in zdravo stališče, ki mora le vzbuditi in krepiti medsebojno spoštovanje.

Ugotovitev razlik pa ne pomeni medsebojnega zaničevanja in omalovaževanja, prerekanja in obdolževanja, sumničenja in sovraštva, kar je vedno povzročalo tako pohujšanje pri nekristjanih, posebno v misijonskih deželah. Dejstvo je, da je odnose med kristjani mnogokrat označevalo pomanjkanje ljubezni in spoštovanja. Tudi katoličani smo se v marsičem pregrešali. Gledali smo zviška na „uboge krivoverce in razkolnike“. Z ošabnim samozadovoljstvom smo se zapirali v svoj slonokoščeni stolp samozaverovanosti in mirno pričakovali, da onile spokorno in ponižno pridejo v Kanoso in se brezpogojno uklonijo. Stvar se nam je zdela zelo preprosta: Mi imamo prav in oni so v zmoti. Zato naj priznajo krivdo in se skesano vrnejo. Danes sprevidevamo, da je položaj malo različen. Današnji protestanti in pravoslavni so se rodili in zrastli v svoji veroizpovedi in so v veliki večini prepričani, da so člani prave Kristusove Cerkve. Subjektivno so v dobri veri, subjektivno gledano jih ne moremo in ne smemo pitati s krivoverci, hudobneži in trmoglavci. Na srečo se v tem pogledu že veliko spreminja zlasti pod vplivom cerkvenega zbora. Danes govorimo o „ločenih bratih“ in celo o „protestantskih cerkvah“. Katoličani smo pogostoma delali napako, da smo se dali voditi od strogo objektivnih in zgodovinskih vidikov. Bili smo bolj logični kot psihološki. Morda je to sad naše strogo intelektualistične aristotelsko-sholastične vzgoje. Kako pogostoma se sliši med nami izrek: Zmota nima nobenih

pravic. Juridično in logično je izrek pravilen, toda psihološko in človeško gledano je napačen. Zmota kot taka sploh ne obstoji v stvarnosti, obstojimo le ljudje, ki se motimo. In tudi taki moteči se ljudje — zlasti ako se motijo v dobri veri — imajo vse pravice, ki jim pritičejo kot človeškim osebnostim. Zaradi enostranskega pojmovanja zmote je za nas tako težko razumeti vprašanja, kot so svoboda vesti in veroizpovedi. Nekatoličani se silno pohujšujejo, ko vidijo, da mi zahtevamo zase svobodo religije, a jo drugim kratimo, češ da zmota nima pravic. Vse to temelji na zamenjavanju in zamešavanju logičnega in psihološkega reda. Delo za cerkveno združenje je že od vsega početka obsojeno na neuspeh, ako si kristjani med seboj ne priznamo dobre volje in dobre vere, čistih namenov in iskrene gorečnosti pri delu za zedinjenje.

2.) Drugo psihološko nevarno postopanje je uporaba tako imenovanega merila „ali črno - ali belo“ pri presojanju življenjskega dogajanja. Jaz sem stoodstotno bel, ti si stoodstotno črn. Jaz imam popolnoma prav, ti si popolnoma v zmoti. Ljudje, ki gledajo na življenje skozi dvobarvne naočnike, so navadno nedozoreli in nezkušeni, nezmožni potanskega razlikovanja življenjskih pojavov; ne zavedajo se, da se nam polnokrvno življenje prikazuje v neštetih odtenkih eksistenčnega spektra. Tako črno - ali - belo gledajo na življenje nedorasli otroci. Pri ekumenskem delu je zelo lahko, da se spozabimo in da vidimo sebe kot nedolžna bela jagnjeta in druge kot črne zločeste volkove. Hvala Bogu, da se tudi v tem pogledu že kažejo važne spremembe. Zgodovinski študij o početkih in početnikih herezij in razkolov odkriva vedno več psihološkega razumevanja in prinaša na dan ne samo, kar je bilo negativnega in razdiralnega, temveč tudi pozitivne in iskrene pojave. Danes priznavamo, da so bile na obeh straneh napake, strasti in nerodnosti. Katoličani nismo brez krivde pri tragediji cerkvene razklanosti. Dosedaj smo se te krivde radi otepali. Danes pa, ko živimo v ekumenski dobi, se v katoliških vrstah vedno bolj sliši zahteva, da tudi mi zmolimo confiteor in priznamo svoj delež krivde pri razbitju cerkvene edinosti. Katoliškemu teologu Hansu Kuengu se to zdi nujen pogoj za vsako obetajoče ekumenično delo. To priznanje krivde je dejanje ponižnosti, toda ni poniževalno in ni zatajitev načel in zanikanje cerkvene nezmotljivosti. Krivda pade ne na Cerkev kot tako, temveč na člane, med katerimi so na žalost tudi duhovniki in hierarhi. Cerkvena nezmotljivost se nanaša izključno na slovesne proglasitve verskih in moralnih resnic. Ne nanaša se na upravne ukrepe, na moralnost obnašanja katoličanov ali na taktičnost cerkvenih določil in postopkov. Cerkev ni nezmotljiva na psihološkem področju, ki je področje občevarja, obnašanja in medsebojnih odnosov. Možno je vsaj spekulativno

zagovarjati misel, da bi se lahko marsikateri razkol ali marsikatera herezija preprečila, ako bi cerkveni oblastniki postopali z večjim taktom in globljim razumevanjem. Severnoameriški meto-distični škof Fred Pierce Carson, eden izmed uradnih opazovavcev pri vatikanskem cerkvenem zboru, je v nekem govoru izrazil misel, da bi najbrže l. 1521. Martin Luter ne zapustil katoliške Cerkve, ako bi na papeškem prestolu sedel Janez XXIII.

Protestanti in pravoslavni nam večkrat očitajo, da smo katoličani ošabni farizejski in sami vase zaverovani. Edino Bog ve, koliko smo objektivno res taki. Psihološko pa je važno zavedati se, da nam to očitajo, da delamo tak vtis nanje, pa najsi je to resnica ali ne. V naši miselnosti in obnašanju morajo biti poteze, ki jim dajo povod za očitke prevzetnosti in svetohlinstva. Naš odnos do ločenih kristjanov mora biti ne samo objektivni in resničen, temveč tudi spoštljiv in takten. Kot je res, da so oni v zmoti in ločeni od Kristusove Cerkve, tako je tudi res, da so v dobri veri ohranili veliko pozitivnega. To velja ne samo za pravoslavne, katerim smo voljni priznati mnoge pozitivne krščanske vrednote, temveč tudi za protestante pri vsej različnosti njihovih skoraj nepreglednih konfesionalnih zvrsti. Ena najznačilnejših potez sodobnega ekumenskega dela, v katero smo se na srečo aktivno vključili tudi katoličani, je ravno priznanje, da je poleg globokih in bolečnih razlik in nasprotij, ki nas ločijo, tudi veliko pozitivnega, ki nas druži ali ki nas bi moralo družiti. Mi, ki živimo v tej dobi, ne bomo najbrže nikdar dočakali združenja cerkva, vendar pa lahko že sedaj pripomoremo k zbližanju in medsebojnemu obogatitju v vseh tistih vrednotah, ki niso sporne in so morda nam vsem skupne, ne da bi se včasih tega zavedali. Za nas katoličane je še posebno važno, da se tega zavedamo. Mi si namreč večkrat predstavljamo, da imamo vso polnost resnice in življenjske modrosti, ne samo na teološkem področju, temveč tudi na filozofskem, psihološkem, socialnem, juridičnem, itd. Cerkev ima res polnost božjega razodetja, milostnih sredstev in svetniškega življenja. Toda mnoge resnice so tudi med nami latentne, včasih zanemarjene, pol pozabljene in podzavestne: zaradi časovnih razmer in navlake zastarelih in preživelih nazorov in navad te resnice ne morejo prodreti na dan in vžgati krščansko aktivnost. Vatikanski cerkveni zbor nas živo in večkrat naravnost spotikljivo spominja dejstva, da je Cerkev živ organizem, ki raste, zamira in se spet poživlja in bohoti. Še nikdar prej se nismo tako dramatično zavedali, kaj pomeni „dogmatični razvoj“, kot se zavedamo ob debatah vatikanskega zbora. Še nikdar si nismo bili tako v svesti, kaki neizčrpni verski in moralni zakladi so skriti v božjem razodetju, ki je zaupano Cerkvi. Mislili smo, da smo že dognali vso biblično

modrost, dokler nismo uvideli ob modernem pogonu bibličnih študijev, ki ima deloma svoj izvor v izsledkih nekatoliških znanstvenikov, da smo le površje načeli. Vse veroizpovedi priznavajo, da se ravno ob ekumenskem delu vedno bolj zavedajo svojega notranjega verskega bogastva, ki korenini v pravicah božjega razodetja. To dejstvo temelji na zanimivem in paradoksalnem psihološkem zakonu, ki pravi, da se naša samosvest porodi ob dotiku z okoljem. Ako bi bilo mogoče, da bi se človek rodil in rasel v popolni praznini, odrezan in osamljen od vsakega okoljskega draženja, potem bi ne mogel nikdar samega sebe pravilno spoznati in se samega sebe zavedati. Sodobni eksperimentalni študiji o vplivu izolacije na človeško osebnost ta zakon zelo dramatično podkrepljujejo. Kar velja za posameznika, velja tudi za družabno skupino. Kadar so skupine v zdravem medsebojnem odnosu in občevarju, se začnejo bolj in bolj zavedati svoje istovetnosti in obenem se začnejo tudi obojestransko oplojevati. Na ekumenskem polju se to že pozna, kot je razvidno npr. iz liturgične poživitve ne samo pri katoličanih, temveč tudi pri protestantih.

Katoličani smo bili vedno voljni priznati dragocene religiozne vrednote v vzhodnem pravoslavju. Danes se začenjamo zavedati tudi pristnih verskih vrednot v protestantizmu, kot so npr. ljubezen in spoštovanje do božje besede, poudarek na osebnostnem odnosu do Boga, na osebni odgovornosti in svobodni odločitvi, itd. Séveda lahko po pravici rečemo, da so vse te resnice in vrednote prisotne tudi v katolicizmu. To je res. Na drugi strani pa je tudi res, da jih včasih pustimo v nemar, pozabimo ali vsaj ne dovolj poudarjamo. Ob stiku z nekatoličani se jih na novo zavemo in jih na novo aktiviziramo. Ni slučaj, da se npr. ravno severno-ameriški teologi in škofje tako živo zanimajo za obravnavo problema svobode vesti in religije pri cerkvenem zboru.

Ako se že v verskih stvareh lahko učimo od nekatoličanov, koliko lahko pridobimo od njih še na drugih področjih! Filozofija, tudi krščanska, se ni zaključila s sv. Tomažem (sv. Tomaž bi bil prvi, ki bi temu pritrdil) in se lahko uči tudi od Kierkegaarda in Sartra. Vsaka moderna sociologija mora upoštevati marksizem, in psihologija, ki se predava po naših univerzah, ne more mimo Freuda, Junga in Pavlova. V Združenih Državah se je med protestantsko duhovščino začelo močno gibanje pastoralne psihologije, ki ima svoje korenine v moderni psihologiji, deloma tudi v psihoanalizi. To gibanje prodira polagoma tudi v katoliška semenišča in župnišča. Za katoličana, ki deluje na ekumenskem polju, je položaj „odprtega uma in odprtega srca“ izredno važen. To zadržanje izhaja iz zavesti, da Duh božji veje, kjer hoče, in zanaša semena božjega razodetja na najbolj čudne njive človeškega ra-

zuma in srca, in jih obenem neguje in ogreva, da ob svojem času in na svoj večkrat skrivnosten način vzbrstijo in obrodijo sad svetosti. Tukaj velja Pavlova beseda: „Vse pa preskušajte, in kar je dobro, ohranite“ (1 Tes 5,21). Ekumenski duh ni duh ozko-srčnega verskega samotarstva, okamenelosti in oboževanja preteklosti, skleroznega zadovoljstva s „status quo“, temveč duh Kristusove univerzalnosti in razumevanja, duh ponižnosti v priznanju lastnih napak in rahločutnosti, ki lahko dojame vetje milosti božje od koder si bodi.

3.) Pri razvoju in dozorevanju človeškega organizma je med psihološko najbolj zanimivimi procesi tako imenovani pojav osamosveščanja človeške osebnosti. Otrok se v začetku še ne zaveda samega sebe, ne razlikuje med seboj in zunanjim svetom: ves svet je on sam. Polagoma se začne zavedati svojega telesa, svojih opravil, potreb, svojega delovanja. Nekega dne se mu nenadoma posveti, da so „tam zunaj“ drugi ljudje, starši, bratje in sestre, reči in dogajanja, ki so različna od njega. Vzbudi se mu samozavest: to sem jaz, to so oni, to je moje, to ne spada k meni. Obenem se pojavi samonavezanost in samoljubnost. Krčevito brani, kar je njegovo. Pojem lastnega in osebnega se širi. Moje ni samo, kar je bistven del mene samega, telo, zmožnosti, čustva, misli, govorica, itd., osebno je tudi, kar je samo prigodno „moje“, moje ime, starši, obleka, hiša, igrače, knjige, ideje, vse priučene spretnosti. Skozi celo življenje se vrši to, kar severnoameriški psiholog Gordon W. Allport imenuje „razsegovanje lastnega jaza“ (ego extension). Kakršnakoli vrednota se pritegne v sfero mojega bivanja, postane del mene samega, se sestavno in nedotakljivo vključi v mojo osebnost. Ljudje smo pripravljeni ljubosumno braniti ne samo svojega telesa in svoje duševne zmožnosti, temveč vse, kar v katerem koli oziru spada k nam, lastnino, dobro ime, jezik in narodnost, mnenje in prepričanje. Verski nazori spadajo med najvažnejše sestavine naše osebnosti. Pomen vere zavisi seveda od položaja, ki ga zavzema na naši vrednostni lestvici. Ako nam vera pomeni najvišjo dobrino, potem smo pripravljeni vse žrtvovati, tudi fizično življenje, da vero ohranimo (mučeništvo). Ako pa je vera le drugotnega pomena, ne bomo oklevali, da jo zapostavimo drugim dobrinam. Ko nam vera nič več ne pomeni, jo zavržemo med staro šaro, ali dopustimo, da zbledi in izgine iz našega življenja. Prepričan katoličan, protestant, pravoslavac ali član kate-re koli veroizpovedi ceni vero kot najzlahtnejšo vrednoto. Zgubiti ali zavreči vero mu je isto kot zavreči in uničiti del njegove lastne osebnosti. Pri proučevanju verskih spreobrnjenj se opaža, da je konverzija psihološko gledano mogoča le, ko pride konvertit do zaključka: z novo vero ne bom ničesar pozitivnega izgubil, temveč samo pridobil.

Iz lastne izkušnje vemo, da si vsak človek prizadeva nagonsko čuvati in ohraniti svojo osebnost. Ta težnja ohraniti in razviti vse svoje sile in zmožnosti in ostvariti popolno in dozorelo osebnost, je morda najgloblja in najbolj primitivna težnja našega življenja. Kar koli utegne ogroziti našo osebno celovitost, vzbudi takojšen strah in odpor. Ako se srečamo s človekom, ki je močnejši, umnejši, lepši kot mi, doživimo skoraj nagonsko občutek neudobnosti, ki ga lahko analiziramo kot bojazen pred nevarnostjo. V glavnem je ta občutek ogroženosti. Vse, kar nam je tuje, neznano, skrivnostno in nenavadno, se nam rado prikaže kot strašljivo in grozeče. Posameznik se čuti ogroženega od ljudi, ki so različni od njega, od idej, ki nasprotujejo njegovemu miselnemu ustroju, od skupin in organizacij, ki ga skušajo podjarmiti in pogoltniti. Ne samo posamezniki, tudi družabne skupine, kot so družina, narod, organizacija, se utegnejo čutiti ogrožene od posameznikov ali od drugih skupin. Isto velja za posameznika in za skupine na področju vere. Vsaka veroizpoved, ki je različna od moje, zlasti še ako je prozelitsko usmerjena, predstavlja nevarnost moji osebnosti. Čim dražja mi je vera, tem močnejši je občutek nevarnosti. Mnogi izmed nas so že doživeli, da so se bolj udobno počutili v družbi katoliškega Italijana, Nemca ali Argentinca kot pa v družbi slovenskega brezverca. Zakaj? Ker smo se čutili manj ogrožene v svojih osebnostnih vrednotah.

Do neke mere je to ljubosumno in budno straženje svoje osebnosti normalno in zdravo, ker je zagotovilo moje osebne integritete. Lahko pa se izprevrže v bolestno sumničenje, pretirano nezaupljivost do bližnjega, neutemeljeno bojazen, ki vidi strahove v vsaki senci. Celo hujše: lahko se izmaliči v prave psihotične pojave, kot so blodne preganjalne ideje. Tako se rodijo predsodki, ki tako pogostoma zastrupljajo vsakdanje življenje, posebno versko. Psihološko raziskovanje predsodkov se je v zadnjem času razmahnilo posebno v Združenih Državah, kjer so zlasti verski, narodni in plemenski predsodki predmet živega zanimanja. ⁽¹⁾ Na cerkvenem in verskem področju je dobršen del našega občevarja z drugoverci pobarvan s predsodki. Ena najbolj dramatičnih izkušenj, ki so jih tuji verski opazovalci pri vatikanskem koncilu doživeli, je na kratko tole: Vedno so mislili, da je katoliška Cerkve monolitska avtoritarna zgradba, v kateri sme samo papež govoriti in razpravljati, vsi drugi pa samo poslušajo in ubogajo. Pri debatah cerkvenega zbora so ugotovili, da ni tako. Škofje imajo pravzaprav veliko besedo in veliko oblast. Mnenje o neomejeni in tiranski oblasti rimskega papeža je tipičen verski pred-

⁽¹⁾ G. W. Allport, *The nature of prejudice*. Cambridge, Mass., 1954.

sodek, zelo razširjen pri nekatoličanih. Seveda imamo tudi mi katoličani marsikateri predsodek o drugih konfesijah.

Kaj je predsodek? Predsodek je mnenje, ki si ga izoblikujemo o nečem ali nekom, ne da bi predhodno zadevo ali položaj temeljito presodili. Predsodek je prepričanje, do katerega smo se dokopali brez zadostnih dokazov, večkrat na podlagi površnih vtisov, plitkih ali navideznih razlogov, ki temeljijo po navadi na čustvenih in iracionalnih tleh. Človek s predsodki je ozkosrčen, zaslepljen in fanatično zaverovan v svoje mnenje, psihološko tako zabarikadiran, da mu je težko do živega. Predsodki se navadno rodijo in delujejo nezavestno in so čustveno zelo napeto elektrizirani: to je, kar jih dela tako nedostopne in nezagrabljive. Predsodki nam niso prirojeni, temveč privzgojeni in priučeni. Vsrkujemo jih iz okolja, zlasti iz družinskega, pa tudi iz širšega družabnega in kulturnega. Diagnostično je predsodek simptom osebne negotovosti in nezaupljivosti. Uporabljamo ga kot samozaščitni mehanizem, s katerim se branimo pred pretiranim čutom ogroženosti. Predsodki so orožje, s katerim se borijo za svoj eksistenčni obstoj majhne, negotove in bojzljive duše.

Vsa področja našega življenja so odprta predsodkom, zlasti tista, ki nam veliko pomenijo. Možnost predsodkov je posebno velika v verskih področjih prav zaradi tega, ker je vera religioznim ljudem največja dobrina. Velika večina verskih sporov, bojov, preganjanj in nasilstev temelji na nerazumevanju in na predsodkih, začevši z rimskim preganjanjem kristjanov in končavši z zadržanjem komunizma do religije. Zanimivo bi bilo napisati zgodovino odnosov med veroizpovedmi v luči predsodkov. Seveda je problem zelo zamotan. S tem da rečemo, da vedenje nekega posameznika ali neke skupine navdihujejo ali vodijo predsodki, ne mislimo trditi, da nimajo ljudje s predsodki nobene moralne odgovornosti, dasi je ta v danih okoliščinah lahko zmanjšana. Resnica je tudi, da se nam, ljudem 20. stoletja, nekaj lahko zdi predsodek, ker imamo dostop do vseh dejstev, kar se ljudem 12. ali 16. stoletja zaradi pomanjkanja dokazov in nezanesljivega ocenjevanja dogodkov in idej ni zdelo predsodek. Brez dvoma je nam mnenje o čarovnicah predsodek. Ali je bilo tudi ljudem 16. stoletja? Meja med iskrenim in objektivnim umskim prepričanjem ter med razumsko neutemeljenim predsodkom utegne biti zelo tenka in komaj razločljiva. Predsodki so socialno škodljivi, ker nujno vodijo do praktičnega uveljavljanja zlasti v obliki družabnega razlikovanja ali diskriminacije. Ta obstoji v tem, da z neko skupino ljudi, ki jo na podlagi puhlih razlogov imamo za nevarno in grozečo, postopamo sovražno in krivično. Nacistični predsodki o židih in o Slovanih so privedli do koncentracijskih taborišč

in do „peči smrti“. Predsodki mnogih Severnih Amerikancev o črncih so rodili linčanje, zapostavljanje, poniževalno razlikovanje v javnem življenju, kot npr. na delu, v šolstvu in celo v cerkvah.

V luči ekumenskega sodelovanja postaja vedno bolj jasno, da so bili in so še odnosi med krščanskimi skupinami temeljito zastrupljeni z različnimi predsodki. Iz teh predsodkov izhajajo medsebojna sumničenja in natoľcevanja, podtikanja zlih namenov, nezaupljivost in celo sovraštvo. Tudi katoličani si moramo izprašati vest in priznati, da nismo bili vedno nedolžni v tem pogledu. Združenje cerkva je nemogoče, ako prej ne pometemo z verskimi predsodki. Ravno v tem obstoji važna pripravljalna ekumenična akcija, da se kristjani iskreno zavemo medsebojnih predsodkov, jih ponižno priznamo in se jih skušamo znebiti. Socialna psihologija si še ni povsem na jasnem o najbolj učinkovitih metodah iztrebljevanja predsodkov. Zakonodaja sama ne zaleže. Predsodki se ne dajo kratkomalo izzakoniti iz javnega življenja. Zakonodaja je lahko uspešna indirektno zlasti s tem, da zajezi in prepreči diskriminacijo manjšinskih skupin v javnem življenju. Zakon sam pa ne more prevzgojevati uma in srca. Med najbolj uspešna sredstva za odpravljanje ali preprečevanje predsodkov spada vzgoja, v prvi vrsti domača, potem šolska in verska. Med drugim važnimi sredstvi so se izkazali za učinkovite tudi medsebojni stiki med skupinami (na delu, v šoli, v cerkvi, pri vojakihi, itd.) in pa vpliv občil, kot so časopisi, knjige, radio, televizija, filmi, i. p. Ako vse to prenesemo na ekumensko področje, takoj uvidimo, kakšno velikansko pripravljalno delo nas še čaka. Neka novejša severnoameriška sociološka študija o vplivu katoliškega šolstva na vedenje učencev kaže, da ni pomembne razlike med tistimi katoličani, ki so obiskovali katoliške šole in onimi, ki so obiskovali javne šole, kar se tiče manjšinskih predsodkov do židov, črncev in drugih narodnosti. To pomeni, da sedanja katoliška šolska vzgoja v tem pogledu ni nič boljša od vzgoje v javnih šolah.

4.) Med najbolj simpatičnimi posledicami novega duha, ki je zavel s papeževanjem Janeza XXIII., je bilo osebno in skupinsko zbližanje med katoličani in drugimi krščanskimi konfesijskimi. Zgodovina ekumenskega gibanja je sploh zgodovina stikov med ločenimi kristjani. Zanimivo, dasi tvegano, bi bilo psihološko oceniti razvoj in nihanje teh medsebojnih odnosov. Pretežna večina ekumenskega dela med protestanti in pravoslavniimi je osredotočena danes v organizaciji World Council of Churches, ki je bila ustanovljena 1948 in h kateri spada kakih 170 sekt, protestantskih in pravoslavnihi. Katoliška cerkev je vedno odklanjala vabila, da bi

se kot članica pridružila medkrščanskim ekumeničnim organizacijam, ali vsaj da bi se uradno udeleževala zborovanj in diskusij, ki jih od časa do časa te organizacije uprizarjajo. Včasih je na take ekumenske kongrese poslala neuradne teološke opazovalce, včasih niti teh ne. Na ekumenskem kongresu Sveta cerkva, ki se je vršil l. 1954 v Evanstonu blizu Chicaga, ni cerkvena oblast dovolila katoličanom niti neuradne udeležbe. Katoliška Cerkev zagovarja to stališče z razlogom, da sloni sedanje ekumensko organizirano gibanje na več ali manj prikriti podmeni, da je Kristusova Cerkev razbita in uničena in jo je treba na novo obnoviti. Jasno je, da katoliška Cerkev take podmene ne more sprejeti. Vprašanje je le, ali bi pristopitev k Svetu cerkva nujno vključila priznanje, da Kristusova Cerkev ne biva več. Pravoslavna Cerkev je tudi članica organizacije, dasi trdi, da je edina prava Cerkev Kristusova in to tudi vedno poudarja nasproti protestantskim ločinam. Stališče katoliške Cerkve do mednarodnega ekumenskega gibanja je v glavnem disciplinarno in ne dogmatično in bi se utegnilo v bodočnosti spremeniti, dasi trenutno ni veliko upanja. V zadnjem važnem cerkvenem dokumentu o ekumenizmu, ki ga je izdal sv. oficij leta 1949, je izrecno določeno, da „se katoliška Cerkev ne udeležuje ‘ekumeničnih’ shodov in drugih podobnih zborovanj.“ Kar se tiče stikov med katoličani in drugimi kristjani na nižji, krajevni ravni, dopušča sv. stolica veliko svobode, zlasti ako te sestanke in razgovore organizirajo katoličani sami pod pokroviteljstvom škofov. Ne glede na cerkveno zakonodajo, ki je v marsičem pretirano previdna in počasna, se čuti, da sta zgled in beseda Janeza XXIII. in Pavla VI. povzročila naravnost revolucionarne spremembe v odnosih katoličanov do drugovercv. Bili so časi, ko smo bili več ali manj „kot pes in mačka“, ko je bilo medsebojno občevanje med to in ono duhovščino skrženo skoraj na ničlo, ko smo se gledali z bojaznijo in nezaupanjem. Danes vse to precej naglo izginja, sestajamo se in razgovarjamo, spoznavamo in vsaj začenjamo spoštovati drug drugega in drug drugemu zaupati. Danes se dogajajo stvari, ki bi še pred nekaterimi leti ugnale najbolj bujno ekumensko domišljijo, kot npr. duhovne vaje, ki jih ima benediktinski teolog za protestantske pastore. V škofiji Greensburg v Združenih Državah so luteranci priredili liturgično službo božjo za katoliški kler z namenom, da jih seznanijo s svojimi verskimi vrednotami: sam škof, dva benediktinska nadopata, mnogo duhovnikov in nun je bilo navzočih. Podobno se dogaja v drugih versko mešanih deželah. Pripadniki raznih veroizpovedi se tako med seboj spoznavajo in zavedajo vrednot, ki jih Cerkev vsebuje. Sprevidevajo, da imajo veliko sorodnega in skupnega. Zapreke padajo, predsodki se rušijo, stara sovraštva

in nezaupnosti polagoma zginevajo in ustvarja se novo ozračje strpnosti, razumevanja in ljubezni. Seveda je še mnogo pomislekov. Stari duh negotovosti in nestrpnosti še ni umrl. Mnogi se bojijo, da bo to bratovanje skotilo versko brezbržnost, zabrisalo dogmatične razlike med nami, prineslo versko zvođenelost in tako končno škodovalo ne samo katolicizmu, temveč tudi krščanstvu na splošno. Iz teh bojazni govori stari duh negotovosti in ogroženosti, ki je tako tipičen za nekatere katoličane.

Cerkev je mati, ki nas je rodila in nas vzgaja za božje kraljestvo. Hrani nas z duhovno hrano, poučuje in neguje nas, svari pred nevarnostmi, predpisuje in ureja naše vedenje in ravnanje, prepoveduje stvari, ki nam utegnejo škodovati, brani nas pred sovražniki. V duhovnem in nadnaravnem pogledu nam je to, kar nam je telesna mati v fizičnem in psihološkem pogledu. Iz psihologije vemo, da je uspeh vzgoje otroka odvisen od odnosa med otrokom in starši, posebno materjo. Ni vsak odnos najboljši, tudi ni dovolj za otrokovo rast in vzgojo, da imajo starši dober namen. Njihov postopek mora biti tak, da bo otroka navajal k samostojnemu, dozorelemu, osebno odgovornemu življenju. Vsem so nam znani primeri, ko matere pri najboljšem namenu in iz največje ljubezni otroke skvarijo in psihološko pohabijo za celo življenje, ker so bile prestroge ali premile ali čisto zmešane in nedosledne pri vzgoji. Danes priznavajo, najbolj moderni in napredni psihologi, da sta disciplina in poudarek oblasti neobhodno potrebna pri družinski vzgoji. Toda obenem pristavljajo, da je uporaba avtoritete kot zdravilo, ki se mora rabiti po kapljicah in po strogo predpisanih dozah, drugače bolj škodi kot koristi. Izogniti se je obema skrajnostma, pretirani strogosti in premilemu razneževanju. Cilj vzgoje je doraščen in samostojen človek, ki bo našel v svoji vesti gibalno delovanja in odločevanja. Seveda je pogoj ta, da je vest pravilno izoblikovana v smislu etičnih in moralnih načel. Starši morajo otroka tako navajati, da se bo polagoma osamosvojil in dospel do samoodgovornosti. Zato je važno, da mu zaupajo, četudi je to tvegano in bo mnogokrat prineslo razočaranje. Oblast in pokorščina nista končni cilj vzgoje, temveč le sredstvo, čigar pomen se v vzgojnem procesu spreminja in zmanjšuje.

Moderni človek je naravnost bolešno občutljiv ob problemu oblasti in svobode. V današnjem družabnem ustroju nas avtoriteta tako gnjavi, da ni čudno, ako si sodobnik izbere pot v miselne struje, kot je eksistenčna filozofija, v kateri je osebna svoboda prikazana kot bistvo človeške osebnosti. Tudi za kristjana in katoličana je ta problem neizbežen. Katoliški Cerкви se na splošno očita, da je avtoritarna in legalistična. Spet moramo

reči, da tega problema ne bomo rešili, ako si oči zavežemo in zamerljivo in jezno odgovorimo, da so ti očitki krivični in neosnovani, kot da bi bilo sploh nemogoče, da bi bila cerkvena oblast včesih pretirano avtoritarna. Zavedati se moramo, da uporaba oblasti in cerkvena zakonodaja kot taka ne spadata pod okrilje cerkvene nezmotljivosti in zato je zloraba ali pretirana uporaba cerkvene oblasti ne samo možna, temveč tudi zgodovinsko dejstvo. Kako je ta problem pereč posebno z ekumeničnega vidika, se vidi iz samih razprav vatikanskega zbora. Vedno bolj pogosti so glasovi med koncilskimi očeti, naj se pojem cerkvene avtoritete pojasni in razbistri v luči biblične tradicije. Nadškof asumpcionista Vuccino, ki je deloval med vzhodnimi kristjani kakih 30 let, je 27. XI. 1962. govoril o tem vprašanju in poudarjal zlasti spričo pravoslavnih potrebo, da se cerkvena oblast in posebno papeško prvenstvo prikaže kot „diakonija“, služba ljubezni in pastirska skrb do ljudi. Ni se mogoče izogniti vtisa, da je pojem avtoritete v Cerkvi precej rimsko in bizantinsko pobarvan. Katoliška cerkvena oblast napravi večkrat vtis na nekatoličane in na katoličane same, da svojim otrokom preveč ne zaupa, da jih vedno smatra kot nedoletne in neodgovorne in jim zato mora do zadnje potankosti predpisati in določiti vse okoliščine in pogoje delovanja in nehanja. O tem pričajo stroge in anahronistične določbe o prepovedanih knjigah in deloma tudi določbe o občevaranju z drugoverci.

Iz tega duha nezaupanja izvira tudi omalovaževanje in zapostavljanje laikov v Cerkvi. Tudi v tem pogledu so že na potu važne spremembe, ki bodo brez dvoma posebno pri protestantih simpatično odjeknile. Danes ni nobeno natolcevanje, temveč ugotavljanje zgodovinskega dejstva, ako trdimo, da je bilo v Cerkvi preveč klerikalizma v pomenu pretirane in odvečne prevlade duhovniškega stanu, ne samo na svetnih področjih, temveč zlasti na strogo cerkvenih in pastoralnih. Preveč se poudarja razlika med učečo in poslušajočo Cerkvijo. V eni ali drugi obliki se klerikalizem kaže pri vseh narodih. V Združenih Državah je nekaj čisto navadnega, da se npr. v župniji zgradi katoliška šola z iskrenim in požrtvovalnim sodelovanjem ljudi. Ko je vse končano, izjavi župnik v cerkvi: Šola je odprta. Vsem najlepša hvala! Jaz sem šolski ravnatelj in bom šolo vodil po svoji uvidevnosti. Nihče naj ne hodi k meni s pritožbami. Šolski odbori, pri katerih bi laiki igrali odločilno vlogo, so bele vrane. Pritegnitev laikov k cerkvenemu delu — danes se govori in razpravlja o teologiji laičnega stanu — bo razpršila mnogo predsodkov, razbila pretirano moč cerkvenega klerikalizma in ustvarila ugodno vzdušje, v katerem bo ekumensko delo uspevalo. Nekatoličani so na tem področju zelo

občutljivi. Protestantski in deloma tudi pravoslavni laik igra v svoji cerkveni občini odločilno vlogo, na katero je zelo ponosen. Ne smemo pozabiti, da je bila protestantska refomacija zlasti s svojim zanikanjem posebnega duhovniškega stanu in proglasitvijo splošnega duhovništva deloma odziv na renesančni klerikalizem.

5.) Uspeh katoliške Cerkve je v veliki meri odvisen od sposobnosti Cerkve, da Kristusovo blagovest tako oznanja, da jo bistveno nedotaknjeno prilagodi naravi in etosu posameznih narodov. O tem razpravlja misijonologija. Ta problem adaptacije ali prilagojevanja ja izredno važen na katerem koli torišču (prim. vzgojo). Zgodovina kaže, da se je Cerkev vedno živo zavedala tega problema, dasi ga ni vedno pravilno reševala. Veliki uspehi (npr. delo sv. Cirila in Metoda) in velike polomije (npr. vprašanje češčenja podob na Kitajskem) v apostolskem delovanju so zvezani s tem vprašanjem. Na srečo smo spet navzoči pri velikih spremembah, ki prihajajo po pobudi papežev in cerkvenega zbora. Na eni strani je poudarek na delatinizaciji Cerkve in na deitalijanizaciji kurije, na drugi strani pa se naglaša potreba približati se tujim kulturam, ne samo krščanskim, temveč tudi nekrščanskim, kot so židovska, mohamedanska, budistična, hinduistična, itd.

Boj za uporabo narodnih jezikov v liturgiji proti popolni nadvladi latinščine je značilen primer te adaptacije, obenem tudi zgled, kako težko se ljudje vzdramijo in iztržejo iz objema brezplodne okostenelosti in slepega oboževanja brezpomembnih tradicij. Uporaba domačega jezika pri maši se nam je zdela še pred 10 leti neuresničljiv sen. Danes je ta sen vsaj deloma dejstvo. Ni treba biti prerok, ako tvegamo mnenje, da ne bo dolgo, ko bo vsa maša darovana v domačem jeziku, in takrat se nam bo zdelo kot bajka dejstvo, da je bilo treba toliko bojev in naporov za doseg tega cilja. Vsi dokazi, ki se prinašajo v prilog latinščine, so psihološko smešni. Najbolj nevzdržna je trditev, da je od uporabe latinščine odvisna enotnost Cerkve. Pozablja se pri tem, da je vsak živi in zdravi organizem res nekaj enotnega, toda ta enotnost se najbolj kaže v bogati raznoličnosti organov in opravil. Enotnost ni enoličnost, drugače bi nam moral biti ideal življenjske enotnosti enoličnost praživalskega organizma. Danes vemo, da enoličnosti v naravi sploh ni. Celo ustroj preprostega atoma je svet zase, mikrozmos, zapleten in nabit z energijami, ki samo čakajo sproščenja. Jasno je, da obstaja napetost med stremljenjem po enotnosti in po raznoličnosti, da je težko doseči in ohraniti pravo ravnotežje med obema težnjama, toda to je zakon življenja in zdravega razvoja, kateremu se ne more odtegniti niti bogočloveški organizem, kot je Cerkev. Med najostrejšimi očitki, ki jih moderni človek meče Cerkvi v obraz, je očitek okostenelosti,

češ da Cerkev ne odgovarja več potrebam sodobnega sveta, da je njena beseda postala nerazumljiva in brezpomembna in ne najde več odzvoka v umu in srcu ljudi 20. stoletja. Janez XXIII. je to dejstvo cerkvene stagnacije živo občutil, ko je proglasil svoj „aggiornamento“, sklical cerkveni zbor kot glavno sredstvo modernizacije cerkvenega življenja in mišljenja in tako v resnici odprl okno zdravemu, dasi za nekatere katoličane v kosti prodirajočemu pišu modernega vetra, ki naj pronikne v zatohle prostore cerkvene zgradbe in prezrači, kar je potrebno prezračenja.

Zelo izrazit primer, kako naj se ekumenična adaptacija pojmuje, je bil podan na drugi seji vatikanskega zbora. Belgijski škof De Smedt je govoril na 22. splošni kongregaciji (19. XI. 1962.) v imenu tajništva za pospeševanje cerkvene edinosti. Odklonil je predloženi dogmatični osnutek o virih božjega razodetja, češ da ni sestavljen v ekumenskem duhu. Pri tem je poudaril nekaj izredno važnih načel, ki bi nas morala voditi pri našem občevanju z drugoverci. Ta načela so zanimiva ne samo s teološkega vidika, temveč še posebej s psihološkega stališča, ker odkrivajo nov duh v Cerkvi. De Smedt razpravlja o „ekumenskemu dvogovoru“, ki mora biti prežet s takim duhom, da drugi lahko resnico pravilno dojamejo. Ekumenski dvogovor ni teološka diskusija ali poizkus spreobračanja ali mešetarjenja z namenom cerkvenega združenja, temveč „pričevanje naše vere pred drugimi, podano na miren, objektivni, prozoren in psihološko primeren način“. Nato navaja devet točk ali načel, ki bi morala voditi koncilске očete pri sestavljanju dogmatičnih osnutkov. Vsa ta načela so teološko neoporečna in psihološko pravilna. Poudarja se temeljito poznanje protestantskega in pravoslavnega nauka in njihove miselnosti. Treba je, da točno vemo, kaj oni o nas mislijo in kaj najbolj pogrešajo v našem nauku (poudarek na besedi božji, verski svobodi in duhovništvu vseh vernikov). Osnutki morajo biti sestavljeni tako, da so njim izrazoslovno dostopni. Naš sholastični slog in način izražanja je večkrat neprimeren in nerazumljiv. Izogniti se je treba vsaki obliki brezplodne polemike. Zmote se morajo jasno označiti, toda tako, da način ni žaljiv za tiste, ki se motijo. Škof jasno naglašja, da je vsak dogmatični osnutek nesprejemljiv, ako ni sestavljen v tem „ekumeničnem slogu“.

Drugo važno vprašanje je o vlogi, ki naj jo tuje nekatoliške in nekrščanske kulture igrajo v Cerkvi. Ob politični in prosvetni prebuditvi zlasti azijskih in afriških narodov je ta problem izredno aktualen. Krščanstvo je od apostolskih časov dalje pokazalo izredno sposobnost za prilagajanje in prilicevanje, ko je šlo za tuje kulturne vrednote: iz judovskega sveta je z lahkoto prestopilo v grški in nato v rimskokatinski svet. Tam je nekako obtičalo

za dolga stoletja. Latinska kultura in latinska miselnost sta postali tipični za zapadno rimsko-katoliško Cerkev. Ta miselnost se je v veliki meri prenesla v misijonske kraje, celo tiste, ki so bili obdarjeni z visoko razvito kulturo kot Indija, Kitajska, Japonska in nekateri predeli Latinske Amerike (Mehika in Peru), kjer so španski zavojevatelji domače kulture skoraj domala uničili. Danes stojimo pred dejstvom, da so misijonski uspehi v visokokulturnih deželah vključno z ogromnim delu zelo pičli. Indija ima npr. samo en odstotek katoličanov, vključno z temu da segajo po precej zanesljivih podatkih začetniki evangelizacije v dobo apostola sv. Tomaža. Največje misijonske pridobitve so v črni Afriki, kjer so ljudje, sami brez visoke kulture, radi sprejeli kulturo belega človeka. Danes tudi afriški katoličani zahtevajo, da se liturgija in sploh cerkveno življenje prilagodi njihovim narodnim navadam, miselnosti in potrebam. Indijska verska kultura vsebuje zaklade, ki so neprecenljive vrednosti in popolnoma skladni s krščanstvom, dasi so bili dosedaj na žalost le malo izrabljeni in aplicirani. Namesto sholastične filozofije bi se krščanstvo dalo lepo vcepiti v vzhodno religiozno filozofijo. Eunice de Souza, indijska katoličanka, katere družina je katoliška že od 16. stoletja, piše naslednje v severnoameriškem tedniku *America*: „Liturgija in versko življenje v Indiji bi ogromno pridobilo, ako bi si prisvojilo hinduistične obrede in krajevna praznovanja, ki so polna simbolike in se dajo krščansko tolmačiti, kakor hitro se iztržejo iz hinduistične miselne zveze. Taka prilagoditev bi zdravo vplivala na spreobrnjenca. Tisti, ki so bili rojeni katoliki, si težko predstavljajo praznino, ki se ustvari v religiozni miselnosti spreobrnjenca, ker Cerkve ne nadomesti njegovih starodavnih nabožnih oblik z novimi, ki bi se zdele tako očitno sorodne starim“. (2)

Prilagoditev zahteva žrtve in kompromise na obeh straneh. Ti kompromisi so nemogoči ali pa škodljivi, ako ne znamo pravilno ločiti, kaj je bistveno in kaj je prigodno v cerkvenem življenju. Popuščanje je nemogoče v dogmah in bistvenih oblikah krščanskega življenja, v vseh drugih področjih pa bo prišlo do zdravega kompromisa, predno bo prišlo do ekumenskega združenja. Kompromis ni nujna zguba in oškodba, temveč je pogosto samo vzpostavitev zdravega življenjskega ravnovesja. Vsi se dobro zavedamo, kako življenjski razvoj, tudi verski, rad ponihava med skrajnostmi. Važno je, da se tega nihanja zavedamo, zlasti ako je nevarnost, da nas zavede predaleč. Psihologija nas uči, da je pravilno razločevanje (diskriminacija) na katerem koli področju znak pravega življenjskega razvoja in zorenja. Majhnemu otroku se zdijo

(2) *America*, 25. julija 1964, 89-90.

vsi obrazi, ki mu zrejo nasproti, enaki. Polagoma začne razločevati med domačimi in tujimi obrazi, med materinim in očetovim, med prijaznimi in sovražnimi, itd. Otrok, ki se uči čitanja, mora razločevati med znaki, črkami in potezami. Zdravo in normalno versko življenje je tudi odvisno od pravilnega razločevanja (mali in veliki grehi, razni deji kreposti, misel, želja in dejanje, itd.). Nezmožnost razločevanja je znak nedozorelosti, čustvene in umske zaostalosti in neuravnovešenosti. Kolikokrat smo doživeli tudi v Cerkvi pomanjkanje te lastnosti, zamenjavanje nebistvenega z bistvenim, naglaševanje stvari, ki so postranske in nepotrebne. Spominjam se časov, ko so bili semeniščniki izključeni iz semenišča zaradi dolgih hlač. Zadeva z liturgičnim jezikom spada v ta predal nepravilnega in pomanjkljivega razločevanja med bistvenim in nebistvenim v Cerkvi.

Severnoameriška teologa jezuit Gustave Weigel in protestant Robert McAfee Brown sta družno izdala knjigo o ekumeničnem delu pod naslovom Ameriški dvogovor,⁽³⁾ v kateri priobčujeta šest načel, ki bodo morala vse kristjane dobre volje voditi pri dvogovoru za združenje cerkva. To so psihološko zdrava in tehtna načela, ki jih navajam kot zaključek in povzetek te razprave:

1. Vsak sobesednik mora verjeti, da drugi govori v dobri veri.
2. Vsak sobesednik mora jasno razumeti svojo veroizpoved.
3. Vsak sobesednik se mora potruditi, da razume vero drugega. To vključuje a) pripravljenost tolmačiti vero drugega v njeni lepši, ne pa slabši luči, in b) stalno pripravljenost popraviti razumevanje vere drugega.
4. Vsak sobesednik mora ponižno in spokorno sprejeti odgovornost za vse, kar je njegova skupina storila in še dela, da pospešuje in podaljšuje needinost med kristjani.
5. Vsak sobesednik se mora odkritosrčno in pogumno zavedati točk, ki nas ločijo, in točk, ki nas družijo.
6. Vsak sobesednik mora priznati, da je uspeh dvogovora odvisen od tega, da ga darujemo Bogu.

⁽³⁾ Robert McAfee Brown and Gustave Weigel, S.J., *An American dialogue*. New York, 1960.

DANTE ALIGHIERI: DRUGI SPEV VIC

Ob vstopu v leto 700 letnice pesnikovega rojstva

Tine Debeljak

Že Sonce na obzorju tem se svita,
katerega poldnevnik obkrožuje
Jeruzalem, ležeč mu v dnu zenita,

nasprot se Noč iz Gangesa vzdiguje,
še ravnovesja Tehnico držeča,
doklér se več temè ji ne nasuje:

tako so Zarji lica bela, rdeča,
med tem že, ko sem vanjo zrl todi,
postajala oranžasto žareča.

Molče sva stala še na morskem prodi
enaka temu, ki pot premišljuje:
telo še čaka mu, a duh že hodi.

Kar blišč — kot Mars ga, ko v zaton potuje,
čez morsko plan soparne meglovine
ščemeče v zori jutranji razsuje,

tak blesk — o, da mi še kedaj zasine!
s hitrostjo takšno spreletí gladino,
kot ptič noben ne zmore te brzine.

V Vodnika uprêm oko — za hip edino! —
razlage ga proseč in spet v svetilo:
vsa jačja luč je, z večjo prostornino.

In videl sem — ne vem, kaj naj bi bilo —,
da žar je bel in v dve smeri da sije
in da pod njim še drugo je belilo.

Molči moj Mojster, dokler ne odkrije,
da vrhnji dvojni progi sta — peroti!
Spozna krmarja in nato zavpije:

„Poklekni! Roki skleni! Sèm naproti
Gospodov angel gre! Odslej v vsemirji
te sluge božje zrlo bo oko ti!“

Na um človeški gleda ta s preziri,
ne vesla nima, jader, ne ničesa,
le s krili svojimi razdalje meri.

Poglej, obrnjena ima v nebesa,
zrak reže s perjem, ki za večnost traja,
ne hip kot lásje naše, ptic peresa.

Čim bolj brzel v smer našega je kraja,
tem bolj je bil — nebeški ptič — v belini,
oko prenesti moglo ni sijaja,

klonilo je... V tem je prispèl h kopnini
tak láhno z ladjico, da se je zdelo,
da pridrsela je povrh gladini.

Na krmi stal brodnik je, bitje belo,
z izrazom svete blaženosti raja,
a v ladji je stotine duš sedelo.

„Ko iz Egipta Izrael odhaja...“
v en glas so pevale duhov množine
spev psalma od začetka pa do kraja.

Prekrižal angel še je duhovine,
ki poskakále so na obalo plano —
in kot prišèl je, prav tako izgine.

A ljudstvo duš, po bregu tem razgnano,
oziralo se je okrog, kot koga
si videl kdaj preskušati neznano.

Ko od strani vseh nébesnega kroga
s puščicami žarečimi pregnalo
je Sonce iz zenita Kozoroga,

tedaj je naju ljudstvo to zaznalo
in čelo vzdignilo: „Vestà mogoče,
kako na grič bi ta se priti dalo?“

Vergil jim reče odgovarjajoče:
„Vi mislite, da kraj ta nama znan je?
Sva romarja, kot duše ve iščoče,

prav kar skoz ostre rove prerivánje
sèm pripeljalo naju po temí je;
v primeri s tam, tu lahko bo plezánje!“

Tedaj — po dihu! — dušam se odkrije,
da živ sem še. Začudenje veliko
prevzame jih, bledica pa zaliže.

Kot sèl, ko pride z oljkovo mladiko,
takoј vse mesto, hlastno na novice,
privabi v tesno gnečo raznoliko —

tako se v mé je uprlo slednje lice
iz srečne gneče, da skor pozabila
je iti v grič, v očiščevalne vice.

Med tem duš ena je naprej stopila
in s tako veselostjo me objela,
da objamem jo, kot ona je storila.

O prazen up! Vse videz, senca bela!
Trikrát poskušal dušo sem objeti,
trikrát mi dlan je v mojo grud zadela.

Začuden moral sem v obraz zbledeti,
ker senca se mi umakne in zasmeje,
jaz pa bi hotel kar za njo hiteti.

Naj ustavim se, mi ona sladko dèje:
tedaj spoznam jo, prosim, naj se ustavi,
za par besed samo naj bo mirnèje.

„Kot sem v telesu ljubil te,“ mi pravi,
„te ljubim tu, hoteč ti ugoditi:
Zakaj, povej, si prišel k tej planjavi?“

„Casella!“ dem, „Da mogel kdaj še biti
bi tu, kjer sem, mi cilj je potovanja.
Zakaj ti zdaj šele si smel sèm priti?“

„Ne morem nič zaradi odlaševanja,
če angel, ki izbira po svobodi,
ni vzel na ladjo me, ki sèm nas zganja:

pravična volja je, ki njega vodi.
Ko pa začelo se je sveto leto,
sprejel je slednjega, naj kdor že bodi.

Jaz koprneč sem čakal na to četo,
kjer Tibera se v morje izliva z vali,
tam me je izbralo dobro bitje sveto.

Zdaj angel vrnil se je k oni obali,
kjer zbirajo se ti zaznamovani,
ki v Aherontov breg naj bi ne pali.“

Jaz pa: „Če zakon novi ti ne brani
spominjati se, o ljubezni peti,
kot prej nas tešil glas je tvoj izbrani —

o blagovoli s pesmijo razvneti
zdaj mojo dušo, ki s telesom tu je
vsa trudna od poti skoz svet prekleti!“

„Ljubezen ta, ki v srcu mi kraljuje...“
začel je peti milo in drhteče,
še zdaj sladkost glasú me napolnjuje.

Moj Mojster, jaz in duhovin teh gneče
na vse smo pozabili, najbolj nase,
prevzeti s petjem od prečudne sreče.

Bili zamaknjeni smo v sladke glase,
ko Starec častivredni v nas zavpije:
„Kaj čakate? Mar iti vam ne dá se?

Zakaj odlašanje na pot, ki umije
naj grešnost z duš vam? Hej, na grič sijoči,
da čistemu se preje Bog razkrije!“

Kot ko golobje, zrno izbirajoči
pri svoji paši zobljejo zavzeti,
celo na svoj ponos pozablajoči,

pa kakšna stvar jih v hipu preseneti,
da obstanejo in ni jim mar za hrano —
razpnejo krila in zbeže s poleti:

tako ta trop, poslušajoči zbrano,
pusti brž petje, h griču se razveje,
kot tak beži, ki ve, da gre v neznano.

Zbežala z Mojstrom sva nič počasneje.

NOVA REVILJA

Vinko Beličič

Mlad, svetlook in bister Slovenec na Dunaju, po pravici razočaran nad socializmom znamke 1945, je napisal razpravo, ki je kar kipela od drznih novih pogledov na sodobni svet, na njega kulturo in probleme. Ko je videl, da je prvi zubelj svetlo šinil kvišku in da je goriva v prsih in glavi še obilo, je začutil, da je potrebna nova revija. Nobena od izhajajočih mu namreč ni ustrezala: ta je bila preskromna (oz. prepoljudna), druga premalo pri roki, tretja preozka, četrta predesna ali preleva, peta preplašna. Torej nova revija, ki bo drugačna od vseh prejšnjih, izvirna po naslovu in pogumna po programu: človek je bil mlad, z nemalo perspektivami pred sabo, in je imel vso pravico sanjati.

S svojo mislijo je prišel na dan poleti, ko smo vsi bolj prosti, ko je veliko svetlobe in se dolgi dnevi vrstijo v svoji brezčasni spočitosti. Misel je padla v prvo odprto srce — in že je ogenj sijal iz dvojih oči: iz svetlih in temnih.

„Nova revija!“

Kot iskra vžge suho gmajno in se vedno bolj širi prasketanje brinja, tako se je ideja mladega človeka prijela tudi mene, da sem omanjen pozabil na leta in na izkušnje. Vnel sem se za novo revijo, ki bo gradila mostove med ljudmi in razodela tisto, kar so zamolčavale vse dosedanje revije. Nov čas je tu, vsak človek je za svoje delo odgovoren pred zgodovino!

Odgovornost je že pred manjšimi avtoritetami huda stvar. Ne vem, kaj mi je bilo, da me je mladi svetlooki človek prestrašil, grozeč mi z zgodovino: danes se čudim, zakaj do tistega časa sem imel pred zgodovino kar se da mirno vest. O da bi jo imel še zdaj!

Sredi avgusta se nas je osmorica prvič zbrala na zapeljivem severnem pobočju Repentabra. Zrak je bil po dežju čist; gledali smo čez mejo: vasice, vinski griči, Nanos, Trnovski gozd. Semtertja je šinila s tistih daljnih obsijanih brežin slepeča iskra: kadar se je neviden avto v vožnji srečal s soncem. Pred nami je bila domovina, brez demokratičnih svoboščin sicer (pač pa z obilo svoboščinami nespodobne, v drznem tekmovanju porajajoče se litera-

ture), zato tembolj vredna sočutne ljubezni. Kako ji pomagati drugače ko z novo revijo? Zalučati od svojega ognja plamen še tistim mladim onkraj meje, ki se polni nezadovoljstva z razmerami željno ozirajo okoli sebe!

Bili smo vsi prevzeti ob spoznanju, da smo prvi, ki v slovenski kulturi začenjamo novo dobo: vsi ljudje dobre volje in plemenitih ciljev, neglede na generacijo, so pozvani, da se zberejo in da mrtvilu naredijo konec.

Kmalu je bil reviji določen naslov, format, obseg, cena, termin izhajanja, uredniški odbor in kader sodelavcev. Odložen je bil samo predlog, da bi se ravnali po novem pravopisu, in pa vprašanja tiskarne še nismo rešili: prepustili smo ga upravniku, ki smo ga — ker ga ni bilo zraven — izbrali kar sami. Nekako večji in močnejši smo vstali ob sončnem zatonu in v zlati svetlobi odšli proti gostilni — zakaj ustanovitev nove revije nas je stala veliko kalorij. Držali smo se naprej, držali smo se nazaj („vzdigovali kvišku brade“) — in v nemajhno zadoščenje mi je spomin, da smo se v poznem večeru vračali na svoje domove s poštenim prebitkom kalorij, nad čimer se ni nihče zgražal, saj smo končavali zgodovinski dan — in poletni ščip nas je dobrovoljno gledal z neba.

Z apostolsko gorečnostjo smo dalje širili navdušenje za novo revijo, pridružili so se nam nadaljnji apostoli — in tako se je vse zibalo na krilih sijajnih perspektiv. Znova smo se sešli, in na mizi se je znašlo pet vznesenih osnutkov za proglas vsem tistim, ki imajo posluh „za vse pozitivno, kar nastaja na slovenskem kulturnem polju“. Milo mi je pri srcu, če pomislim, da mojega osnutka ni bilo tam; angel varuh me je namreč v snu pravočasno opomnil, da najmočnejši in najslepivejši ogenj šviga iz goreče slame.

Vse je bilo v najlepšem redu — in oči na drugem koncu mize (ne svetle, ampak črne) so iznad rdečega zvezčka dajale žarni blesk zamolklo zvonkim besedam. Vse je bilo dognano: kdo bo kaj napisal in v kakšnem obsegu ter do kdaj in komu bo izročil, kako širok bo reviji rob, kdo bo opremil platnice in s kakšnimi črkami naj se tiskajo pesmi.

Gledal sem novo stavbo — čisto, praznično, blestečo, in iz dimnika se je veselo sukljal dim. Temeljev pa nisem videl — zdelo se mi je, da nihče ne misli nanje.

„Kdo bo pa odgovorni urednik? Saj smo tu sami nedržavljeni!“ sem se oglasil. „Kdo bo revijo zastopal pri oblasteh?“

Spogledali so se v zadregi, a temnooki z rdečim zvezčkom je brž odgovoril:

„Danilo Vodičar! Sem mu že pisal. Čez mesec dni se vrne od vojakov. Ni še pristal, a ponovno bom govoril z njim. On je namreč že v seznamu časnikarjev — in vsi veste, kakšen idealist je.“

Vedno mikavneje se je sukljal rožnati dim iz dimnika nove revije, a mene je obšla nova skrb.

„Tudi upravnika še nimamo. Vse revije so nam doslej izdih-nile ker je odpovedala uprava. Zadušil jih je primankljaj — in to ni lepa smrt! Imamo kaj denarja? Kak fond?“

Pokazalo se je, da ni ne enega ne drugega; bili smo torej idealno svobodni. Ali finančno praznino je brž zapolnila trdna vera, da bodo stari gadje malo popraskali po žepih in kaj od-rinili — ob spominu na narodno navdušenje, ki je bilo neločljiv del njihove mladosti.

Prišel je tretji in obenem dokončni sestanek. Zrak je bil že hladnejši, na mizi se je pojavilo prvo grozdje, ki diši po astrah, sivina vračajočega se poklicnega dela se je vedno bolj gostila, prostost je bila vsak dan dragocenejša.

Zaradi nekaterih pomislekov je bilo treba uredniški odbor malce spremeniti. Ozračje že ni bilo več tako prozorno in eno-dušno ko prvič. Iz oči in besed je govorila previdnost, zakaj nova revija mora priti na svetlo z znanimi, neomadeževanimi in ne-dinamitnimi imeni. Branil sem se in branil v uredniški odbor. Ko sem skoraj po mizi udaril, da ne odneham od svojega sklepa, je temnookki iznad rdečega zvežčka turobno dejal:

„Če ti vztrajaš pri svojem, potem nove revije sploh ne bo.“

Angel varuh, ki mi je še pravkar krepil desnico, je tisti hip nekako onemogel in me prepustil v plen moji prirojeni dobroti.

„Če je tako — jaz ne bom pokopaval nove revije.“

Izrečena je bila usodna izjava — navzoči so vdihnili ozon, mladi človek je vrgel nazaj košate pšenične lase, voz se je pre-maknil in stekel naprej, jaz pa — molčeči heroj — sem se sklonil pod novim bremenom.

Naslednje dni je bil v vseh treh manjšinskih časnikih de-mokratske smeri natisnjen proglas za prednaročbo (združen s prošnjo za mecenski dar), in med podpisanimi sem bil prvi jaz, ker smo se pač držali abecede. Že tedaj mi je nekaj šepnilo v duši: Bolje bi bilo zate, ko bi se pisal Žužek!

Ker dandanes manjšinske časnike bere malokak izobraženec — novo revijo pa smo ustanovili predvsem zanje — je bil tisti proglas razširjen, natiskan na dostojnem papirju in razposlan na skoraj tisoč naslovov širom Evrope. Poštne stroške je plačal

eden od urednikov, računajoč, da si jih povrne, ko bodo začeli pritekati mecenski darovi.

Medtem ko so slovenski izobraženci brali tisti proglas in se odločali, kako naj reagirajo, smo mi začeli zbirati gradivo. Trgatev je že davno minila, prometni stražniki so zamenjali bele uniforme za črne, začelo je odpadati listje, oglasile so se taščice, maklen se je oblekel v svojo prosojno zlatožarečo rumenino, v openskem tramvaju je nekega mrzlega jutra zadišalo po naftalinu in izza gora je zavelo po božiču.

Obljubljeno je bilo, da izide nova revija okrog Božiča, ker je to najprimernejši čas: vse najlepše, najdražje, najiskrenejše ima svoj god na Božič. Večeri so dolgi, človek v tišini rad vzame v roke tiskano besedo, ljudje, ki jih greje trinajsta (oz. štirinajsta) plača, se obiskujejo in govorijo o vsem — govorili bodo tudi o novi reviji, ki je združila predvojno in povojno generacijo in katere uredniki so se domenili, da bodo bratsko in človečansko, kakor zapoveduje nova doba, stopali za istim visokim ciljem...

Kratkolas in z nekoliko višjim čelom, a zato tembolj željan kulture se je državlján Danilo Vodičar vrnil od vojakov. Globoko je vdihnil kraški zrak in oči so mu zažarele, ko je slišal, kakšna nova ideja je povezala slovensko zamejstvo na črti Dunaj-Celovec-Gorica-Trst. Kako veličasten duhovni viadukt!

Ko so si rožnarice na Rdečem mostu že hukale v premrle prste in so se na prepihanih stojnicah medili zlati kakiji, smo trije uredniki v kavarni pretresali gradivo za prvo številko. Pripadajoč starejši, predvojni generaciji sem menil, da smem razsojati o vrednosti spisov, ki so prišli izpod peresa povojne generacije. In tedaj je začelo padati rožnato zagrinjalo iluzij, za katerimi so se kazali prvi obrisi kalvarije.

Ali je ta spis primeren za našo revijo?

Ali je v sedanji obliki zrel za javnost?

Ali je nujno, da pride že v prvo številko?

Kdo bo poskrbel za jezikovno in slogovno izboljšavo tega članka?

Ali se ne bo kak bralec pohujševal nad to novelo?

In ta poezija — kdo jo bo razumel?

Ta razprava je dolga: jo naj razdelimo na dve številki?

Kaplan Radovič je poslal naročnino za pet naročnikov: ali smo dolžni objaviti njegove pesmi?

V vonju tobakovega dima in črne kave smo šumeli z rokopisi, jih tehtali in jih končno nekaj odobrili. Pooblaščen sem bil, da jih zanesem v tiskarno. Naj se kar začne stavljenje! Medtem bodo prihajali nadaljnji obljubljeni sestavki, poleg tega pa se bodo priglašali naročniki. Revijo bomo tiskali v petsto izvodih — ni zlomek, da bi nam tako kvalitetna publikacija obležala v tiskarni!

Moj strah, sad izkušnje, da ne bo kaj tiskati, je brž splahnel, ko je spregovoril Dunaj. (In to mi je bilo znamenje, da se je čas resnično premaknil.) Kar zasipalo nas je gradivo iz staroslavne cesarskega mesta na severu. Kam z vsem tem, ko pa bo imela prva številka samo osemindvajset strani in si še te stroške komaj upamo nalagati?

Ali ko je dunajski odsek zvedel, kaj smo že od svojih prispevkov odločili za tisk, je prišel potres. Navadna pošta potrebuje dva dni (a zmeraj manj ljudi se še nanjo zanese), ekspresna en dan, brzojavka pride v nekaj urah.

„Nič tiskati. Se ne strinjamo s prispevki. Zvečine jih ne poznamo.“

Zganil sem rumeni papir. Ko huda bolezen me je vsega streslo dejstvo, da se je celica razpolovila.

Kdo naj razsoja, kaj je za tisk in kaj ni: predvojna ali povojna generacija? In če ne bo soglasja, ali naj odloča večina? In kateri center ima več besede: južni, ki je domovinska občina nove revije, ali severni, od koder je prišla pobuda?

Posledice lahkomiselnosti so že marsikoga pekle — in zdaj so začele žgati tudi mene. Poletje je lahkomišelna sezona, zima je stvarna sezona. Res: kako smo mogli misliti, da bo vse teklo ko po olju — ko besede pri kozarcu vina, ko se čez brajde sprehajajo mile sape septembra? Kako da smo tedaj v duhu tako vzneseno gradili bele mostove na vse strani, drzne in čvrste mostove (in vanje tudi verovali) — zdaj pa mosta mi sami, *pontifices*, še med Dunajem in Trstom ne moremo postaviti?

Ker se oklepamo v stvarnem življenju vsak svojih tal! Stojimo na tleh takšni, kot smo: vase zagledani, sebi prezvesti in zato slabotni; in ostajamo, kar smo: sadovi svojega prejšnjega življenja.

Trojica se nas je sestala, se dolgo gledala v oči in se spraševala: „Kaj storiti? Položaj je obupen. Če mi odobrimo, oni pa ne — v koš! Če oni odobrijo, mi pa ne — v koš! Ali ni to bolj podobno rušenju nego gradnji mostov? Razen tega zgubljeni čas in za poštnino zmetani denar! In da je mera polna: mi imamo na glavi še tiskarno in upravo.“

In da je bila gorjupa posoda zvrhana, se je tržaška polovica celice še sama razpolovila v predvojno in povojno prvine — v staro, prečiščeno vino in v mošt, ki revolucionarno pritiska na doge in se hoče sprostiti z bučnim šumenjem in penjenjem.

Trojica se nas je gledala: bilo je ko na dlani, da ta revija ne bo uzrla belega dne. Toda po tistem proglasu, ki je bil razposlan širom Evrope raztresenim izobražencem, smo bili povezani ko mož in žena, ki sta se poročila v uri slabosti, a po kratki omami spoznala, da nista za skupaj, da sta si v napoto, da se mrzita...

Zastava nesloge nas je oblizovala s pekočimi zublji, radi bi jo bili skrili, ker nam ni bila v čast — ali zornice so šle h kraju, šipek na Medvedjaku je bogato obrodil in jaz sem ga mrzle sončne nedelje v adventu nabral dobra dva kilograma, potem pa vso pot domov prepeval, Božič je bil pred vrati, tiskarna je spraševala po novem gradivu, mi pa, ki se nam je v začetku tako mudilo, smo do skrajnosti zvili jadra in čemeli v brezvetrju. Eno samo upanje nas je držalo pokonci: da vabilo na naročbo ne bo našlo odziva in da bomo lahko čisti stopili z bojišča... podobno kot don Kihot, ki je pred odprtimi vrati kletke zaman čakal, da pride ven lev in da se pomerita.

Toda kakšna ironija! Zdaj, ko smo se naročnikov bali, so se priglašali od vseh strani, pozdravljali našo zamisel, plačevali vnaprej naročnino v vseh zahodnih valutah in prilagali še za tiskovni sklad, zakaj veliko je bilo njihovo zaupanje v naš idealizem in naše sposobnosti. Veliko so pričakovali od nas (razen tistih redkih, ki so se opravičevali, da imajo že več drugih slovenskih revij naročenih in da ne utegnejo toliko brati): niso pač vedeli, da smo mesto, ki je razdvojeno samo v sebi in obsojeno.

Mi pa smo se samo gledali in se spraševali: „Kaj storiti?“ Božič je bil že za nami, stopili smo v novo leto in se nekaj časa še krepko motili s staro letnico. Tedaj pa nas je očitno razsvetlil sveti Duh: vrnili smo Dunajčanom, kar je bilo njihovega, priložili seznam priglašanih naročnikov s polovico nabrajanega denarja in jim želeli vso srečo; sami pa smo našli v predalih še nekaj gradiva — in tako sta se namesto nove revije, ki je bila napovedana, rodili dve suhi nezakonski dvojčici, ena, dunajčanka, svetlolasa in sinjeoka, druga, tržačanka, temnolasa in zamolkle polti.

Te dni se prejemniki nove revije — večinoma duhovščina, ta najzvestejša falanga slovenstva — čudijo, ko na platnicah ene in druge bero, da je prva številka po vsej verjetnosti obenem tudi zadnja. (Tiskovnih napak torej ne bo kje popravljati.) Radujejo se samo bibliofili, zakaj veliko bosta posestrimi vredni čez pol

stoletja: natisnjeni sta bili namreč vsaka samo v dvestopetdesetih izvodih.

Medtem ko se bliža moj god, hvalim Stvarnika, da se kulturni napetosti med Dunajem in Trstom ni dal razrasti v zamero in sovražstvo: bilo bi veliko pohujšanje za vse, ki upravičeno verujejo, da so mostovi med ljudmi potrebni in možni in da bo do njih tudi prišlo. Razen tega premišljam, s katerim dobrim sklepom naj počastim svojega patrona, ki že zmagoslavno presvetljuje mrke zimske dneve.

Sklep je tu, prijatelji!

Naj mi več nihče — bodisi svetlook ali temnook, z naočniki ali brez njih, s šestim ali sedmim (ali nobenim) zakramentom, z begunskim ali državljanskim (ali s kakim vmesnim) potnim listom — ne prihaja predlagat, da bi ustanovili kako novo revijo (oz. kako novo društvo ali še celo založbo), pa naj bosta ime in program še tako izvirna in obetajoča! In naj odgovornosti pred zgodovino, če mu je kaj do mirnega pomenka, nikar ne kliče na pomoč! Ako bom še kaj napisal, bom prosil gostoljubja kako preskušeno revijo; če pa ne pride nič več, naj bodo te moje vrstice slovo od beročega občinstva.

TRI PESMI

Ivan (Francè) Hribovšek

PROMETEJ

Veličastne so te sive skale,
ko da je nanje moj molk pribit.

V verige, Zevs, si gležnje mi dal,
rokam si vzel prostost.
In orle svoje si sem poslal,
da trgajo mi iz bokov meso.

Zdaj rastem iz skale, iz žive skale,
svoboda je v vvezanih rokah,
življenje v razmesarjeni bokih.
Z oblaki zastrl si svoje obličje,
naj žge, naj žge me tema.
In s strelami nad, mogočnik, izgnal bi
iz mene ponos.

Le kamen bo kričal poslej,
beseda potaplja se v rojstva skrivnost,
v ponosu kamenijo mi usta.
Razbij vrhove, če imaš moči,
razženi sklade in pod skalami
pokoplji brez sledu moje telo.

Kakor obraz teh sivih skal,
ki sem nanje prikovan,
je veličasten moj duh.

VRČ

Glej, jutranja tišina se nagiba
nalahno nad nadahnjeno vodo
in sončni žarki zbrano se vijo
na dnu posode kakor zlata riba.

Robovi ohromeli se budijo,
že zvoki tiho z njimi se igrajo,

že moji prsti ob dotiku žvenketajo
in kakor vesla misli mi šumijo.

Slovesno jemljem v roke vrč zveneči:
nenadoma obredni mir prevzame
mi vse telo in ko v samotni ječi

krog mene molk se tajnostno razdaja,
zveneča radost mirno kaplja vame
in nove cvete v srcu mi zasaja.

SLUTNJA

Nova žalost vdrla je vame
in je ne poznam
in segam kot onesveščen vase
v pepel ugaslih strasti.
Dvignil se je neizprosno trdó,
ko da rojstvo iskalo bi pot,
je duh to, ki me je napolnil tako?

Že zaliva grlo mi bitje
v udarcih srca,
kakor da bruhniti moram iz ust
grenkobo, ki mi telo
spravlja v težko, mračno zavzetost, ne ve
več nemirni si duh odrešenj,
ki čakajo večno, da bo veter zbran.

O ljubezen, nosim te v sebi
za žalostno smrt,
odšla boš tiho, počasi s krvjo,
ki tekla v prst bo nekoč.
Ena sama rana bo zame, v njej boš
trepetala. Ko več ne bom vstal,
široko odprte bom imel oči.

Ko me slednjič vržejo v jamo
in blizu ne bo
človeške duše, zajokal v grozi,
joj, v blagodejno bom prst,
da si tudi ti zapustila me zdaj
in nikoli ne sežeš mi v grob,
nezvesta, nikdar ne zbudiš iz sna.

K NASEMU KULTURNEMU POLOŽAJU

Vinko Brumen

Naš življenjski položaj je nov in od nas terja novih odgovorov na nove izzive. Te novosti more najti tudi praktični um praktičnih kulturnih delavcev. Saj je v samo dejanje vključeno tudi neko spoznanje, neka umska naravnava, ki po sonaravnosti more zadeti pravo in mu tudi služiti. A za večjo gotovost ali zanesljivost pravilnosti ravnanja, posebno še za daljšo dobo naprej, je neogibno potrebno tudi teoretsko iskanje pravilnosti in za njo stoječe resnice, da morejo v njeni luči tudi praktični kulturni delavci izpopolnjevati svoje praktične umske naravnave in tako laže zadevati pravo v svojih praktičnih odločitvah. Teoretsko (ali spekulativno) spoznanje in pa kontemplacija, ki do njega vodi, imata v vsaki človeški skupnosti, in tedaj tudi v naši, svoj smisel in pomen, in v nekem pogledu se prav v njiju in po njiju odloča usoda skupnosti.

Prečesto majhne skupnosti ne zmorejo razkošja, ki ga predstavlja spekulacija ali teoretiziranje. Niti ne morejo dati teoretikom na razpolago sredstev za to. Pri pomanjkljivih sredstvih, tesnobi časa in parazitstvu drugih skrbi ne morejo uspehi spekuliranja biti tako čisti ne tako gotovi, kakor bi morali biti.

Na tem tudi mi trpimo. A je še nekaj: ne le, da ne moremo dognati svojih spoznanj do čistosti in gotovosti, ki sta nam ideal, marsikdaj se bojimo načenjanja najbolj aktualnih vprašanj. Morda se preveč bojimo možnih in celo neizogibnih zmot, morda še bolj kritikov, zaradi sicer opravičljive ranljivosti naših kulturnih stvaritev, zlasti še čisto teoretskih spoznanj. Kajti, dasi spoznanja, to je ugotovitve pravega, resnice, ne cenimo posebno, zmoto in celo pomoto zmeraj ostro sodimo, še bolj tistega, ki se je zmotil. Ne uvažujemo, da je zmota neogibna spremljevalka vsakega tveganja in da pot do najvišjih spoznanj rada vodi skozi največje zmote. Ne vem, kdo je napisal, da se zdi, da marsikdaj človeštvo mora pretrpeti do zadnjih posledic zmote, da se mu oči obrnejo v smer resnice. Kljub temu seveda ni dovoljeno zagovarjati zmoto kot tako, umeti pa moramo njeno neogibnost in celo pomen pri iskanju resnice. Naloga kritike pa tako in tako ni samo pokazati zmoto (nikoli pa ni njena naloga kamenjanje tistega, ki se zmoti), njeno poslanstvo je iskati vire zmote (in nuditi kritiziranemu in motečemu se iskavcu resnice gradivo in pomoč, ki mu manjkata). Sicer pa je odkritje najmanjšega dela resnice zaslu-

žnejše ko zavrnitev največje zmote. To drugo ima smisel le, kolikor služi prvemu. Že tako pa je ugotovitev resnice najboljša zavrnitev zmote.

Kdor se je v kaki stvari zmotil, je pač imel za to, subjektivno, neke razloge. Resnica, čista in popolna resnica, je tako visok ideal, da nam ga je težko doseči, če nam je sploh kdaj mogoče. Le približujemo se mu bolj ali manj, marsikdaj se v najboljši veri tudi oddaljujemo od njega, često pa se nam zaiskri drobci velike resnice v neki celoti, ki je kot taka zmotna. Ni tedaj najpriljubeneje zavreči ali „pobiti“ zmoto, marveč rešiti iskrico resnice, ki je v njej. In skušati umeti tistega, ki je z očmi uprtimi v to iskrico prezrl temo zmote, ki jo obdaja in duši, ter vse vzel za resnico. Vsak delec resnice ima toliko luči, da more oslepiti tistega, ki ga uzre.

Razen tega je zgodovina, to je dogajanje v času, le postopno in zelo tvegano odkrivanje cele in čiste resnice. Ne samo, da ne moremo uzreti cele resnice, prečesto pozabimo no drobce resnice, ki smo jih že odkrili, pa premalo skrbno varovali; v tem primeru smo morda bili premalo dobri „konservativci“. Drugič pa preveč zaverovani v resničnost že doseženih spoznanj ne uzremo tiste strani ali razsežnosti resnice, ki jo čas od nas terja. Kadar smo tako preveč „konservativni“ in premalo „napredni“, pride „sovražnik“, si prisvoji kleno zrno resnice, ki ga mi nismo pobrali, mu doda ljuljke — in končno žanjemo to, kar je on posejal, ker nismo sami pravi čas in pravega zrnja vrgli v brazde¹.

¹ „V izraelski in prav tako v cerkveni zgodovini imajo sovražniki in nasprotniki posebno nalogo, kot jim jo je namenila Previdnost. Zmeraj kadar Cerkev zanemari ali pusti, da se izgubi del resnice, ki jo ima v varstvu in za katero mora skrbeti, da rodi sadove, vstane nasprotnik — takšna je muhavost zgodovine! — v imenu tega dela resnice, ki ga je Cerkev zanemarila, in napade krščanski svet sklicujoč se na to delno resnico. Pomislimo na koristnost renesance, ki je rešila Cerkev pred skušnjavo časne oblasti in umstvenega trinoštva; pomislimo na Nietzscheja, ki nam je pomagal, da nismo iz krščanstva napravili bolesterne etike, in na Freuda in na Marxa. Vsak nasprotnik je zaradi kakšne šibkosti krščanske družbe postal neobhodno potreben. Če krščanski svet ne oznanja pravičnosti za reveže, jo bodo oznanjali drugi. A v nadomestilo bodo napadli krščansko ljudstvo in ga raztrgali, tako kot so v davni Asirci in Kaldejci napadli Izrael in ga opustošili, kadar je Izrael bil nezvest svojemu Bogu in zavezi z njim. Resnica noče biti na Zemlji odsotna. Kadar Telo, ki je bilo za to določeno, ne varuje z zadostno vnemo Resnice in ji ne služi, se ta preseli in vzbudi kakšnega človeka ali gibanje, da gresta v boj za tisti del resnice, ki ga je krščanski svet zapustil. A ta človek ali gibanje se vzdigneta proti Jeruzalemu in se vojskujeta z njim, kakor da Resnica ne bi prenesla, da jo trga jo in delijo...“ (Cl. Tresmontant, *La pensée hébraïque*, Paris, 1953. — Citira: P. Lain Entralgo, *La empresa de ser hombre*, Madrid, 1958, str. 42.)

Motiti se je tedaj neogibno in strah pred zmoto ne bi smel nikoli biti tako silen, da bi nam hromil sile in bi si ne upali iskati resnice, ker bi se mogli zmotiti ali ker se bomo skoraj gotovo v marsičem zmotili. Zavest pa, da more biti tudi kak delec, morda celo zelo važen delec resnice tam, kjer sicer vidimo pred vsem zmoto, nam mora narekovati skrajno previdnost, kadar se čutimo poklicane ali celo obvezane soditi in zavračati kulturne stvaritve, v našem primeru spoznavе soljudi. Vedno je nevarnost, da z zmoto zavržemo tudi kaj resnice. Resnica pa hoče biti cela in vsak njen drobec, ki smo ga zavrgli, se utegne obrniti proti nam.

— — —
Čeprav je Resnica v svoji idealni podobi ena in vedno ista, je lahko v svoji zgodovinski konkretnosti, v svoji časovni biti, zelo raznolika. To velja zlasti še za praktično resnico, za pravilnost ali nepravilnost našega dejanja in ravnanja. Čas prinaša često svoj način ravnanja, prinaša svoje probleme, ki jih je treba rešiti, in potiska v ozadje druge, ob katerih so se včasih ljudje bili na življenje in smrt. Če torej iščemo pravilnosti ravnanja v tem našem času, ne moremo iti mimo vprašanja, kaj ta naš čas od nas terja. Če ne gremo s časom, gre ta brez nas naprej in bodo njegove težnje izkoristili drugi, jih morda kompromitirali s pridruženimi zmotami, vsekakor pa uporabili proti nam. Če moramo „dobri“, to smo tisti, ki se imamo za posestnike resnice in njene varuhe, često trpeti od sovražnih sil, je tako prav zato, ker nismo opravili svoje dolžnosti v pravem trenutku. Skušajmo z nekaterimi mislimi o naši preteklosti ponazoriti to razpravljanje!

Prva polovica prejšnjega stoletja in dobršen del druge je bila doba silnega teženja po svobodi. V boju, ki se je iz te težnje spočel, je bilo zdravo jedro: osvoboditev človeka iz oklepa okorelega in že davno preživelega fevdalizma. V tem boju bi morali biti „dobri“ v prvi vrsti. Iz udobnosti, strahu pred novim, pomanjkanja čuta za potrebo iti s časom in kaj vem kakih razlogov še, se je boj za svobodo prepustil „manj dobrim“, ki so ga izpeljali, a tudi izmaličili (ne bi si upal trditi, da namerno, vsaj zmeraj ne, saj velja tudi zanje, da motiti se je človeško) in razvili v tisto obliko liberalizma, ki je zaslužil svojo obsodbo. In tedaj so se „dobri“, ki so zamudili svojo uro, čutili še celo upravičene, da ga odklonijo, ter so zametavali in preklinjali umazano vodo in otroka, ki se je v njej okopal.

S tem so škodili stvari in sebi. Zadrževali so prihod svobode, ki je bil zgodovinsko nujen in si pridobili glas nazadnjaštva. In omadeževali so z istim slovesom stvar, za katere zastopnike so veljali. Izrinili so iz srede „dobrih“ marsikaterega odličnega in resnično dobrega somišljenika, ki je čutil in doumel klic časa, a

ni mogel uveljaviti svojega spoznanja v lastnem krogu. Po notranji potrebi, da se bije za tisto, kar je imel za dobro in pravilno po najboljšem svojem prepričanju, in pa zaradi sumničnej in obsodb s strani lastnih ljudi, se je z neko nujnostjo kmalu znašel v družbi, ki je imela z njim skupen ideal, za katerega je šel v boj, a ga je v konkretnem primeru pretiravala, maličila, kompromitirala s pridruženimi manj pravilnimi ali celo napačnimi idejami, često morda o njem bolj deklamirala, kakor ga zares ljubila. Tako smo izgubili vrsto odličnih mož in okrepili z njimi tabor nasprotnikov. Morda smo celo povzročili mnoge osebne tragedije.

Četudi je to razmišljanje le splošnega značaja, bi ga vendar mogli ilustrirati s konkretnimi primeri. Dežman je iz gluhe loze slovenskega okolja zašel v nemški tabor in mu celo postal voditelj. A kdo ve, koliko udarcev z grabljami je doživel v globini svoje duše, „sto klafter pod semanjo zemljo“, zaradi katerih se niti pritožiti ni mogel ne smel. Težko ga je pavšalno obtoževati in moremo mnogo bolj občudovati Levstika, ki je kljub vsemu vzdržal pri slovenstvu, kakor pa obsojati Dežmana, ki ga je zapustil.

Če bi se v tisti dobi našel kdo, ki bi kot katolik in Slovenec iskreno in dovolj vneto stopil v boj za vse tisto, kar je bilo v težnji za svobodo dobrega, pač ne bi le zadržal pri slovenstvu in krščanstvu tistih, ki so se jima zaradi „liberalnega“ čutenja oddaljevali, temveč bi verjetno pritegnil še druge, ki jima spočetka niso pripadali. In pridobila bi samo dobra stvar.

Dokaz za pravilnost navedene domneve nam nudi drug trenutek naše narodne zgodovine. Poleg včasih zelo okorelega konservativizma je zlasti v drugi polovici prejšnjega stoletja liberalizmu kalil duševni mir socializem. Tudi v njem je bilo zdravo jedro: boj za socialno pravico in polnopravnost delavstva, protest proti zlorabam tedanje industrijske družbe, naglašanje pravice in dolžnosti države, da ureja socialne zadeve, in podobno. A takrat smo slovenski katoličani imeli moža, Kreka, ki je doumel značenje časa ter stopil odločno v boj za pravice kmeta in delavca. Uspeh je bil, da se je naš slovenski katolicizem, ne le načelno (za kar se je bil Mahnič), marveč tudi življenjsko, vitalno, tako utrdil, da je postal zopet sposoben ne le ohraniti tudi intelektualce, temveč jih celo znova pridobiti, in da je ob njem prej tako močni liberalizem naglo splahnel, nova „socialna demokracija“ pa se ni mogla zakoreniniti in uveljaviti². Slovenski katolicizem se je tedaj

² „A predpostavimo, da bi tedaj — pred prvo svetovno vojno — živel v Evropi kak krščanski Gandhi, človek, ki bi razpolagal z bolj popolno socialno filozofijo, kot je bila Gandhijeva, imel pa bi isto-

dvignil na višino časa in zmagal. Krek ni bil edini, ki se mu ima za to zahvaliti, a on je predstavljal v najčistejši obliki to, kar skušamo tukaj pokazati.

* * *

Tudi naš čas nam stavi nove probleme. Položaj se je še zaostрил s tem, da sedaj nismo zapleteni le v menjavo časa, temveč smo istočasno menjali tudi *kraj*, prešli v druge kulturne kroge. Pri naših v domovini, pa naj je sprememba, ki so jo zadnja leta doživeli, še tako silna, bi mogli vendar še vedno govoriti le o časovni spremembi: ostali so na svojih tleh, v njih se nadaljuje naša zgodovina, čeprav hodi po še tako zavitih poteh. Pri nas pa se je premaknilo torišče našega življenja. Ni le novo, ki ga prinaša čas, kar lomi naš zgodovinski razvoj, poleg tega in še močnejši so vplivi drugih kultur, v katere smo bili nenadoma in brez priprave preseljeni in so postale naša nova usoda.

Samo kot primer problematike, ki izvira iz našega novega položaja, navedimo iskanje pravihnega razmerja do narodnosti!

Kot odtrgani drobci slovenskega naroda, vrženi v tuja morja, se skušamo „ohraniti“ in celo kulturno „razvijati“. Gotovo ne smemo prerezati popkovine, ki nas veže z materinskim narodom. Problem je, kaj smemo in česa ne smemo storiti, da se zveza ne pretrga, da pa vendar ostanemo kulturno živi. Kajti po popkovini nam ne prihaja dovolj življenjskega soka, zlasti ne v danih okoliščinah. Moramo se hraniti tudi iz tujih virov. Če bi ostali doma, se ne bi mogli ne smeli odrezati od ostalega sveta, v tujini je to tudi fizično nemogoče. A vendar življenje iz tujih virov prinaša nevarnosti.²

Ko rešujemo ta problem, često jemljemo preveč togo za osnovo svojega razglabljanja spoznanja, ki smo si jih pridobili, ko smo se na laštni zemlji branili pred nasilnim potujčevanjem. Ali naš

časno Indijčevo duhovno energijo in sposobnost, da razporedi najbolj dejavne sile delavskega razreda. Tedaj bi se potrebna zgodovinska sprememba, o kateri govorim, lahko izvršila v obliki krščanske družbene revolucije. Abstraktno in teoretično gledano bi bilo mogoče, da bi se namesto Marxa pojavil drug, krščansko vzgojen mislec in družbeni voditelj, ki bi kritiziral tedanje oblike industrijske civilizacije in se namenil, da jih spremeni v imenu pravičnosti, svobode in ljubezni, ne pa sovraštva, socialne vojne in bajke o poboženju človeka preko mesijanskega nastopa proletariata.“ (J. Maritain, *On the philosophy of history*. Španski prevod: *Filosofia de la historia*, Buenos Aires, 1960, str. 68-69.)

² „Njegova fantazija, njegova umetniška moč ni bila rojena iz tiste uboge daljne zemlje... Njegova duša je sesala hrano iz tujega življenja, zato je bila sama tuja in, kar je imela bogastva, ga je darovala tujini...“ (I. Cankar, *Tuji*. Ibr. dela II, 328).

sedanji problem ni bistveno drugačen? Mi ne branimo svoje zemlje ne svojega naroda, morda pač svojo narodnost. Države, ki so nas sprejele, čeprav imajo umljiv interes, da se naseljenci vključimo v skupnost, vedno bolj uvidevajo, da je v obojestransko korist, če se ta proces izpelje naravno, organski, v smeri obojestranske asimilacije ali kulturne integracije naseljencev, in zato pačasi, šele v več rodovih.⁴ Bistvo našega problema je verjetno v ohranitvi nečesa, kar je osnova naše kulturnosti in je v zvezi z našo narodnostjo. Zaradi tega za reševanje našega problema ni toliko potrebno analizirati znake, ki iz neke skupnosti delajo narod (biološka enotnost, isti jezik, sklenjena naseljenost, skupna preteklost in življenjski projekt...), marveč bolj tiste osebne lastnosti, ki iz posameznika delajo kulturno živega člana določenega naroda, pa če živi ali ne živi v njegovi sredi (kri, jezik, zavest, udeležba v kulturi...). In kaj vse to pomeni za človeka, zlasti kadar živi v tujini.

Na drugi strani bi morali raziskovati, kako na to osebno narodnost vplivajo življenjske okoliščine naseljenca (raba drugega jezika pri delu in v sosedstvu, branje in študij pretežno tujejezičnih del, naravna težnja po prilagoditvi okolju, otroci, ki hodijo v šolo ter si najdevajo prijateljstev in ljubezni med drugorodci, itd.) in kak je njihov učinek v vrednostnem pogledu.

In pa še: kako spravimo v sklad dolžnosti do naroda z dolžnostmi do nove domovine. Med obojimi ne bi smelo biti nasprotja, če bi jih pravilno umeli, saj nobena vrednota kot taka ne more biti v opreki z nobeno drugo. A dejanski čutimo neko napetost, ki je ne znamo razrešiti. Gotovo pa tudi dolžnosti do svojega naroda ne izpolnimo najbolje, če deželi, ki nas je sprejela in pred prebivalci katere nekako predstavljamo svoj narod, odrekamo tisto, kar smo ji dolžni. Nekih dolžnosti do nje, in sicer nekaj več ko le ubogati prometnega stražnika, tudi najbolj zagrizen zagovornik neasimilacije ne bo mogel zanikati. Od kogar prejemamo (zavetje, neki red, možnosti dela in preživljanja, itd.), temu smo dolžni tudi dajati.

Koliko trdega študija nam je treba, da pridemo do resnice v vseh teh vprašanjih! Saj nam sploh še manjka objektivne fenomenologije in aksiologije narodnosti. Ali morda ne pretiravamo v nje ocenjevanju v skladu z idejami dobe, ki je ceno narodnosti pretiravala, a se zdi, da že mineva?

Peseben problem so rojeni in doraščajoči v zdomstvu. Ali

⁴ Prim. W. D. Borrie in drugi. *The cultural integration of immigrants* (A survey based upon the papers and proceedings of the Unesco Conference held in Havana, april 1956), Unesco 1959, str. 76, 93, 96 in sl., 182 in sl.).

jim znanje materinščine ter nekaj pojmov o naši zgodovini in o zemlji, ki so jo predniki skozi stoletja obdelovali in tako krčevito branili, zadostujejo za ohranitev narodne zavesti? Ali je mogoče ljubiti česar ne poznaš?⁵ In kaj je to: *znanje* materinščine? Ali zadostuje, da se govori po slovensko v domači hiši in da kak slovenski tečaj skuša vtepti v glavo nekaj slovničnih pravil in dati domače izraze za dva ducata najnavadnejših tujk? Kako je mogoče novi rod prešiniti z duhom slovenskega jezika, če je vsa kultura, ki ga obdaja in prevzema, zrastle iz drugačnega duha. Četudi bo ta mladina govorila slovenski, vsaj kadar in kjer bo mogla, ali bo sposobna soustvarjati slovensko kulturo, čeprav le osebno? Če je odgovor na ta vprašanja negativen — naj bo za prvi, drugi ali deseti rod —, do kod moremo tu še govoriti o slovenstvu?

Težka vprašanja so to, a so temeljnega pomena za naše kulturno prizadevanje, zlasti za to, kar imenujemo „ohranjevanje“ slovenstva. Zanikati jih ne moremo, prefabriciranih odgovorov nanja ni. Kdo bi nam mogel nuditi rešitve, če ni sam v enakem ali podobnem položaju? Mnogi so: pripadniki drugih narodov z nami skupaj v naseljenstvu. Ali vemo, kako oni rešujejo te probleme, kakih skušenj so si oni nabrali? Samo praktično, naj bo že vzgojno, politično ali kakor že koli, teh problemov ne moremo rešiti. Četudi je v praktično ravnanje vključeno tudi neko spoznanje, potrebujejo za večjo gotovost o pravilnosti svojega ravnanja tudi teoretskega iskanja resnice, ki bodi temelj pravilnosti ravnanja.

* * *

Pri reševanju svojih sedanjih problemov se tedaj tudi ne moremo opreti le na kake že pripravljene formule, pa tudi ne

⁵ „... so v naši sredini tudi taki, ki niso nikdar mogli otipati rodne grude svojih staršev, ki poznajo tisti košček sveta, katerega naj bi klicali domovino, le po pripovedovanju in po fotografijah in končno, ki jim misel nanjo ne obudi nobenega osebnega doživetja, nobenega lastnega spomina, ampak le umetna čustva jih tirajo v to. Ali so zmožni ljubiti nekaj tujega, pravzaprav neznanega? In, ali so dolžni...? — Ljubimo tisto, kar poznamo in s katerim smo neposredno v stiku. Zato mladi rod potomcev slovenskih emigrantov bolj ljubi to deželo, ki jo starejši nazivajo tujino, kot pa tisto oddaljeno, ki je bila zibeljka očetu in materi. Pravzaprav: njih domovina je ta dežela. — Vse jih navaja v to, prva doživetja, čustva in okolje. Kri ne, zemlja pa!... — Skupnost bo izpolnila gotovo svoj cilj, če bo slehernega svojega člana osrečila, kajti nesrečneži ne koristijo nikomur, le v napoto so vsem. Zato moramo ta problem temeljito preštudirati, poiskati mu korenine in od tam naprej graditi lepšo bodočnost svoje domovine, pa naj bo tiste pod Triglavom, ali pa te pod Aconcaguo. — Kri ni vse, zemlja tudi ne! — Oboje pa tvori dragocen zaklad, ki smo ga dolžni čuvati.“ (Mladinska vez VII, Buenos Aires 1963, str. 49-50.)

zgolj na neko intuicijo ali na zaupanje v neke vrste karizmatične darove. Bolj ko kdaj je treba reševanje pripraviti s študijem, z objektivno osvetlitvijo vseh dejstev, ki so s problemi v zvezi. Tako teoretiziranje ni nikaka potrata niti za majhno skupnost, kakor je naša.

Pri tem imamo ne le pravico, temveč celo dolžnost, pretresti in pretehtati vsa dejstva in vsa mnenja. Nič ne smemo imeti za tako posvečeno — zaradi predmeta, zaradi starosti ali zaradi avtoritet, ki stoje za njim —, da bi se ga ne upali ali ne smeli lotiti. Tudi prepričanja, ki jih imamo za najbolj trdne in gotove resnice, utegnejo biti zmotna ali neprikladna, bolj prekoncepti ali predsodki kakor pa prava spoznanja.

Kakor ne smemo slepo sprejeti za resnico, kar se nam za tako izdaja, se tudi ne smemo prekrčevito bati, da zagrešimo kako zmoto. Kdor išče, se neogibno kdaj tudi zmoti; kdor se ne upa zmotiti, sploh ne sme iskati, preizkušati novih poti, a kako naj tedaj kdaj zadene pravo? Vsako možnost je treba skrbno preiskati in presoditi glede na njeno resničnost ali neresničnost. Vsak drobec resnice je vrednota, ki jo moramo skušati rešiti in ohraniti. Zavržena se utegne obrniti proti nam in namesto v prid nam more biti v kvar.

Tako kakor se ugotovitve in trditve ne dajo brez ostanka deliti v resnične in neresnične, ker so lahko tudi le delno ali le približno, to je nepopolno resnične, tudi raziskovavcev in mislecev ne moremo brez ostanka deliti v tiste, ki imajo prav, in druge, ki so v zmoti. Nihče ni absoluten gospodar resnice, še manj absolutne resnice, a tudi nihče ni žrtev absolutne zmote. Da se nekdo resnično zavzame za nekaj, ima gotovo razlog v tem, da v tistem vidi neko vrednoto. Mi je morda ne vidimo, a ne moremo je kar scela zanikati. Nobena ugotovitev že zato ni manj resnična, ker je nismo mi odkrili. Če nam je zares do resnice, bomo prav tako kot svoje tudi tuje ugotovitve jemali resno ter jih premerjali glede na njih resničnost, vsaj delno ali približno. In kakor skozi svoje bomo tudi skozi tuje zmote iskali le poti do resnice.

Odkritje vsake resnice je sad napora mnogih mislecev in raziskovavcev ter njihovih pomočnikov in kritikov. Pač utegne biti nekdo, ki jo prvi nekako uzre in pokaže nanjo, a da zablesti v vsej svoji luči in pomenu in da zares oplodi naše življenje, za to je treba še mnogo dela, mnogo tudi čisto težaškega dela. In pri tem more in sme vsak raziskovavec pričakovati in celo terjati tudi kritikovo pomoč. Kritik nikoli ne sme biti le cenzor, nekaj gospodar resnice, ki zviška sodi tuje delo, podčrtuje njegove zmote, jih zavrača in zatira. Tudi zanj velja, da je ugotovitev resnice najboljša zavrnitev zmote. Zato mora najprej iskati resnico ter

jo podčrtati, očistiti, izbrusiti. Ker je običajno šibkejši v intuiciji, a močnejši v kritiki, obenem pa kot nekdo *drugi* lahko pregleda isto stvar z *drugega* vidika ter ima pred seboj že neko stvaritev, ki je kot prvobitna najtežja, zato more, četudi je manjši od njega, mislečevo videnje popraviti ali dopolniti in s tem zvišati karat resnice v njem. Kadar ga najde zares nevzdržnega, pa mora to pokazati. A zmeraj mora tudi kritik biti le v službi resnice in samo nje, kakor vsak drug kulturni delavec. Resnico mora priznati in se ji ukloniti, kjerkoli jo najde, četudi je še tako zakopana v neogljen izraz ali celo kompromitirana s pridruženjo ji zmoto.⁶

⁶ „V Voltairu npr. sta se družila — taka je za kristjana drama konkretnega zgodovinskega bivanja — nizkotna protikršćanska napadalnost in jasno teženje po resnici; njegovo delo nikakor ni bilo absolutno zlo ali popolna zmota. Kaj tedaj napraviti z Voltairom? Krščanski zgodovinar, ki je nastopil po objavi dela *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations* je gotovo moral pogumno in odločno odgovoriti piščevim protikršćanskim trditvam in žolčnosti; nič manj pa ni bila njegova dolžnost, da sprejme v svoje zgodovinsko raziskovanje dragoceno historiografsko in historiološko novost, ki jo je Voltaire odkril; prav tako pa tudi kristalno čisti, fini in prodorni stil, v katerem se je Voltaire vedno znal izražati. Kjer sem dejal Voltaire, bi mogel reči mutatis mutandis Kant, Hegel, Avgust Comte, Karl Marx ali Ernest Haeckel...“ (P. Laín Entralgo, *La empresa de ser hombre*, Madrid, 1958, str. 55.)

UMOR V KATEDRALI -- INTERLUDIJ

T. S. Eliot

Nadškof pridiga v katedrali na Božič zjutraj, leta 1170.

„Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so Bogu po volji.“ Štirinajsta vrstica drugega poglavja iz evangelija po Sv. Luku. V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Amen.

Dragi otroci božji, moj nagovor to božično jutro bo zelo kratek. Želim le, da bi v svojih srcih premišljevali globok pomen in skrivnosti naših božičnih maš. Kadar koli darujemo mašo, ponovimo trpljenje in smrt našega Gospoda, na božični dan pa praznujemo njegovo rojstvo. Tako se veselimo njegovega prihoda v odrešitev ljudi in obenem darujemo Bogu njegovo telo in kri kot žrtev v zadoščenje za grehe sveta. Prav v tej minuli noči se je pastirjem v Betlehemu prikazala množica nebeških trum, pojoč „Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so Bogu po volji“; prav tokrat v vsem letu praznujemo obenem rojstvo našega Gospoda in njegovo trpljenje ter smrt na križu. Preljubi, v očeh sveta je to nekaj nenavadnega. Kdo na svetu se bo iz istega vzroka hkrati žalostil in veselil? Ali bo namreč veselje podleglo žalosti ali pa se bo žalost pobrala pred veseljem. Samo v tej naši krščanski skrivnosti se moremo hkrati veseliti in žalostiti. Premislite za trenutek pomen besede „mir“. Ali se vam zdi čudno, da so angeli oznanjali Mir, ko se je svet vendar nenehoma vojskoval in trepetal v strahu pred vojskami? Ali mislite, da je bil angelski glas zmoten in da je bila obljuba goljufija in prevara?

Glejte, kako je naš Gospod govoril o Miru. Svojim učencem je dejal: „Mir vam zapustim, svoj mir vam dam.“ Ali je mislil mir, kakor mi: angleško kraljestvo v miru s svojimi sosedi, plemiči v miru s kraljem, posestnik mirno preštevajoč svoj dohodek pri pometenem ognjišču, z najboljšim vinom na mizi za prijatelje in žena prepevajoča z otroki? Tisti možje, njegovi učenci, niso poznali tega; odšli so na daljno potovanje, trpeli na kopnem in na morju, bili mučeni, zaprti, razočarani in umrli mučeniške

smrti. Kaj je torej hotel reči? Če vprašate to, se spomnite, da je dejal: „ne kakor daje svet, ga vam jaz dam.“ Svojim učencem je dal mir, a ne mir, kakor ga svet daje.

Preudarite še to, na kar niste verjetno nikdar pomislili. Na Božič ne praznujemo samo rojstvo in smrt našega Gospoda — naslednji dan praznujemo mučeništvo njegovega prvega mučenca, svetega Štefana. Mislite, da rojstvu Kristusovemu sledi dan prvega mučenca slučajno? Nikakor. Prav kakor se hkrati veselimo in žalujemo ob rojstvu in trpljenju našega Gospoda, tako se tudi — v manjši podobi — veselimo in žalujemo ob smrti mučencev. Žalujemo, ker so trpeli zaradi grehov sveta, veselimo se, ker je nova duša prišteta med nebeške svetnike v slavo božjo in v odrešenje ljudi.

Ljubi, mučenca si ne predstavljamo samo kot dobrega kristjana, ki so ga ubili, ker je bil kristjan — to bi bilo vredno samo obžalovanja. Ne mislimo o njem le kot o dobrem kristjanu, ki je bil sprejet v družbo svetnikov — tega bi se bilo le veseliti. Naše žalovanje in naše veselje pa nista kot ju pozna svet. Krščansko mučeništvo ni nikdar slučaj, kajti svetniki se ne delajo slučajno. Še manj je krščansko mučeništvo posledica človekovega namena biti svetnik, kakor se človek lahko hote in načrtno postavi za vladarja. Mučeništvo je vedno dar božji iz ljubezni do ljudi, da bi jih posvaril in jih pripeljal nazaj na svoja pota. Nikdar ni namera človekova, kajti resnični mučenec postane orodje božje, ki se s svojo voljo prepusti božji volji in ne želi zase ničesar, niti ne slave mučeništva. Tako kot na zemlji Cerkev hkrati žaluje in se veseli na način, ki ga svet ne more razumeti, so tudi v nebesih svetniki tako povišani, ker so se najbolj ponižali. Niso, kot jih mi vidimo — so v luči Boga, od katerega prejemajo svojo bit.

Danes sem vam govoril, dragi otroci božji, o mučencih preteklosti in vas prosim, da bi se spomnili posebno našega canterburyjskega mučenca, blaženega nadškofa Elphega. Primerno je, da se na dan Kristusovega rojstva spominjamo, kakšen je Mir, ki ga je prinesel. In ne upam, dragi otroci, da vam bom še kdaj pridigal, kajti mogoče je, da boste v kratkem dobili novega mučenca in najbrže ne zadnjega. Obdržite v srcih te besede in mislite nanje ob svojem času. V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Amen.“

Prevedel: *France Papež*

IZ SPOMINOV NA LIPARI

(Ob dvajsetletnici smrti dr. Janka Kralja)

Anica Kraljeva

Vso noč do Reggio Calabria sem prebila na hodniku vlaka ob oknu. Gledala sem v temo, mešane misli so begale z bežečimi sencami, potem je prišla trudnost in praznota, posledice neprespane noči.

Iz tega občutja me je zbudilo nenadno vprašanje sicilijanskega akademika, ki se je vračal domov iz Milana.

„Kam potujete, gospodična?“

„Na Lipari,“ je udarilo iz mene.

Zasmejal se je in se spogledal s tovarišem.

„Saj vas ne bodo pustili na ladjo. Nihče ne sme na otok.“

„Imam posebno dovoljenje,“ sem dejala in napeto čakala, kaj se bo zgodilo.

Nastala je tišina, smeh je zginil z njunih obrazov, opravičila sta se, da sta trudna, in izginila v kabino.

Tisti trenutek sem občutila, da sem zaznamovana s posebnim žigom. Pred menoj je vstajala sivina.

Sivo je bilo tudi jutro, ko sem čakala v Milazzu na ladjo.

Bilo mi je 22 let, a bila sem res še otrok. Mojega zaročenca dr. Janka Kralja so fašistične oblasti obsodile na pet let konfinacije na otoku Lipari. Sklenila sva, da se kljub temu poročiva in tako sem se odpravila v prostovoljno konfinacijo.

Na kamenitem obrežju je stal, kakor da bi zrasel iz svinčenega morja, ogromen grad, ki pa je že takrat bil brez vsake romantike. Spremenjen je bil v ječo.

Morje je tisto septembrsko jutro leta 1929 bilo nemirno. Ko sem prvič v življenju stopila na ladjo, sem začutila, da se je z menoj nekaj dogodilo. Ladja je že spadala v konfinacijsko mrežo, zato je vsak moj gib od trenutka, ko sem stopila nanjo, dobil poseben pomen.

Mislila sem na Jankovo pismo; prejela sem je cenzurirano, ko sem bila še v Gorici:

„... opišem Ti življenje na Lipari, saj boš vendar že čez nekaj tednov tudi Ti med pregnanci in boš morala preživeti pet let... v okolju, ki je pod raznimi vidiki nenavadno.

Otok, na katerem smo izolirani, ni velik (36 km²), a ima 12.000 prebivalcev. Z ostalimi šestimi otoki, ki so vsi vulkanskega izvora, sestavlja Liparsko otočje. To je zgodovinska, prastara zemlja. Motila bi se, če bi mislila, da smo gospodarji vsega tega majhnega sveta. Pregnanci se lahko sprehajamo samo v središču mesta Lipari. Na gričevje, ki se dviga za mestom in ki je prav tako sestavljeno iz ugaslih vulkanov, lahko gremo le s posebnim dovoljenjem; prosila bova za dovoljenje, tako da bova lahko šla tja na poročno potovanje.

Otok je slikovit, zemlja zelo rodovitna. Živalstvo zastopajo koze, ki se sprehajajo po ulicah prestolnice, mule in osli, ki služijo za pre-

voz, ker avtomobilov tukaj ni. Mesto ima dnevni stik s svetom: vsako jutro pripluje ladja iz Milazza, 32 km oddaljenega mesteca.

In življenje, navade? Živela si na jugu in dobro veš, kakšna je razlika med našimi kraji in temi. Na vsak način: jaz nimam predsodkov ne glede ras ne glede narodnosti in si pravim, da ima pač vse, kar se nam zdi čudno in nerazumljivo, globoke razloge v zgodovini, v socialni zgradbi naroda. Prebivalci mesta Lipari so do nas vljudni, a stiki med nami so redki.

Toda naše pravo življenje se razvija v krogu konfinirancev. Nas je okoli petsto, različnih kulturnih in političnih struj, a vsi smo pod isto disciplino. Kakor povsod, boš tudi med nami našla najbolj različne tipe in temperamente, izčiščene osebnosti in propalice („*coscienze perfezionate e decadute, intellettuali rafinuti e quasi analfabeti, idealisti e calcolatori...*“) — pač pisuna kolonija. Med vsemi sem našel samo enega praktičnega katoličana; moram pa takoj pristaviti, da sem našel tovariše ateiste, a z globokim duhovnim čustvom, ljudi s spoštovanja vredno moralno formacijo.

Živela bova v ozkem krogu ljudi, dnevi bodo samotni, posvečeni življenju, učenju, izpopolnjevanju in razvoju najinih duhovnih sil. Močno se veselim, da me boš vpeljala v glasbo, v tisti skrivnostni svet lepote, v tisto pokrajino, katere jezik ne more opisati. Prosim Te, zberi — vprašaj drugega Pepija (Bratuža) — naše narodne pesmi. Tukaj smo zdaj štirje slovenski prijatelji in Ti boš naša učiteljica petja. Prinesi s seboj tudi klasike, očko Bacha, melanholičnega Chopina, univerzalnega Beethovna, v katerega geniju so se narava, človeški in božji duh tako čudovito spojili.“

Sledil je sestavek, ki mi je dal posebej misliti:

„Prosim, povej mojim prijateljem, da želim ostati na Lipari in nočem, da bi vložili prošnjo za mojo premestitev na celino. Prepričan sem, da je koristno za našo krščansko demokracijo, če jo tu kdo zastopa.“

Po treh urah vožnje smo zavili mimo Vulcana in pristali pred Lipari. Ladja je nosila le nekaj domačinov, edina tujka sem bila jaz. Že med vožnjo mi je bil za petami prileten človek, ki pa se mi je približal šele ob vstopu ladje v пристanišče. Z odločno kretnjo me je ločil od ostalih potnikov in tako sem izstopila zadnja.

Na počolju, precej oddaljenem od brega, je stala množica moških. Nič niso govorili med seboj, samo gledali so. Pozneje sem uvidevala, kako je v dolgotrajnem življenju konfiniranca na otoku vsakodnevni prihod ladje edini važen dogodek.

Stopila sem naglo v smer, kjer me je čakal zaročenec, a debelušasti policist mi je prestregel pot, češ, to pride kasneje. Malo v v zadregi zaradi toliko oči, sem stopala v spremstvu in z vso prtljago do komisarja. Po natančnem pregledu sem bila slednjic „svobodna“ in sem lahko pozdravila prijatelje, s katerimi sem imela preživeti pet let.

Izmed petsto konfinirancev je bilo največ komunistov, ki so bili tudi najbolj organizirani. Dobivali so tajno podporo, tisk, in nekaj

časa so imeli celo posebno šolo. Ostali del je družil ljudi najrazličnejših slojev in prepričanj, ki pa so v fašizmu imeli istega sovražnika. Bili so med njimi bivši ministri, poslanci, univerzitetni profesorji, odvetniki, novinarji, akademiki in tudi nekaj delavcev. Leto pred mojim prihodom je ladja privedla na otok preproste delavce skupno z velikim mojstrom masonerije Torrigianijem...

Slovenska skupina z Goriškega in Tržaškega je tedaj štela šest članov: trije so pripadali liberalni stranki (dr. Sardoč, Tuta, Žerjav), eden socialistični (Fabiani), eden katoliški (Kralj) in eden komunistični (Turk). Ta poslednji je bil preprost kraški fant, kateremu je zaročenka za božični dar poslala lep molitvenik...

Obtožbe proti našim so bile različne: soudeležba pri terorističnih akcijah, sumljivi mladinski sestanki, razdeljevanje letakov in — kulturno delo. Tolminec je bil, na primer, obsojen, ker je na razvaline tolminskega gradu obesil slovensko trobojnico. Janko Kralj je bil obsojen, ker je oblastem prav tako kakor njegovo politično delo hodilo narobe njegovo kulturno delo. Tiste čase je bil tajnik Katoliške tiskarne v Gorici in urednik Goriške Mohorjeve družbe. Ko se je obrnila borba proti slovenski tiskarni, ko so fašistične oblasti začele z zaplenjevanjem Alojzijevejšča, nadaljevale s sirotišnico, začele preselejvati učiteljstvo, je bilo jasno, kam vodi stvar. Njegov govor na grobu župnika Lebana, v katerem je omenjal velike slovenske može kot svetle vzglede, ki naj spodbujajo v borbi za ohranitev narodnih pravic, je bil samo povod za njegovo odstranitev. Ovadba nekega italijanskega patra je prišla kakor naročena.

Na videz smo se vsi konfiniranci med seboj poznali, saj smo se v ozkem pasu ozemlja večkrat srečavali. Naravno pa je bilo, da so se sčasoma sestavljali krogi, ki so bodisi po izobrazbi bodisi po mišljenju težili skupaj. Zbirali smo se navadno pri tistih, ki so imeli svoje stanovanje. Večina namreč stanovanj ni zmogla, po dva in dva sta si delila sobo, ali pa, kar je bilo včasih zelo neprijetno, živeli so v skupnih spalnicah za starim grajskim obzidjem.

Prve dni sem stopala po mestecu, tiskala roke neznancem, ki so z začudenjem in nerazumevanjem gledali mlado študentko — kasneje so mi pravili, da sem bila videti kakor šestnajstleten otrok —, se čudili, ker je zapustila svobodo tam nekje na severu, prišla celo iz druge države in sprejela novo življenje z navdušenjem in optimizmom. Novo življenje! Skoro z muko sem mislila, da sem komaj dober mesec prej tiskala roke ljubljanskim prijateljem, ki so me pomilovali ob slovesu. Potem je prišla Gorica, obisk v ječi, neštete poti na policijo, prošnje za dovoljenje... Toda že takrat, ko sem na otoku o tem premišljevala, je vse to bilo strašno daleč.

Nekaj imen iz najinega kroga prijateljev je bilo že tiste dni znanih med vodilnimi ljudmi antifašistične borbe. Med vsemi je najbolj izstopal Carlo Rosselli; žid po krvi, univerzitetni profesor v Firencah, politično neodvisen socialist, se je trudil, da bi spravil v soglasje demokracijo in socializem. Potomec velikih demokratov in borcev za svobodo Italije v prejšnjem stoletju. V hiši njegovih dedov je umrl Giuseppe Mazzini, ko se je skrival pred policijo in živel pod tujim

imenom. Iz družine svobodoljubnih ljudi je tudi sam cenil svobodo nad vse in se je zato tudi z vsemi mladimi močmi in intelektom vrgel v boj proti fašistični diktaturi. Vodilno mesto v tem boju si je pridobil, ko je leta 1926, v prvih časih fašizma, s Parrijem in nekaterimi drugimi prijatelji skrival socialističnega voditelja Turattija, ga odpeljal na Korziko in mu tako rešil življenje. Zaradi tega je prišlo do znanege procesa v Savoni, kjer sta skupno s Parrijem nastopila ne kot obtoženca, ampak toživca Mussolinijeve diktature in procesu dala značaj pravega triumfa, čeprav sta bila obsojena na ječo in kasneje na konfinacijo.

Rosselli je bil na Lipari središče tudi zato, ker je zaradi ogromnega družinskega bogastva mogel celo v konfinaciji precej udobno in neodvisno živeti. Najel si je hišo z vrtom in — kar mi je najprej padlo v oči — imel je klavir. Tiste dni je imel pri sebi ženo, Marion Cave, Angležinjo, ki mu je tako zaradi svoje vzgoje kakor zaradi visoke kulture bila v oporo, ter otroke. Tam so živeli mirno, obdeloval je vrt, skratka, bilo je videti, da se je mož vdal v svojo usodo. Nihče ne bi slutil, da je nekoliko debelušasti in kratkovidni mož prav tiste dni z najžejimi prijatelji sklenil pobegniti z otoka v inozemstvo ter dati vse svoje moči, pa tudi imetje za propast fašizma. Krog okoli Rossellija je pošiljal in sprejemal šifrirana pisma, ki so jim kdaj povzročala veliko razburjenja in zmede. Tako je nekoč s prijatelji sredi ledene novembrske noči zaman čakal stoječ v morju na obljubljeni podmornici, ki bi mu jo naj poslali somišljeniki iz tujine. Bridka in nevarna je morala biti po zastraženih ulicah njih pot domov. Treba je bilo začeti znova. A Rosselli in Lussu, bорец za sardinsko neodvisnost, po propadu fašizma minister, sta hotela pobegniti za vsako ceno. Beg se jima je pozečel skupno z Nittijem šele sedem mesecev kasneje, ko so poleti leta 1929 pobegnili ponoči prav iz pristanišča, tako rekoč v brk komisarju, ki je tisto uro pred kavarno srebral sladoled. Motorni čoln jih je odpeljal v Afriko.

Povezan s tovariši iz domovine je Rosselli v Franciji nekaj let izpodkopaval tla Mussolinijeve diktature. Protifašistično glasilo „Guitizia e libertà“ je krožilo iz roke v roko, letaki nad Milanom so po vsej severni Italiji povzročali zmedo in — upanje. Ogromno je pisal in leta 1930 izjavil v svojem glasilu: „... Želimo pomirjeno Evropo, osvobodeno fašizma in komunizma.“ Vendar je šel tako daleč, da je s svojo skupino sodeloval kot protifašist tudi v španski državljanski vojski. Pod geslom „Danes v Španiji, jutri v Italiji“ je hotel z majhno skupino dokazati, da je uničevanje nasilja nujno tudi izven Italije, pa četudi ga to stane življenje. Bil je ranjen. Ko se je zdravil v Bagnoles de l'Orne v Franciji, ga je na skrivaj obiskal brat Nello, vnet demokrat, zgodovinar, kateremu so dale italijanske oblasti „v študijske namene“ potni list za Francijo. Nekega dne sta se brata odpeljala na sprehod, s katerega se nista več vrnila. Policija ju je našla v gozdu, zaklana v hrbet. Proces je dokazal, da je Mussolini naročil francoski fašistični organizaciji „Cagoulards“ umor obeh bratov.

Lussu je bil s Sardinije in za otočane simbol svobode ter dostojnej-

šega življenja. Po poklicu odvetnik je bil vodja sardinskih avtonomistov in je zaradi neustrašenih napadov proti rimski vladi povzročal fašistom mnogo neprilik. Ko mu je prišlo na uho, da ga mislijo fašisti ubiti, se je zabarikadiral v hišo in za zastrtimi okni čakal. Ko so se fašisti zagnali proti hiši s kričanjem „Smrt Lussuju!“, je ustrelil prvega, ki je preplezal zid in se prikazal na balkonu. V procesu v Cagliari je dokazal, da je streljal v samobrambi in čeprav je Mussolini zahteval dosmrtno ječo, se je sodišče moralo udati ljudskemu pritisku in ga je oprostilo. Pač pa ga je takoj za tem fašistična vlada poslala za klasično dobo petih let v konfinacijo na Lipari.

Nihče ni tako trpel zaradi strogih predpisov konfinacije kakor on. Prav v času, ko sta z Rossellijem začejala priprave za beg, je imel s policijo, ki mu je določila posebno stalno stražo, hude boje. Naposled je le dosegel pri komisarju, da sta sklenila neke vrste pogodbo; hodil bo iz hiše dvakrat na dan in sicer vedno ob istem času. Tega se je z železno voljo tudi držal; do tistega dne pač, ko je moral pogodbo prelomiti, da ga je motorni čoln lahko odpeljal v Afriko...

Francesco Faustino Nitti je bil nečak ministrskega predsednika Francesca Nittija, ki je bil 25 let vodja demokratske stranke pred fašizmom, velikega borca za svobodo. Leta 1922 so fašisti pripravili umor njega in celotne družine v vili d'Acquafredda; naklep je prav po čudežnem naključju spodletel. Faustino je živel sam, mnogo je študiral, političnega življenja se ni udeleževal. Policija je postala pozorna nanj, ko je s tremi prijatelji ob obletnici Matteottijevega umora nesel venec na njegov grob. V tisti dobi je neustrašeno obiskoval družino umorjenega poslanca, katerega uboj je na glas obsojal prav kakor tudi uboj duhovnika Minzonija ter vsako fašistično nasilje.

Ferruccio Parri, bivši milanski profesor, je bil mož, ki je užival največji ugled med konfiniranci. O njem niso veliko govorili, a videti je bilo, da je središče vsem, avtoriteta, ki ima zadnjo besedo. Imel je pri sebi ženo in otroke in je živel —sam je tako hotel— skoraj v revščini. Vedno je bil sila prijazen z menoj, zlasti pa še prve dni, verjetno zato, da mi olajša presaditev v novo okolje. S svojim bledim, žalostnim obrazom v okviru sivih las je bil ves očetovski. Nikdar se ni spremenil in ko sem ga šestnajst let kasneje obiskala v Milanu, že v dneh fašističnega propada, ko je prevzel mesto ministrskega predsednika nove vlade, je bil še prav tak. Ko je obžaloval smrt Janka Kralja in dejal: „Bila sva si kakor brata na bojišču. Imela sva različne cilje, a istega sovražnika“, sem še vedno imela občutek, da me gleda očetovsko kakor tiste dni na otoku.

Porcelli, prej novinar v Parizu, največji esteta med konfiniranci, vedno eleganten, brezhiben, nedosegljiv mojster v pogovorih — v političnem življenju precej let nazaj pa eden izmed anarhistov... — je imel čudovito lastnost, povedati tudi najbolj trde stvari v najbolj olikani obliki, z velikim osebnim spoštovanjem. Vsak dan popoldne naju je učil francoščine. Bil je doma v vseh umetnostih. Znan pa je bil tudi kot gostitelj. Večkrat naju je z Jankom povabil na kosilo — kuhal je sam skromno, a nadvse okusno —, toda ko smo sedli za mizo, je bil gostitelj brezhibno oblečeni salonski gospod.

Nekdo mu je nekoč v družbi ponagajal, češ, kakšen anarhist! „Vedno mehak, za vse pozoren!“ Porcelli se je mirno obrnil: „Anarhist ne pomeni biti nevljuden... Sicer pa imajo fašisti kaj napačne podatke o meni. Anarhist! Zablode mladih let, kje je že vse to!“

Véliki dan. Poročna maša je bila napovedana ob sedmih. Nekoliko smo se zakasnili, ker so straže, ki so na gosto posejane v pasu ozemlja, kjer smejo konfiniranci krožiti, hotele Janka aretirati. Po predpisih ne bi smel iz hiše pred sedmo uro. Vnel se je prepir med dvema stražama. Bila sem trda od strahu. Prihod starejšega stražnika je zadevo rešil. „Lasciateli andare, poveretti!“ je zarpil, ko je videl, kam greva.

Dva najina prijatelja, Dorče Sardoč in Renci Fabiani, sta nama bila za priči.

Cerkev je bila polna neznanih ljudi, samih domačinov. Poroka konfiniranca — redka zadeva! Med mašo sta se na koru oglasila harmonij in violina in v to prečudno ozračje prinesla nekaj domačnosti. Po maši sta se nama oba izvajalca približala: dva konfiniranca iz Piemonta, pripadnika Partita popolare.

Prisrčno sem jima stisnila roko, kakor jo stisnemo samo staremu prijatelju.

Velika veja cvetočega mandljevega drevesa nama je zapirala vhod v hišo, ko sva se vrnila od poroke. Na rožnatem traku viseča čizitka, čestitke in povabilo Ferruccia Parrija in gospe. Na gredi sem našla čajni servis s pisemcem Silvestrija, bivšega urednika „Corriere della sera“, na stopnišču pa velikansko košaro sadja in še rosnega cvetja. Kaj čudno darilo, morda preveč nežno za Rossija, anarhista, ki se je do „odhoda“ sèm ukvarjal z izdelovanjem in metanjem ročnih bomb...

Zinzolo. Bogve, kdo je tako krstil hišo, v kateri živiva. Ime je prijetno, skoraj smešno izzvení, če ga na glas spregovorim in tudi hiša na griču je vesela, polna sonca, ki udara skozi vsa vrata. Oken hiši nima, le nešteto vrat z balkoni. Vhod je nekam slovesno narejen, da bi tuje oko ne videlo drugih nedostatkov. Imam občutek, da hiša in sploh vse na tem otoku počasi razpada.

Govorijo, da so stari Rimljani letovali na tem otoku. Na vsak način pa je res, da so še pred nekaj leti tu prezimovali bogati Angleži. Grmi vrtnic, glicinij in jasmína še zdaj pričajo o tistih lepih časih.

Za hišo je pomarančni vrt, nekaj mandljevih dreves. Prav te dni so vsa drevesa v cvetju. Spredaj na pobočju je reven vinograd in ob njem bobova njiva, edina zelena krpa, na kateri se more oko odpo-

čiti. Po zidovih in po vsej hiši šviga na tisoče martinčkov. Na tisoče! Po stolih se plazijo, med knjigami in pletenjem.

Ko sem danes stopila na balkon, mi je bilo grenko. Bobovo njivo so poželi. Sama sivina. Oko gre žalostno preko oljk, indijskih fig, čez mestece brez vrtov in čez grad, ki stoji nad mestom kakor črn jastreb z razprostrtimi peruti. Grad so zidali Saraceni.

Spet smo bili pri Rossellijevih. Okrogla miza je bila kakor vedno polna knjig in revij. Rosselli in Janko sta slonela ob knjižnici v živahnem pogovoru. Parri je na zofi na pol ležal, molčal in kadil. S Porcellijem sva se pogovarjala o folklorni glasbi, ko je gospa prinesla čaj.

„Marion!“ je planilo iz Rossellija. „S Kraljem sva si v socialnih vprašanjih skoraj soglasna. Nikoli si ne bi mislil... — Saj si vendar iz katoliške skupine!“ se je takoj spet obrnil k Janku s tipično ognjevitostjo.

„Čudno,“ je začel Porcelli in se nagnil k meni. „Ne bi rekel! In tudi v družbi se nič ne razlikujete od nas. Klerikalci...“ Nasmehnil se je. „In kakor vidim, niti vam ni nerodno v moški družbi vsak dan balineciti z nami dolj ob morju...“

Nasmehnila sem se in mu hotela začeti dopovedovati, kako nepravilne pojme ima, pa me je prekinil Parri.

„Oprostite, gospa, mislim, da bom znal to prijatelju jaz bolje razložiti.“ Obrnil se je k vsem. „Med svetovno vojsko sem bil na soški fronti major in v zaledju sem se spoznal s slovenskimi prebivalci okoli Gorice. Kar me je od vsega najbolj presenetilo, je bila elovenska duhovščina. To so akademsko izobraženi ljudje! Ljudje, ki posegajo v kulturno delo svojega naroda. To so pesniki, pisatelji, med njimi je dosti socialnih voditeljev. Je prav razumljivo, da se okoli njih zbirajo laični kulturni, pa tudi politični delavci.“

Parri le redko govori in še takrat s tihim, zastrtim glasom, medtem ko s trudnimi očmi gleda preko ljudi. Zaradi teh oči je njegov smehljaj žalosten. Vedno imam občutek, da stoji izven kroga. Kakor da bi hodil korak pred vsemi.

Ko sem pred leti brala Rossellijevo „Fuga a quattro voci“ in kasneje tukaj v Buenos Airesu njegovo knjigo „Acción y carácter“, v kateri opisuje tudi liparske dni, sem se spet spomnila tistega popoldneva. Rosselli piše o Parriju: „Parri je moja vest, moj starejši brat. Taki možje, visoki in čisti, so žalostni, strašno žalostni in samotni.

Smejejo se, žalijo, ljubijo kakor vsi ostali, toda v dnu njih biti je tragičen obup. Nekak kozmičen obup. Za te ljudi je življenje dolžnost. Dokler nisem spoznal Parrija, je bil Mazzinijev človek le retorična izmišljotina...“

Res je bilo zanimivo, kako so ti ljudje gledali na katoličane. Nekaj tega sem sicer pričakovala, saj mi je Janko nekoč prej že pisal, gotovo razglabljač o tem vprašanju in o ljudeh okrog njega v konfinaciji: „Nikoli nisem tako globoko občutil, koliko napak so naredili italijanski katoličani, koliko izgub povzročili, koliko življenjskih vrednot zanemarili. Intelektualci, ki so zrasi v zadnjih desetletjih, so po večini brez tistega novega in vendar večnega življenja: njihova vera je zato večkrat samo gola zunanja formalnost, medtem ko bi morala biti živ izvir življenja in ljubezni.“

Vendar sem šele dolgo kasneje, ko sem prebiral leta 1930 izdano knjigo F. Nittija, tretjega člana čudnega pobega („Nos prisons et nôtre evasion“) ki je še za časa fašizma izšla v Parizu in ki biča katolicizem v Italiji, res razumela stališče te naše ožje družbe do katolištva in vzrok, zakaj se kljub svoji odprtosti niso mogli privaditi drugemu slogu katolištva, drugačni vrsti ljudi.

— — —

Eol — bog vetra. Nekaj mesecev na leto razsajajo po otokih divji viharji. Najbolj se zaganjajo prav na našega, kakor da bi vedeli, da je Lipari največji med Eolskimi otoki. Že včeraj je morje tulilo kot požast in celo noč nismo mogli zatisniti oči. Hiša se je tresla in valove je bilo slišati s tako silo, kakor da bi se zaganjali prav ob naše zidove.

Popoldne sem kljub vsemu šla v пристanišče. Mislim, da smo bili skoraj vsi konfiniranci tam. Valovi so se zaganjali ob obzidje močnega gradu, da so se bele pene prikazovale tik pod vrhom. Cerkvica svete Lucije, ki stoji na kamnitnem pomolu, je izginjala in je ni bilo videti iz belega pajčolana morskih pen. Sele ko so se valovi umaknili, kakor da gredo iskati novih sil za nov napad, se je za hip spet prikazala.

Cele ure sem gledala viharno morje. Mislila sem na naš krotki Jadran pod starim Devinskim gradom...

— — —

Danes je bil pri naju na kosilu don Pietro, kaplan naše kolonije, ki naju je poročil. Huda preizkušnja za moje kuharske sposobnosti. Takoj je povedal, da je doktor socialnih ved. Pri pogovoru med kosilom sem premišljevala, kje neki je moral končati študije s tako pičlo izobrazbo. Materialistično gledanje na življenje, da, celo na svoj duhovniški poklic, mu daje še prav poseben izraz.

Ko je odšel, je Janko dejal: „Hvala Bogu, da je Cerkve postavljena na trdno skalo, če ne bi jo don Pietri že zdavnaj prekucnili...“ In čez čas: „Bog ve, kaj dela zdaj naš Janez Svetokriški?“

Zanimivo, da sem tudi jaz ves čas pogovora mislila na našega župnika Rejca, sivolasega učenjaka s svetniško dušo.

Ce bi Porcelli poznal Rejca, bi hodil k maši.

Jutri popoldne greva na obisk k Bartelliniju, tržaškemu socialistu.

Mesec dni, odkar živiva na Zinzolu. Zdaj se spominjam prvega obiska v tej hiši. Z veselimi plavimi očmi me je pozdravila gospa Rossellijeva. Knjigo o Beethornu in pa pisano sicilijsko ruto mi je prinesla v poročno darilo. Nekaj prijaznih besed, stisk roke in povabilo na kosilo.

Novi prijatelji vstajajo. Vidim, da so si grozno različni po politični opredelitvi in po izobrazbi. Mnogi so med seboj tesno povezani: leta ječe in prestani procesi rodijo močna prijateljstva. Po skupni usodi in zaradi borbe proti istemu sovražniku sva bila takoj vključena v to armado brez orožja, ki zaradi odkrite borbe in zaradi vidnega položaja mnogih v italijanskem političnem in kulturnem svetu povzroča rimski vladi preglavice.

Danes sem videla prvi pogreb na otoku. Za krsto so hodili sami moški. Slika je bila posebno čudna, ker so vsi imeli klobuke na glavi. Porcelli pravi, da ženske ne smejo za pogrebom, tudi ko umre mož ali oče. Tudi za procesijami ne smejo. Stojе na pločniku in gledajo. P. mi je rekel, da se bodo zdaj vsi žalujoči ostali zaprli v hišo za nekaj tednov in da jim bodo sosedje nosili hrano.

Ženske imajo sploh čudno življenje. Le redkokdaj katero srečam. Živijo zaprte v hišah ali pa presedijo ob pletenju ves dan na balkonu; tam opravijo tudi nakupe. Ko pride namreč mimo prodajavec zelenjave, mu spustijo po vrvi košek z denarjem. Mlekar nima voza — sploh ni nobenega vozila na tem otoku — in ne vrčev. Pripelje koze skozi mesto in po naročilu pomolze kar pod balkonom v vrček na vrvi. Na celem otoku ni niti ene krave. (Tudi konja ni nobenega. Batellini pravi, da imajo enega samega „za šolske namene“. Gotovo se šali.) Prvič ko sem se srečala s kozami, so me spravile v zadrego. Hotela sem mimo njih, a ulice so tako ozke, da so me živali neusmiljeno stisnile ob steno. Zdaj se obrne, čim jih zagledam.

Včeraj — nedelja popoldne — sva dobila obisk. Pet detektivov je prišlo v hišo. Sam Bog ve, od kod in zakaj ukaz preiskave. Pregledali so vso hišo, v kuhinji so obrnili prav vse lonce. Morala sva z njimi tudi, ko so odpirali ostale prostore, v katere nisva nikdar doslej pogledala. Bila sva popolnoma mirna, dokler ni eden detektivov

potegnil predal in ga stresel na mizo. Bilu so tam vsa pisma, ki sva jih prejela.

Eno, ki je na prvi pogled izstopalo in ki je nosilo zaglavje „Uredništvo Slovenca, Ljubljana“ je kot nalašč ostalo na vrhu. (Čestitke Mihe Kreka k poroki.) Videla sem, da se je Janko ugriznil v ustnico. Pismo iz inozemstva! Za te ljudi dovolj velik zločin, pa čeprav sva ga dobila preko cenzure. Zdrknilo je s kupa prav proti Jankovi roki na robu mize. Še zdaj ne vem, kako se je moglo zgoditi: Janko je gledel može v obraz, stegnil roko in polagoma spravil pismo v žep.

Vse moje „knjigovodstvo“ je šlo. Odnegli so tudi vse zvezke francošrine in pobrali vsa pisma. Brate Karamazove sem k sreči s svojimi zapiski vred pustila v travi za hišo.

— — —

Danes naju je obiskal Renci Fabiani. Doma je iz Kobdilja na Krasu. Prinesel mi je seme radiča za že pripravljeno gredo pred hišo. Bo vsaj kaj našega zelišča v tej prečudni pokrajini! Nekaj tako svetlega, čistega je v tem fantu. Rosselliju, vidim, je zelo všeč. Všeč mu je njegova mirna narduščnost in pravi, da s svojimi dvajsetimi leti človeka dviga.

Pred kratkim je Fabianija obiskal oče, znani arhitekt, genialen, a čudaški človek. Takoj ko je pozdravil sina, je hotel nazaj, češ da v takem vzdušju ne bi zdržal niti dneva. S prvo ladjo je res odplul nazaj.

— — —

Prvi maj. Včeraj naju je sredi mesta srečal Nino, tržaški delavec, droben možicek. V tržaškem dialektu naju je glasno pozdravljal in dodajal: „Jutri mi komunisti ne delamo!“

Janko ga je ljubeznivo trepljal po ramenih. „Pridite torej k nam na kosilo!“

„Če mi le dovolijo!“ je kričal Nino.

In danes se je res prikazal v praznični temni obleki in z rdečim nageljnom v gumbnici. Ves je čaref. Dobil je dovoljenje do šestih popoldne.

Kaj neki si ta človek predstavlja pod komunizmom, sem mislila med pogovorom. Da bo nekoč vse samo en prvi maj? Ko je omenjal mamo — povedal je, da je Slovenka —, se mu je zahlipalo in solze so mu tekle po obritem licu. Nekaj uric sva mu skušala ustvariti čim lepši praznik in ko je odhajal, sva ga pospremila do klanca. Ko mu je Janko pred slovesom podaril pletenko matrazije, je skoraj zavriskal.

— — —

Po zakotnih ulicah opazujem domačine. Potomci različnih ras presenečajo z različnostjo obrazov, postav, polti. Dekleta z obrazi

črnooke madone, otroci z zlato kodrasto glavico, deklice neverjetno dolgih, temnih udov in s tankim vratom ter debelimi ustnicami. Afrika?

Včeraj sem prvič naletela na čudno skupino ljudi. Čez obraz so imeli pripete kose kozje kože in s črno dlako. Gobavci.

Vedela sem, da tu živijo in da njih gobavost ni nalezljiva, vendar me je pretreslo.

Majski popoldnevi so topli in čudno tihi. V hiši martinčki, na vrtu kače. Grozno! Pri vsakem koraku trepetam.

Danes sva spet igrala šah. Izkazalo se je, da ne bom nikoli dobra šahistka. Imam občutek, da zato, ker imam do figur poseben odnos. Ne morem se premagati, da ne bi bila žalostna, ko mi odnese kraljico. Danes me je prav sram: ob bridki izgubi sem jokala. Morda tudi zato, ker se je on na ves glas smejal, in kakor se je meni zdelo, z a f r k l j i v o smejal.

Ko se je smešni intermezzo srečno zaključil, je Janko začel hoditi gor in dol po sobi. Tako dela večkrat. Takrat sem tiho.

„Si opazila,“ se je ustavil, „da sva v koloniji poleg Piemontezov edina, ki hodiva v cerkev?“

Župnik Rejec, vodnik, svetovavec, dà, oče Janku, piše:

„... najreč pozornosti pa je zadnje čase vzbudilo pomirjenje med Cerkvijo in državo. Upam, da bo to tudi nam prineslo pozitivne posledice. Če bo Cerkev smela delovati z večjo svobodo in avtoriteto, bo to vedno v korist tudi nam. Seveda pa moramo čakati, kakšen bo resnični razvoj... Nekateri naši lističi: Jaslice, Barčica in Zbor srečnikov bodo lahko izšli pod okriljem Katoliške akcije...“

Vaše pismo me je še posebej razveselilo v tistem delu, kjer izražate namen ostati zvesto z našimi ljudmi. Da, ostanimo! Čeprav je oder majhen in ozek, delovno polje je dovolj široko, če hočemo izpolniti božjo voljo in izraziti ljubezen do bližnjega, tako potrebnega ljubezni, kakor so je potrebni prav naši ljudje.“

Večina konfinirancev je resda bila komunistična, ostali del so bili ateisti, ljudje visoke kulture in etike — nikdar kasneje nisem srečala cele skupine ljudi, ki bi tako obsojali vsako nepoštenost, laž, hinavščino, pritisk, ki bi bili pripravljeni vse potrpeti in, kakor je Rosselli dostikrat napisal in tudi storil, dati življenje za pravico. Vsi ti ljudje so živeli izven Cerkve in duhovnike prezirali.

Ne vem, kako se je miselnost teh ljudi spreminjala v kasnejših letih? Žal niso imeli priložnosti, kakor so jo imeli preprosti ljudje v abruških vaseh, da spoznajo kakega konfiniranega goriškega duhovnika. V vasi, kjer je preživeljval svoji dve leti konfinacije naš župnik Rejec, ga niso ljudje poznali pod drugim imenom kakor „il santo“.

Trije mesci na Lipari. Koliko bede in trpljenja, predvsem duševnega trpljenja med mojimi prijatelji! In vendar še nisem slišala niti enega, da bi se potožil.

Nekateri živijo komaj znošno. Vidim tudi, da oblasti strogo pazijo, da si drug drugemu ne bi denarno pomagali. Vedno mislijo na „podporo od zunaj“, da je denar „političen“, to se tukaj pravi, da je „pomoč rdeča“. Kljub temu se vidi, da N. N. podpira nekatere najbližje. O tem se ne govori; če bi se kaj izvedelo, bi šel tako on kakor ta, ki prejema, v palermške zapore.

Kakor da bi se domenila, se tudi midva dosedaj nisva niti enkrat potožila, čeprav vem, da mora njemu biti hudo. Sklenila sem, da se ne le ne bom nikdar potožila, ampak, da si tudi priznala ne bom, da kaj ni v redu.

Mislim, da sem lahko srečna, ker sem tukaj. Vem, da moram biti in da prenašanje krivice prinaša blagoslov.

Danes, ko po tolikih letih gledam v one dni, me prevzame občutek velike tesnobe. Živa slika vstaja pred menoj: ulice polne moških, nekaterih malomarno, drugih elegantno oblečenih; preprostih in intelektualcev z izgubljenim pogledom v daljavo. Vedno ista srečanja, na istem kraju, ob isti uri. Vedno isti obrazi, vedno enaki kratki pozdravi, največkrat samo mig z roko, izmenjava istih nagovorov, istih odgovorov dan za dnem, mesce, leta...

Teško bi mogla jaz tedaj razumeti tragedijo tistih begajočih moških. Bili so že bolno siti vsega, tako divji in obupani, da bi danes popolnoma razumela, če bi bil eden izmed njih mimoidočega udaril s pestjo v obraz, v enega izmed tistih obrazov, ki so se vrstili pred njim vedno isti. Kakor stene ozke ječe.

A najbolj žalosten je bil pogled na tiste, v katerih je že umrla vsaka jeza, vsako hrepenenje. Dolgotrajna ječa in večletna konfinacija je iz njih naredila žive mrliče. Nič več niso hrepeneli po svobodi niti po svojcih, nič, nič — ostale so žive samo noge, ki so nosile telo naprej. Kakor po skrivnostnem ukazu. Podobni so bili begajočim sencam v Dantejevem pekl.

Zdaj hodim vsako jutro v pristanišče. Tam je treba čakati na ribiče, ki se vračajo z nočnega lova. Vedno isti prizor: ker je ribolov tukaj zaradi nemirnega morja reven, se ljudje bojijo, da ne bodo dobili rib, zato prično kričati, ko se čolni šele bližajo obali. Kličejo ribiče po imenu in naročajo.

Prejšnji teden so ribiči ujeli morskega psa in ga kar na odprtem morju razrezali. Liparoti so seveda meso takoj prepoznali, jaz sem ga pa kupila velik kos, da ga bo ja za več dni... Osmrnil mi je vso hišo. Ko sem ga drugi dan vrgla mačkam, ki ves dan krožijo po vrtu, sem se jezila, a spet razumela te ljudi, ki jim sta ribolov in

kopanje lehujska (pietra pomice) edina vira zaslužka. Če le morejo, prevarijo tujea.

Vidim, da naju imajo za bogata. Mene kličejo „Vossia“ (vostra signoria), Janka pa „u principale“, gospodar. Vedejo se do nas, kakor da smo milijonarji. „Soltanto i signori possono fare politica...“, mi je zadnjič razlagal Pasquale, naš sosed.

Opazila sem, da izven mesta sploh nihče ne hodi, ampak da vsi jahajo osle. Največ jih vidim ob nedeljah, ko pridejo ljudje k maši in jih privečejo prav pod našo hišo. Smilijo se mi uboge živalce, ko rčasih nosijo tudi po dva krepka človeka na suhem hrbtu in šibkih nožicah.

En del prebivalstva so bivši kriminalci, ki so se po prestani kazni priženili k luci hiši. To je najslabši del prebivalstva, in kakor sem slišala že nekajkrat, iz teh družin rastejo najzvestejši fašistični vojniki.

Na goriškem učiteljsišču je na steni poleg moje klopi visel zemljevid Italije. Nekako v višini moje glave je bila Sicilija in nad njo sem vedno zadela z očesom na Stromboli. Tako krepko krepko mi je zvenelo to ime.

Včeraj sem ga videla. Pet gospa nas je zaprosilo, če bi nas pustili za en dan tja. Smo dosti bolj svobodne kot naši možje in nam ni treba slediti strogim konfinacijskim predpisom.

Vsaki so dali enega policista za spremstvo, za nadzorstvo obema petoricama pa je prišel sam gospod podkomisar. Dve polni uri smo se vozili in preden smo zavili na odprto morje, smo pluli med temnimi čermi, ki štrlijo iz morja kakor pošasti. Moje štiri sopotnice so zaradi nemirnega morja iz previdnosti skoraj vso pot ležale, meni pa je bilo prav slabo, mislila sem, da bom umrla...

Prvič sem videla živ vulkan, pa me ni nič pretreslo. Želela sem samo čimprej leči v travo. Ko se je ladja vračala z otoka, je padel mrak in iz kraterja je bilo videti rdečkaste zublje, jaz pa sem vedela samo to, da nisem več sama...

Tiste dni sem mnogo razmišljala o novih prijateljih. Bili so politiki, pa sem si morala priznati, da so ne samo v literaturi, ampak tudi v glasbi (kjer sem mislila, da precej vem) bolj doma kot jaz. Razmere so jih potisnile v politiko, sicer pa je še vedno kultura bila njih svet.

Rossellijeva hiša je bila kulturno središče. Tam so debatirali, brali, učili. V najhujši zimi se najlažje dela, takrat se najbolj debatira in takrat „Kralj, esloveno y cristiano, periodista y estudioso nos enseña el alemán“, kakor berem v španski izdaji Rossellijeve knjige

„Akcija in značaj“. Janko je pri Rossellijevih poučeval nemščino trikrat na teden in ker je bil čas bivanja za marsikoga negotov, so hoteli vsi vse in hitro znati. Poskušali so se v nemščini, kar je vedno povzročalo veliko smeha. Značilno — mislim, da za vse konfinacije — je zlasti prve čase velika želja po študiju, po pametni izrabi časa. Večina se jih je učila jezike. Rosselli tudi klavir. Nekaj se je še spominjal iz otroške dobe, a z njemu lastno železno voljo se je naučil nekaj delov Beethovnov Tretje simfonije, tako da sva jo mogla igrati štiroročno. Še danes ne razumem, kako je mogel to doseči. Vsi so se spoznali v glasbi. Klasiki so jim bili domači in kar me je najbolj začudilo, je bilo to, da so poznali celó folkloro drugih narodov. Mislim, da je bilo resnično zanimanje in ne le vljudnostna kretnja, če so se zanimali tudi za slovensko. Zvezek Prelovčevih narodnih napevov je bil stalno na Rossellijevem klavirju in kadar je gospa povabila še ostale Slovence na „pomeriggio slavo“, smo v salončku zapeli vse, kar smo znali. Morda se je naša žalostna pesem v tistih dneh prilegala občutku časa, vsekakor smo take „koncerte“ na splošno željo v naslednjih mesecih morali večkrat ponoviti.

Čimbolj smo si prihajali bliže, tem bolj so se tudi zanimali za slovenski politični in kulturni položaj pod fašizmom. Pogosta vabila na kosilo so bila le želja zbrati nekatere ljudi in pretresati vse mogoče probleme.

Nekoč smo se sestali prav, ko je Rossellija obiskala mati, majhna sivolasna dama. Sama je napisala vrsto knjig, ni čudno, da je pogovor kmalu stekel na literaturo. Zanimala se je za naše pisatelje, vedela je — čeprav dela ni prebrala — da je Regent prevedel Hlapca Jerneja v italijanščino.

„Jaz sem knjigo prebrala,“ je dejala Rossellijeva žena, „a moram priznati, da je nisem mogla razumeti. Ni vem, zakaj bi knjiga morala biti tako važna. Problem se mi zdi pretiran ali pa vsaj preveč poudarjen...“

Pogovor je takoj zašel na različnost socialnih razmer v raznih državah, na male kmetije, na pomanjkanje samostojnega gospodarstva. Taki pomenki so se vedno zavlekli za nekaj ur. V teh urah in pred to tribuno je vsakdo razgalil svoje misli. Latinski temperament naših tovarišev je takrat našel izhod za vse nakopičene misli, za zadržani ali neizpovedani gnev proti krivicam in za načrte v bodočnosti. V glavah so se mešale misli o bodoči ureditvi, vse tiste misli, ki so se rodile v prečutih nočeh po raznih ječah... ali pa v liparskih nočeh, ko divjanje morja ni pustilo spati.

Ure nespečnosti so bile dragocene ure. To je, mislim, edina dobrina v življenju konfiniranca. V njih človek zori. Zato ga različno politično mišljenje tovariša ne moti toliko, kakor bi ga ali kakor ga je v svobodi.

Tako se je godilo tudi nam. Ko smo v borbi za svobodo manjšine prinašali droben kamen k celotni zgradbi borbe v proti nasilju, smo sicer z različnimi cilji, a vendar enakovredni hodili v družbi teh borcev in se od njih marsičesa naučili.

Nikoli, se mi zdi, ne bom mogla opisati občutkov, ki so me navdajali, ko sem zvedela, da bova Lipari zapustila. Skoraj me je sram priznati: prva misel je bila — ne bo več kač, toda že hip zatem mi je bilo skoraj žal, da bo treba oditi.

Dogodek je bil nenavaden. Odhajal je konfiniranec, ki ni prosil za pomilostitev; zgodilo se je celo, da je bil priznan kot nedolžen. Novica se je bliskoma razširila po vsej koloniji in tudi naju je pretresla, posebno še, ker je bilo treba odpotovati takoj, s prvo ladjo.

Oločitev je gotovo prišla zaradi konkordata med italijansko vlado in Vatikanom, ki so ga nekaj mesecev prej podpisali. To so bili še tisti dnevi, ko sta obe stranki skušali iti druga drugi na roko, da pokažeta dobro voljo. Zvedeli smo, da je italijanski pater ovadbo preklical, češ da ni bil v normalnem stanju, ko jo je izrekel — in na podlagi tega preklica so se pričele intervencije. Tudi škof Jeglič, ki je bil tedaj v Rimu, ter škof Sedej sta zaprosila za Jankovo svobodo.

Stisnila sva nešteto rok; kamor roka ni mogla, so pozdravile oči. Gospe, ki so bile bolj svobodne, so naju pospremile do čolna. Gospa Rossellijeva me je samo gledala, še vedno kakor otroka, in mi ponavljala: „Auguri! Auguri!“ Takrat sem v hipu razumela, da je dobro vedela, od kod in zakaj moja slabost tisti dan na poti na Stromboli...

Nikakor pa nisem mogla doumeti in še danes se mi zdi čudno, kako je bilo mogoče, da nama je Rosselli zadnji večer pred odhodom zaupal, da pripravlja beg, za katerega razen najintimnejšega njegovega kroga nihče ni vedel. Saj smo bili vendar kljub vsemu tuji!

Rossellijeva me je še enkrat objela in mi želela veliko sreče. Njene oči so se smejale. Leta 1947, tik pred mojim odhodom v Argentino, mi je pisala iz Londona, da je večkrat mislila, „kakšna neki je bila usoda tiste, ki je prišla na Lipari s tako preprostostjo, prava school-girl, da poroči enega izmed najbolj spoštovanih mož v konfinaciji“. Ko sem pismo dobila, sva bili že obe — sami.

Ko je sirena zatulila, se mi je skrčilo srce. Neki detektiv nama je stisnil šop pisem v roke. Cele mesece sva bila brez pošte, kajti od dne preiskave ni do naju prišlo nič. Toda koga bi v takem trenutku zanimala zalepljena pisma!

Tam so stali, temna množica nesrečnih ljudi z eno samo mislijo v srcu: Gredo v svobodo! Ne samo naši prijatelji, skoraj cela kolonija je prišla v пристanišče.

Vedela sva, kakšna bo ta svoboda, in nisva se motila: deset let, do propada fašizma, preiskave na dnevnem redu, osemkrat ječa, nešteti klici na odgovor, izgon iz Julijske krajine. A četudi sva to vedela, sva vendar ob slovesu, ko se je ladja oddaljevala od brega in ko sva nazadnje videla samo še tiste, ki so splezali na ograjo pomola in molče zrli za nami, imela v srcu občutek krivde, kakor da jih po lastni volji zapuščava.

DVE ŠEVČENKOVI

Tine Debeljak

Za letošnjo stoletnico rojstva (1865) dr. Janeza Evangelista Kreka, ki je kult Ševčenkove poezije, katere najvidnejši plod je Župančičeva Duma, uvajal med Slovenci, in tudi med njimi ustanovil Slovensko Sič na čelu s hetmanom Ostapom, ki je bil on sam.

I R Ž A V E C

Izkazali so se Švedi
vredni velike slave:
ko zbežali so z Mazepo
v Benderi s Poltáve.
Šel za njima je Gordienko.
Zamàn so matere nasveti,
kako pšeničico požeti,
kako Poltávo oteti.
Poželi bi jo, poželi,
ko bi enotni ostali,
s hvástovskim polkovnikom
hétmana poravnáli.
Ne zataknil kopja v strehe
Peter, ta trinog, bi,
ne bežali bi s Hortíce
fantje slavni, ubogi,
ne bi vézal jih priluški
polkovnik kot živino,
ne jokala bi Mati božja
na Krimu za Ukrajíno.

Noč in dan so tavalí okrog,
zapuščali dom Zaporožci —
Mater Sič in Veliki Log,
vzeli so Mater božjo,
nič več — kot edini spomin,
ponesli Jo k hanu na Krim —
za novo gorjé Zaporožju.

Črn oblak je pal
namesto belega nanje,
Zaporožcem zagospodoval
poganski tatarski han je;
dovolil jim je razviti
na pesku taborišče,
prepovedal pa Zaporožcem
postaviti svetišče:
v šotoru okrasili
podobo so Presvete
in na skrivaj molili:

„Moj Bog — Tvoje Dete!

O kraj moj prekrasni, razkošni, bogati —
Kdo ni te preganjal? Ko bi razodela
resnica o enem se le med magnati,
od groze teh zgodb bi odrevenela
menda še drhal v peklu! Danteja starega
le naši polgrofje še občudujejo.
O, pravijo, da je vse Zlo od Boga!?
In Njemu je prav, da ljudje to modrujejo
ob usodi te moje, srčno ljube Ukrajine?!
Kaj je njen greh? Zakaj tako gine?
Zakaj nje sinove v okove kujejo?“

So kobzárji o vsem peli:
o prepirih ljutih,
o vojskáh in težkih časih,
o Poljakihi krutih,
o njih kazni, naši bedi,
o vsem tem so peli,
ko pa so zbežali Švedi —
vsi so obnemeli.
Strah prevzel je dušo pevca,
slepega kobzárja,
ko je čul, kako vojvódi,
ti psi Petra-carja,
trgali so jih... Od daleč
Zaporožci čuli,
kako je z Glúhove zvonilo,

kako topovi rjuli,
kako kozake so pgnali
v blatu grad zidáti,
kako jokala nad otroki
bedna stara mati,
kako sinovi na Oréli
jarke so kopali,
kako na Finskem so v mrazovih
mrtvi v sneg padáli...
Čuli, čuli Zaporožci
so na daljnem Krimu,
kako h koncu hétmanščina
gre brez svoje krivde;
čuli, čuli siromaki,
čuli in — molčali,
ker Tatari jim v tujini
so gospodovali,
modrovali so, ti fantje,
jókali...

Solzila

z njimi se je Mati božja,
svete solze lila,
zajokála od sočutja,
bridko kot za Sinom.
Bog ozrl se na sólze
Matere je Svoje,
Petra — rablja pa potolkel
nagloma nato je.
Povrnili Zaporožci
so se v Zaporožje,
z njimi šla podoba sveta
Matere je božje.

Jo v oltar v Iržavcu dali,
v hram, zgrajen z zidaki.
Tamkaj Ona vse doslej še
joka za kozaki.

*1847 Orska trdnjava (ječa)
14. 2. 1858 Moskva.*

O P O R O K A

Ko umrem, me pokopljite
gori na mogili
sredi stepe neizmerne
v Ukrajini mili,
da bom njive, polja širna,
Dnjeper in bregove
gledal zvrha in poslušal
pénjene valove.

Ko splavíjo iz Ukrajíne
v sinje morje
kri sovražnikovo, takrat
polje in pogorje
zapustim tu in postavim
se pred samega Boga,
počastit Ga! Vse dotlej pa
— ne poznam Boga.

Pokopljite me, planite
in verige strite!
Z zlo krvjo sovražnikovo
svóbodo okropíte!
Mene pa v svobódni, novi,
véliki družini
kdaj spomnite se z besedo
dobro in v tišini!

Perejaslav.
25. XII. 1845

Iz generacije, ki je slovenski znanosti, osamosvojeni z lastnimi narodnimi ustanovami po letu 1918, pridobila sloves, da nadaljuje najboljše srednje-evropske tradicije, je par dni pred Božičem stopil med osemdesetletnike — in sicer med ustvarjavno delavne osemdesetletnike — doktor Josip Mal, poleg Grudna najbolj brani in med ljudstvom najbolj znani slovenski zgodovinar, eden izmed vodilnih raziskovalcev slovenske zgodovine in stvorec zgodovinske vede.

Josip Mal je bil rojen 22. grudnia 1884 na Pretržu (župnija Peče pri Moravčah). Po ljubljanski gimnaziji (1896 - 1904) je študiral na Dunaju zgodovino, zemljepis in umetnostno zgodovino ter 1908 dosegel doktorat s tezo o „Legacijskem potovanju kardinala Guida di Sta. Lucina 1265 - 1267“.

Studij pomožnih zgodovinskih ved je poglobljaj kot redni član Avstrijskega historičnega instituta na Dunaju (doslej poleg Mantuanija, Vladimirja Levca in Milka Kosa edini slovenski redni člen), kamor je bil sprejet v XXIII. tečaj 1907 - 9 (L. Santifaller, Das Institut für österreichische Geschichtsforschung, 130). V predavanjih in vajah tedanjega direktorja E. von Ottenthala in docenta Oswalda Redlicha iz paleografije in diplomatike si je mogel prisvojiti v tem času najboljše in najobširnejše podajanje teh disciplin. Drug njegov docent, Alfonz Dopsch pa je prav tedaj zaslovel z mojstrsko zgledno edicijo avstrijskih urbarjev (prvi zvezek 1904). Za domače delo je Mal na institutu napisal zgodovino uskoškega naseljevanja, ki mu jo je pozneje razširjeno in predelano izdala Srpska akademija nauka (Beograd 1924).

Če so v zadnjih osemdesetih letih mladi gimnazijski profesorji zgodovine, ki so se tista leta vrnili v domovino. Kaspret, Rutar, Apih, Ivan Vrtovec, Šuklje in pred vsemi Franc Kos, vzdignili slovensko zgodovinarstvo iz ljubiteljstva brez rednega strokovnega šolanja, so mu absolventi v prvi vrsti dunajskega zgodovinskega instituta Mal, Milko Kos, France Stele zagotovili v prvi četrtini našega stoletja akademsko vršino.

Od 1909 do 1945 je Mal delal v ljubljanskem muzeju, 1916 mu je kranjski deželni odbor dal naslov kustosa, 1924 ga je beograjska vlada imenovala za ravnatelja Narodnega muzeja v Ljubljani, ki je raztegnil svoje območje na vse slovensko ozemlje v

prvi Jugoslaviji. V drugi Jugoslaviji je bil najprej 1945 upokojen, potem pa 1950 imenovan za ravnatelja Mestnega muzeja v Ljubljani.

Dal je pobudo in opravil poglobljeno delo za nov vodnik po kulturno-zgodovinskih zbirkah Narodnega muzeja (1931), kjer je sam napisal predgovor, zgodovino muzeja, opise obrtnega oddelka, knjižnice in arhiva. Razvoju muzeja v letih svoje službe je sam napisal obračun v pregledu „Narodni muzej v Ljubljani izza prevrata“ (JIC 1935). Kot dober poznavavec naših arhivalij in večletni oskrbnik arhiva v muzeju je že 1934 opozarjal na nujne probleme v „Organizaciji ljubljanskih arhivov“ (Znanstveni vestnik I,1).

Za ravnateljem Mantuanijem je prevzel 1926 tudi uredništvo „Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo“, od 1933 zgolj zgodovinske revije. Več let je bil skupaj s F. K. Lukmanom in F. Stelétom sourednik „Časa“, znanstvene revije „Leonove družbe“. Ob desetletnici osvoboditve izpod Avstrije je v založbi iste učene družbe uredil zgodovinsko zelo tehtni zbornik „Slovenci v desetletju 1918 - 1928“.

Že prve Malove tiskane razprave „K poglavju starejše zgodovine Slovencev“ (Čas 1909 in 1911) in „K teoriji o slovenskih županijah“ (Carniola 1910) obravnavajo sojem vprašanj iz zgodnje zgodovine Slovencev, ki jih je potem z mladostno zavzetostjo preučeval celo življenje. Vprav v letih Malovega studija je staroslovenska družba postala predmet živahnega znanstvenega zanimanja. Leta 1905 je izšla Peiskerjeva studija o (suženjskih) odnosih Slovanov do Turkotatarov in Germanov, 1909 pa Dopschevo delo o starejši socialni in gospodarski uredbi pri Alpških Slovanih, ki odklanja Peiskerjeve hipoteze, za župane pa trdi nemški izvir.

Polemika Peisker-Dopsch je med Slovenci odmevala v pravdi med Peiskerjevim graškim učencem L. Hauptmannom in Dopschevim slušateljem Malom. Teze Hauptmannove razprave o staroslovenski družbi in nje stanovih (ČJZK 1918) je zavračal Mal v „Novih potih slovenske historiografije“ (Čas 1923) in potem repliciral v „Epilogu k staroslovenski svobodi“ (istotam).

Sad poglobljenih raziskav je Malova temeljna razprava „Schwabenspiegel in koroško ustoličenje“ (GMS 1938), kjer je dokazal pristnost in verodostojnost vrinka o pravicah koroškega vojvode v giessenski in st. gallenski rokopis tega južnonemškega zbornika običajnega prava. Naslednje leto pa je pobudil poživitev raziskovanja s prvo monografično obdelavo sklopa vprašanj o obrskem

jarmu, hrvaškem gospostvu in nemški vladi v knjigi „Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen“ (Ljubljana 1939). Argumente za slovenskost obreda na knežjem kamnu je razgrnil v „Osnovah ustoličenja karantanskega kneza“ (GMS 1942). Rezultate teh svojih raziskav je poljudno podal v zvezku „Kontinuiteta slovenske karantanske kneževine“ (Celje 1949).

Samosvojnost Slovencev v duhovnem in pravnem življenju je poudaril v — tudi etnografsko važnih — razpravah „Slovenske mitološke starine“ (GMS 1940) in „Rota-staroslovenska prisega“ (GMS 1941).

Sedanja Malova stališča vsebujejo razprave „Slovenska Karantanija in nemška srednjeveška država“ (Razprave zgod.-sociološkega razreda SAZU 1953), o samosvojesti karantanske vojvodine („Die Eigenart des karantanischen Herzogtums“, Süd-Ost Forschungen 1961) in o rešljivosti koseškega vprašanja („Ist das Edlingerproblem wirklich unlösbar?“ SOF 1963), pisane v razpravah z novejšo literaturo, posebno z B. Grafenaurjevo (1952) in Hauptmannovo monografijo (1954) o koroškem ustoličenju in in z njim zvezanih problemih. V njih Mal ugotavlja, da so prvotno svobodni Slovenci prišli kot posebna plemenska skupnost v srednjeveško nemško državo in obdržali svoj lastni pravni red (institutio sclavenica). Še v 11. stol. je v veljavi večja kot zbor karantanskih svobodnih kmetov, kateri — in ne kakšni hrvaški kosezi ali sicer slovenski družiniki — volijo in ustoličijo novega kneza. Izhajajoč iz metodološko neizpodbitnega vodila, da je pomen izrazov treba iskati najprej v terminologiji istovrstnih pisanih virov, dokazuje, da beseda „lantslütte“ v vrinku ne pomeni v nemškem običajnem pravu 13. stol. kakšnega privilegiranege sloja, temveč svobodne kmete. Enako prav tam omenjeni sodnik, ki nastopa pri obredu na knežjem kamnu, ne pomeni nekega stanovskega koseškega sodnika, temveč navadnega deželskega sodnika po slovenskem pravu. V virih se kosezi kažejo kot pripadniki služne plasti, ne pa kot nek od davna privilegirani sloj.

Kot „nedvomno zaslugo“ Malu priznava (ZČ 1962) celo njegov, v izrazih ne vedno obzirni nasprotnik Bogoslav Grafenauer, „da je branil vrednost vrinka v dveh rokopisih Švabskega zrcala“ in da je zavračal razne teorije, ki bi rade umeščenje razložile iz germanskega prava. Visoki znanstveni vršini slovenskih raziskav o tem predmetu daje priznanje, nemški zgodovinar F. Tremel v graški zgodovinski reviji (ZhVSt 1954).

Doktor Gruden ni mogel uresničiti svojega načrta „Zgodovine slovenskega naroda“ pri Mohorjevi družbi v Celovcu, ker je 1917

neozdravljivo zbolel. Doslej najobširnejša in edina celotna slovenska zgodovina bi ostala torso. Če ne bi doktor Mal prevzel njenega nadaljevanja. Po dvanajstletnem presledku je 1928 izšel prvi Malov snopič z opisom francoskega medvladja v naših krajih. Nelahko nalogo, uresničiti „enotno snovanje s prejšnjim pisateljem“, je Mal tako nesebično rešil, da je mogel tak poznavavec sloga kot je bil Ivan Prijatelj ugotoviti, kako „zvesto je posnel podajanje“ Grudnovu, vendar v bolj zgoščenem slogu. Malov del „Zgodovine slovenskega naroda“, je mogočno delo na 1250 straneh, ki je izhajalo v 11 snopičih do leta 1939. Osnovano na lastnih arhivskih raziskavah vsebuje množico novih, prvič objavljenih podatkov. Za nekatera obdobja in področja je moral naravnost orati ledino. Zlasti je odličen v prikazovanju kulturne, socialne in gospodarske zgodovine. Če so kdaj bolj nadrobno obdelane kranjske in kmečke razmere, je končno to pogojeno v objektivnem dogajanju samem, saj je v novejšem času Kranjska osrednja slovenska dežela in slovenski kmet nosilec slovenske družbe. Več snopičev je razprodanih in Malov del Zgodovine je še danes vreden ponatisa.

Prva Malova knjiga „Grb in barve dežele Kranjske“ (1916 razširjen ponatis iz „Časa“) je rekdo naše heraldično delo in pomembna za vprašanje slovenske zastave. „Zgodovino umetnosti pri Srbih, Slovencih in Hrvatih“ (1924) so prerasle specializirane umetnostno-zgodovinske razprave. Vsega je napisal nad 140 razprav in člankov ter nad 300 kritik in poročil iz vseh zgodovinskih disciplin in tako rekoč iz vseh dob slovenske zgodovine. Izven strokovnih revij je sodeloval posebno v „Dom in svetu“ in „Slovincu“.

Po drugi vojski je književno izdal pri Mestnem muzeju v Ljubljani kulturnozgodovinski oris „Stara Ljubljana in njeni ljudje“ (1957, 226 str.) v opremi mojstra Plečnika.

Mal je po svojem zanimanju predvsem kulturni zgodovinar, sam pravi: „Zgodovina sploh ne more biti drugega kot kulturna v širšem pomenu.“ „Naziranje o izključni vrednosti in veljavnosti državne zgodovine se more nehati posebej še med Slovenci.“ „Treba je poudariti, da je še mnogo zanimiveje raziskovati, kako se je narod dolga leta vključen v tujo državo, ki je zanemarjala njegov razvoj ali mu pa celo nasprotovala, ovirala in zatirala njegov boj za gospodarski in narodni napredek, kako se je torej tak narod vkljub svoji odvisnosti dvigal in končno osamosvojil. Tudi tak državno nesamostojen narod je živel svoje lastno življenje: treba je raziskovati vse gmojne pogoje njegovega žitja, njegove gospodarske razmere, njegove pridobitvene in druge vire, ki soodlo-

čajo o narodovi moči, predvsem pa je treba paziti na duhovni razvoj, na izobrazbo, slovstvo, pravo, modroslovje, veroslovje, vzgojo in umetnost.“ „Prav narodna skupnost je, ki deluje, snuje, poganja in oblikuje“ („Po stezah zgodovinarja“, Stoti koledar MD 1953). Ta program je mojstrsko uresničil v svojem delu „Zgodovine slovenskega naroda.“

Še mnogo let v pravdi za slovenskost zgodovine slovenskega naroda!

Rim. Konec grudna 1964.

O POLITIKI IN POLITIKIH

(Ob stoletnici rojstva Janeza Ev. Kreka)

Vinko Brumen

1. 1. Janez Ev. Krek je opravil velikansko delo na najrazličnejših področjih našega narodnega življenja. Ne povsod z enakim uspehom in ne vedno enako dobro. Saj je pri vsej svoji veličini tudi on bil človek.

Tudi v politiki je Krek mnogo delal. Bil je podnačelnik Katoliške narodne in pozneje podnačelnik Slovenske ljudske stranke. Bil je dolgoletni kranjski deželni in avstrijski državni poslanec. Govoril je kakih 3.000 krat na shodih, sestankih in v društvih ter napisal dvakrat toliko člankov in razprav. Vodil je mnogo let naše združništvo in osebno pomagal ustanoviti prenekatero zadrugo. Ustanavljal je delavska, nato izobraževalna društva ter jih vodil iz ljubljanske centrale. Pripravljal je delavce in kmete na vstop v aktivno politično življenje in znal si je vzgojiti sodelavcev izmed študentov. Itd.

Prenekaj tega dela je bilo izrazito politične narave, drugo je lahko bilo bolj pedagoško ali socialnoreformatorsko, a z učinki tudi na političnem polju. Ali ga zato že smemo imenovati politika? Zdelo bi se, da ga lahko, a vendar niso vsi tega mnenja. Da bi Krek bil politik, so menda zanikali vsaj Ivan Šušteršič, Evgen Lampe in Henrik Tuma.

Šušteršičevo in Lampetovo mnenje nas ne bi toliko motilo, ker je prišlo iz ust tekmecev, morebiti že v dobi razpora, in je menda tudi izraz nekega določenega pojmovanja političnega dela, kakor je lastno vsakemu aktivnemu politiku, in s katerim ali po katerem sodi vso politiko. Sploh smo najteže pravični tistemu, ki dela na istem področju kot mi, a drugače: sledeč drugim zamislím, uporabljajoč druge metode in sredstva, morda dosega-joč večje ali vsaj vidnejše uspehe. Kako težko je npr. umetniku priznati drugega umetnika in njegovo umetnost! Celo filozofi marsikdaj niso izjeme. Tudi iz ust našega Vebra sem slišal trditev, da Nietzsche sploh ni bil filozof, temveč pesnik; in vendar je bil oboje.

Tumova sodba bi me bolj zanimala. Sicer je tudi on bil politik, čeprav sam menda trdi, da ni bil, a je bil vsaj bolj oddaljen od Krekovega dela, ni prišel toliko v trenja z njim in nikoli ni mogel imeti interesa, da bi njegovo postavo zmanjševal, recimo v korist Šušteršiču, ker o tem ni imel preveč laskavega mnenja. Rad bi vedel, kako Tuma opredeljuje politika in zakaj Kreka ne šteje med politike, a tukaj mi njegovi spomini niso dostopni.

1.2. Odločno odreka Kreku svojstvo politika Matija Škerbec v svojem spisu *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja*. On je sicer hotel v prvi vrsti rehabilitirati Šušteršiča, kar je bilo na sebi hvale vredno, zlasti ker je tega podoba res v našem političnem zgodovinopisju vsaj nekoliko zabrisana. A napak je mislil, da mora zato ponižati Kreka, kakor da ne bi mogla biti oba (in z njima še kdo) politika, celo velika politika, dasi različna, tekmeča in nazadnje prava nasprotnika. Zato je Šušteršiča skušal napraviti povsem belega, Kreka pa kolikor mogoče črnega. Pri tem je tudi po nepotrebnem, premočno in premalo diskretno (zlasti za te vrste spis) podčrtal njegove človeške slabosti (čeprav jih ne gre skrivati), tudi tedaj kadar s tezo spisa niso v nujni zvezi. Škoda, ker smo tako dobili spis, ki bi mogel biti dragoceno osebno pričevanje, a sedaj terja zelo previdnega in kritičnega branja, zlasti pa postavitev vsakega dejstva na svoje mesto! Tudi Šušteršiču ni napravil usluge, kakor bi mu jo bil lahko, ker po tem, ko se je toliko potrudil, da je pokazal zlasti pomanjkljivosti in napake njegovih sodobnikov, poleg Kreka posebno še Jegliča in Korošca, ni videl v Šušteršiču drugega kot živ spomenik vrlin in tako napravil njegov lik v svoji interpretaciji za povsem nesprejemljiv, ker je preočitno tendenčen.

Ta spis sicer ni kritika Škerbčevega dela, saj tudi za to manjka gradiva. A iz Škerbca je izšla pobuda, četudi je dolgo zorela, in to je potrebno povedati in razložiti. Škerbec namreč odločno in pač prepričano trdi, da Krek sploh ni bil politik, ker je bil „preveč čustven, premalo realen in prenagel, da se je večkrat zaletel, da so morali drugi popravljati njegove napake“. Na drugemu mestu mu očita politično vetrnjaštvo, to je nestalnost in nedisciplino. Navaja tudi mnenje nekaterih njegovih (Krekovih) prijateljev, „ki so z njim sodelovali od začetka, [da] je imel dr. Krek sijajne domislice, ideje in načrte, ki so se pa potem kaj pogosto izkazale kot nepraktične; če pa so bile izvedljive, so jih morali v praksi izvesti drugi“. Iz svojega lastnega opazovanja pa priznava, da je Krek „bil gotovo največji slovenski ljudski tribun [podčrtal Škerbec], ki je znal s svojim nastopom, z neko prirojeno srčno dobroto in ljubeznivostjo, pa tudi z udarnostjo svojega duha potegniti množice za seboj in jih navdušiti za krščanske in narodne vzore“.¹ Ali te Škerbčeve oznake dokazujejo, da Krek ni bil politik? Se ne zdi, da je tudi Škerbec blagoslavljal, kar je hotel preklinjati? Ali se je tega tudi sam nekoliko zavedal in zato čutil potrebo dodati še vse tisto o Krekovem osebnem življenju?

1.3. Pač v odgovor na Škerbčeve prikaze je Andrej Filipič (pisateljsko ime) napisal spis *Iz socialne in politične zgodovine*

¹ Matija Škerbec, *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja I-II*. Samozaložba. Cleveland (Ohio, U.S.A.), 1956 in 1957. Str. II, 103, 101. (Nadalje navajam kot: Škerbec, del in stran).

Slovenije. Ko skuša popraviti Škerbčeve sodbe, med ostalim tudi izrečno odgovarja na trditev, da Krek ni bil politik.¹ Zanj je bil celo nedosegljiv politik. Po njegovem mora politik imeti zlasti te zmožnosti: „v vsakem času postaviti pravilno diagnozo“, biti dober govornik ter sposoben „pregovarjanja in prepričevanja tako v klubskih debatah kakor v privatnih razgovorih“, imeti neko taktično spretnost, biti dober organizator ter imeti za politika potrebno izobrazbo. Ni sicer nujno, „da bi moral vsak politik biti ideolog, vendar mora vsaka stranka imeti tudi ideologe, drugače postane mehanizem brez poduhovljenosti, telo brez duše“, a ideolog je tedaj pač že kot tak tudi politik. (1965, 27 in sl.)

1.4 Navesti pa je mogoče še eno sodbo, ki je zanimiva, ker prihaja danes iz domovine. Če bi nam bila bolj dostopna tamošnja bibliografija, bi morda mogli navesti kaj značilnejšega, morda tudi drugačnega. A to je edino, kar mi je prišlo v roke.

V petem delu *Zgodovine slovenskega slovstva*² Joža Mahnič označuje tudi politične razmere v času naše moderne. Kreku priznava demokratičnost in naprednost, saj je „organiziral delavstvo, da bi ga zaščitil pred kapitalizmom... a tudi, da bi ga odtegnil socialni demokraciji in v celoti zbral v svojih vrstah“; trajno pomembnost v „skrbi za zadolženega in propadajočega kmeta“, ki „mu je po načelu gospodarske samopomoči organiziral razne zadruge zlasti kreditne“; potegovanje „za politične pravice nižjih slojev, za splošno in enako volilno pravico, prav tako za enakopravnost avstrijskih narodov in za jugoslovansko državo kot tretjo v monarhiji, šele z majsko deklaracijo se je z vso dušo ogrel za ideal docela neodvisne narodne države...“ Zaključuje svoj prikaz: „Kljub nekaterim napakam v mišljenju in delu je bil izredna osebnost: nesebičen, požrtvovalen, občesten, velikopotezen, ‘božji berač’, kakor se je imenoval sam, ‘genij širokih mas’, kakor ga je označil Župančič, edinstven sociolog, organizator in politik, kakor jih Slovenci poznamo le malo.“ (Str. 30 in sl.)

Torej, edinstven politik. Ne samo politik, kakor marsikdo drug, temveč *edinstven* politik.

1.5. In še eno pričevanje kot posebno značilno: ptujski list Štajerc, glasilo najhujšega nemčurstva svoje dobe, je ob Krekovi smrti napisal med drugim: „Z njim (s Krekom) je preminul najmarkantnejši politik slovenskega ljudstva, najsposobnejši vodja modernega jugoslovanstva... vodili smo vedno najodločnejši

¹ Dr. Andrej Filipič, *Iz socialne in politične zgodovine Slovenije*. Zbornik Svobodne Slovenije 1964, str. 149-170, in 1965, str. 12-32. (Navajam nadalje z letnico Zbornika in stran).

² *Zgodovina slovenskega slovstva*. V. Obdobje moderne. Napisal Joža Mahnič. Slovenska Matica, Ljubljana 1964.

boj proti njegovim idejam. Ali priznati se mora, da je bil pokojnik mož, značaj, pravi hrast... Spretni in brezobzirni politik, do skrajnosti delaven agitator, vzorni govornik — to je bil dr. Krek...“

Torej zopet, in od nasprotnikov, ne samo politik, „spretni in brezobzirni politik“, „najmarkantnejši politik“.¹

1. 6. Namen tega spisa ni toliko dokazati, da je Krek bil politik, niti ga kot takega oceniti, če je bil velik ali manj velik ali zanič politik. Za vse to manjka v Buenos Airesu gradiiva, virov in literature, da bi se moglo opraviti tako temeljito, kakor bi bilo potrebno. Namen je precej skromnejši. Ko dopuščam podmeno, da je Krek bil tudi politik, vsaj v kakem pomenu besede, če ne v vseh, skušam pokazati, kak politik je bil, katero je bilo njegovo mesto v tedanji slovenski politiki, kakšna bi utegnila biti smisel in pomen nekaterih njegovih političnih dejanj in potez, skratka, odkriti njegov politični lik.

V ta namen ne morem ugotavljati in ne zavračati dejstev, ki se iz Krekovega življenja in dela navajajo. Sprejemam jih kot sporočena v dobri veri, s prepričanjem o njihovi gotovosti, čeprav kdaj v službi kake tendence. Včasih, kadar je bilo mogoče, jim postavljam nasproti drugo pričevanje. Pač pa si dovoljujem podvreči kritiki njihovo interpretacijo, najčesče s pomočjo dvomov in podmen, ki so seveda subjektivne in pač le toliko vredne, kolikor jih bo mogoče kdaj utemeljiti, in le v drugotni meri, kolikor se zdijo verjetnejše od drugih interpretacij.

Šlo mi je za lik Kreka kot politika, kot je bil sam na sebi, brez ozira na ostale politike, brez vsake primerjave z njimi, zlasti z njegovimi sodobniki, prijatelji ali nasprotniki. Trudil sem se izogniti primerjanju, ki se je Škerbcu tako slabo obneslo. Zato sem skušal najprej na hitro razčleniti politično delo ter označiti razne politične naloge in funkcije, da sem tako našel kategorije, ki naj bi mi služile za označitev Krekovega političnega dela. Četudi se vidi, da mi je ves čas lebdel pred očmi Krekov lik, sem si prizadeval pri razčlenjanju politike biti čim bolj stvaren in objektivni.

2. 1. Politika je skrb za občo blaginjo. Kdor ji hoče s pridom služiti, mora znati najprej odkriti, v čem je ali v čem bi mogla biti obča blaginja, in potem najti ter pravilno uporabiti sredstva, ki te blaginjo omogočajo. Zlasti mora znati za ta napor pridobiti skupnost, katere politiko vodi, jo navdušiti za akcijo, ki naj pripelje do iskane blaginje. Pridobivanje in navdu-

¹ R. Jurčec, *Janez Evangelist Krek - politik*. Slov. beseda (Buenos Aires), VIII, št. 5-8, str. 66-72; citat s strani 67.

ševanje množic je zlasti v demokratski dobi silno pomembna sestavina političnega dela.

Kot skrb za občo blaginjo je politika kulturno delo. Politika je eden od kulturnih delavcev in vsaj v najvišji obliki kulturni ustvarjavec.

2.2. Morda bi mogli kulturne ustvarjavnice razporediti v tri skupine. V prvo bi šteli tiste, ki bi jih mogli imenovati „ideologe“, če ta beseda ne bi imela že toliko pomenov, še posebej prav v politiki. Sem bi šteli vse tiste, ki prodirajo s svojim umom, pa tudi s čustvom, v dejanstvo ter skušajo v njem odkriti njegove bitne like, ideje, ki so v njem ostvarjene, vrednote, ki jih vsebija, smisel, ki ga razodeva, zakone in pravilnosti, ki vladajo njegovi notranji sestavi in njegovemu delovanju, skratka, neko *resnico* (v širokem pomenu besede) o svetu in vsej stvarnosti. Kdor išče pred vsem bitne like stvarnosti, v njej ostvarjene ideje, je *mislec*, filozof, znanstvenik, raziskovavec. Kdor pa gre za vrednoto, ki je nekak žar popolnosti v stvari ostvarjene ideje, in jo skuša predočiti v neki novi ustvaritvi ali poustvaritvi, dobiva ime umetnika, poeta, muzika, „obraznika“.

2.3. V drugo skupino kulturnih delavcev bi šteli tiste, ki bi jih imenovali *tehnike*. To so vsi tisti, ki se poslužujejo odkritij „ideologov“ (kar so poleg tehnikov tudi sami lahko) ter jih uporabljajo za to, da stvarno danost preobražajo v smislu svojih idej, ji vdihujejo nove like in funkcije ter jo še bolj postavljajo v službo človeka in človeštva. Skratka, iznajdevajo nove predmetnosti, uporabljajo v stvareh vsebovane sile in zakonitosti, da te služijo njim in da po njih služijo človeštvu. Zlasti uporabljajo in obračajo po svojih zamislih stvarno dejanstvo, materialni svet, fizično stvarnost, največ mrtvo, ne ustavljajo pa se pred živo („zootehnika“) in niti ne pred poduhovljeno stvarnostjo, to je človekom („duševni inženirji“) vseh vrst, specialisti v propagandi, ustvarjanju ali usmerjanju javnega mnenja, v „public relations“, itd.)

2.4. Nekako vmesno stopnjo pa zavzemajo kulturni delavci, ki jih moremo šteti v tretjo skupino. To so tisti, ki skušajo oblikovati človeka in človeške skupnosti, voditi njihov razvoj do višje popolnosti, k dosegu njihovega lastnega smotra. Sem bi šteli pedagoge, preroke (verske in nravsvene prerajavce), socialne reformatorje pa tudi politike.

Od naštetih v prvi skupini se ti razlikujejo, ker jim ne gre le za odkrivanje v stvareh vsebljenih likov ter iz njih izvirajočih zakonitosti, dasi jih vse to zanima in mora zanimati. Gre jim za izpopolnitev stvari, človeške stvarnosti, za popolnejšo aktualizacijo tej stvarnosti lastnih likov, za že v sami naravi stvari zasnovano usovršenost. V tem so različni tudi od tehnikov,

ki skušajo naravne zakonitosti stvari porabiti za ustvaritev novih dejanskosti, stvarjem dati nove strukture in nove funkcije, v nekem pogledu iz njih napraviti nekaj drugega, kakor pa so bile.

2.5. Dve pripombi k osvetlitvi obravnavanega predmeta se ponujata. Četudi smo mogli kulturne delavce po njihovi prvotni ali osrednji ali najbolj značilni dejavnosti razdeliti v omenjene tri skupine, to ne pomeni, da so med seboj neprodušno ločene. Umetnik, zlasti še „obraznik“ se močno bliža tehniku, a spada v v prvo skupino, dokler mu gre v prvi vrsti za odkrivanje lepote, ki jo izžareva stvarnost, čeprav jo skuša prikazati v svojih stvaritvah, v umetninah, ki so tvorni nosilci odkrite lepote in za svojo ostvaritev terjajo tudi rabo raznih „tehnik“. V umetni obrti se umetnik še bolj približa tehniku.

Tudi oblikovavci človeka in človeške skupnosti imajo nekaj skupnega s tehniki, saj tudi oni oblikujejo stvarnost, človeško stvarnost, dasi pravilno ne skušajo vnašati vanjo svojih lastnih idej ter stvarnosti po njih in zanje oblikovati. Zanje je stvarnost, človeška stvarnost, že po sebi, dasi često le potencialno, tako osmišljena, saj je duhovne narave, da je njenemu pravemu smislu le treba pomagati do čim popolnejše aktualizacije, da te stvari postanejo v najboljši meri to, kar po sebi so. Res pa je, da tudi tehnik ne oblikuje stvari, niti tvornih ne, zgolj po svoji zamisli, temveč mora upoštevati njihovo lastno naravo. Zlasti tedaj, kadar ima opravka v živo stvarnostjo, rastlinsko, živalsko in, kolikor ta prihaja v njegovo območje, človeško, se v svojem ravnanju močno približa načinu dela oblikovavcev človeka in človeške skupnosti, ki smo jih razvrstili v tretjo skupino. Ne povsem brez razloga se je često vzgoja primerjala z vrtnarstvom.

2.6. Razporeditev kulturnih delavcev v tri skupine, njihova gotovo preveč na hitro očitana oznaka in posebej še red njihove obravnave nočejo biti izraz nikakega vrednotenja. Pač je gotovo, da gre „ideologom“ po naravi stvari same neka prednost pred ostalimi kulturnimi delavci, ker je treba dejanstvo, njegovo naravo in njegove zakonitosti prej odkriti, kakor pa jih je mogoče uporabiti ali jim pomagati do popolnejše realizacije. Vendar ima vsak kulturni delavec svojo ceno in je vreden svojega plačila. Zlasti vrednostni oznaki tehnike bo morala filozofija posvetiti več pozornosti, ko doslej ter jo ocenjevati iz nje same, ne le iz primerjave z drugimi kulturnimi strokami ali po tem, koliko se jim približuje, se od njih oddaljuje, ali koliko jih vsaj v konkretnem življenju, celo kdaj ogroža.

2.7. Tudi sodba glede na dobro ali zlo, ki ga more prinesiti kaka kulturna dejavnost, nima nič opraviti z našo razporeditvijo kulturnih delavcev. Odkritja in ustvaritve „ideologov“ morejo

imeti in imajo visoko ceno po sebi in za človeštvo, a menda ni zla na svetu, ki ga misleci ne bi vsaj na neki način sozakrivili, ga spočeli s sejanjem napačnih idej. Tudi oblikovalci človeka in človeške skupnosti, kakor so lahko zaslužni, morejo kdaj biti in so dejansko marsikdaj bili bolj zvodniki kakor pa vodniki in so zakrivili, da je človeštvo zadelo marsikako zlo. Da se tehnične iznajdbe in pridobitve morejo obrniti človeštvu v prid ali pa v kvar, vemo. Bolj kakor za odkrivanje, iznajdevanje ali vpliv gre pri vsem za pravo ali nepravo rabo odkritij, iznajdb in vpliva, in to često v drugi ali tretji garnituri kulturnih delavcev, katerim bi že zelo težko vzdeli pridevek ustvariteljev.

3. 1. Politike smo šteli v tretjo skupino kulturnih delavcev, to je med tiste, ki se po svoji nalogi posvečajo oblikovanju človeka in človeških skupin, da jim pomagajo do čim višje izpopolnitve. Po opredelbi gre politiki za oblikovanje in usovrševanje človeških skupin (skrb za *občo* blaginjo) in šele po njih tudi posameznikov. To ima skupno z delom socialnih reformatorjev, a se zdi, da jo razlikuje od nalog verskih in npravstvenih prerokov ter pedagogov, ki se prvenstveno obračajo na človeka poedinca in po njem na človeško skupnost.

Poslanstvo politike je tedaj služba človeškim skupinam, v največjem obsegu vsemu človeštvu. In sicer ima voditi te skupnosti, jih urejati in usmerjati tako, da dosežejo ali vsaj morejo doseči najvišjo občo blaginjo. Ta ja tista človeška popolnost, h kateri po svoji bistveni nalogi teži politika. Pri vsej svoji vrednosti je ta popolnost drugotna in v službi prvobitne, to je osebne popolnosti vsakega človeka, kakor se uteleša in izraža v njegovi npravstveni osebnosti. Zato je politika po svoji naravi podrejena etiki.

3. 2. Politika mora služiti obči blaginji. Ta služba je obsežna, kompleksna, mnogolika, zato so tudi v njej, kakor v drugih kulturnih dejavnostih, potrebne razne vrste in stopnje delavcev, od katerih ima vsak svoje poslanstvo in svojo ceno, dasi more kateri koli od njih kdaj segati v področje drugih in kdaj vključiti v svoje delo več vrst politične dejavnosti. Skušajmo vsaj na veliko tudi te delavce nekoliko tipizirati, to je razporediti v nekaj osnovnih tipov!

3. 3. Zdi se, da moremo tudi na politiko zaobrniti Prijateljevo klasifikacijo pesnikov v pesnike umetnike in pesnike občane.¹ Tako bi govorili tudi o politiki umetnikov in o politiki

¹ „Pesnik [umetnik] je suveren, samo svojemu notranjemu demonu poslušen človek, proizvajatelj, glasnik lepote in višje resnice, porojen iz lepote... Občan je pesnikov spremljevalec in prijatelj občinstva obenem. Občan ima tanjši sluh, ostrejšo oko in izčiščenejši okus kakor navadni občinar...“ (I. Prijatelj *Izbrani eseji in razprave*. Slovenska matica, Ljubljana 1953, str. 12).

občanih. Prvi so vizionarji, sanjarji ali *vidci*, ustvarjavnici političnih zamisli. Saj da more politika sploh kaj storiti za občo blaginjo, mora prej ne le vedeti, v čem je ta, marveč še posebej, v čem bi mogla biti. In to možnost mora najprej *uzreti* ali uvideti. A dasi je dar takega uvidevanja do neke mere potreben vsakemu politiku, ki naj zasluži ta naziv, so vendar med politiki še posebej taki, ki se izkazujejo s posebno politično prodornostjo, s posebno ostro in globoko uziralnostjo ali uvidnostjo in morejo uzreti možnosti izpopolnitve zaupane jim skupnosti za dolgo dobo naprej; morejo torej skupnost nanjo dobro pripraviti. Drugi jim radi očitajo zasanjanost, nerealnost in včasih celo odrekajo značaj politikov. Vendar je tudi zajem neke politične zamisli, dasi zelo blizu delu filozofov in poetov, izrazito politično dejanje in v vsakem pomembnem političnem delu njegova bistvena sestavina. Če politični vidci niso dovolj močni v izvedbi svojih političnih zamisli, v njih ostvarjanju ali realiziranju, ne gre to na rovaš njihove uvidnosti, marveč na rovaš slabosti in omejitve človeških sposobnosti: težko je kdo za oboje enako dober ali enako odličen. A arhitekt ni manj arhitekt in ni manjša njegova zasluga za zgradbo katedrale, če ne zna pravilno zmešati malte ali lastnoročno zgraditi zidov: za to so zidarji.

3. 4. Drugi bi bil politik občan, ljudski voditelj ali *tribun*, ki zna razbrati neposredno, že več ali manj začuteno ali vsaj zasluteno teženje svoje skupnosti, in ki more zato opredeljevati bližje, konkretnjše, celo neposredne smotre političnega dela. Seveda tudi on ni le trpni služabnik že zavestnih ali še podzavestnih teženj svoje skupnosti, ki jih razen tega ne čutijo vsi ljudje enako in nekateri sploh ne. Tudi on mora biti nekaj „umetnika“, to je genija, pa naj se ta tudi imenuje „genij za potrebo“ ali za vsakdanji kruh, da zna občo teženje ne le razbrati, to je — dasi največkrat bolj le praktično kakor pojmovno — ugotoviti, marveč tudi očistiti, urediti in ne nazadnje usmeriti v daljnjše, skupnosti kot taki še ne vidne, ne slutene smotre, kakor jih odkriva in kaže politična prodornost vidcev, politikov umetnikov. Tako se naloge obojih, politikov umetnikov in politikov občanov strnejo v eno, v skupno delo za doseg obče blaginje.

3. 5. A moremo iti naprej ter odkriti v politiki še tretjo vrsto delavcev, ki bi jih imenovali politike *tehnike* (ne da bi izraz hotel imeti kakršen koli vrednosten pomen). Ti imajo nalogo, ki se ji politiki občani že približujejo, včasih vključujejo. To je dejansko vodstvo, to je iskanje politične strategije in taktike, to je že realni boj za zastavljene cilje ter proti oviram in oviravcem, to je napor za dejansko ostvaritev položajev, ki morejo privedi do iskane obče blaginje ali jo vsaj omogočiti. Tukaj smo v pravem političnem boju, ki skupnost, za katere blaginjo mu vendar gre, često razdvaja, a prav umevan skuša

družiti, vsaj glede najvišjih ciljev in v primerih skrajne nevarnosti, ki bi jih po Jaspersu mogli imenovati mejni položaji, mejne situacije, usodni trenutki v življenju skupnosti.

Med politiki tehniki imamo zopet vrsto ali lestvico funkcij; te gredo od političnih strategov, ki načrtujejo potek boja in napore za doseg postavljenih ciljev; do političnih taktikov, ki tako rekoč na terenu iznajdevajo posamezna dejanja in prijeme v odločilnih trenutkih političnega boja; do političnih organizatorjev, ki usmerjajo politično voljo skupnosti, jo držijo vztrajno in trdno ves čas boja in tudi med neuspehi, ki se jih nobeno delo, tudi nobeno politično prizadevanje ne more izogniti; in do političnih propagatorjev in agitatorjev, ki na terenu in vsak dan držijo na liniji, v bojni vrsti, tudi posamezne člane skupnosti, da ostanejo za voditelji in jih podpirajo ali jim dajejo zaslombo ki jo potrebujejo (volitve, zaupnice...).

3.6. To, rekli bi navpično črto političnih funkcij pa križa drugega, vodoravna. Politike moremo razdeliti tudi v *ustvarjalce novega* in v *vzdrževalce reda* v skupnosti.

Prvi so po naravi dinamični, podjetni, improvizatorji, stalni iskavci nečesa novega, boljšega, so čustveni in temperamentni; marsikdaj se ne ustavijo niti pred nasiljem. So lahko menljivi, nijo bolj dejanje kakor razmišljanje in dasi skušajo svoje ravnanje tudi utemeljiti, jih pri tem rada zanese logika stvari, boja, če jo tako imenujemo, ki more kdaj iti tudi proti normalni logiki; v načelni razpravi so zato precej ranljivi in se skušajo spretno ogniti takim soočenjem, dasi so dobri in ostri v polemiki.

Drugi so mirnejši, treznejši in modri, gojijo dobro politično tehniko, so v stalni nevarnosti, da zapadejo rutini, skrbno pretehtavajo nove vzpodbude in včasih predolgo oklevajo, preden jih odobrijo, cenijo nad vse red in doslednost, skrbno iščejo in izbirajo sodelavce in jih dobro razporejajo po njihovih sposobnostih. Ne ljubijo kritike ne polemike, radi sklepajo kompromise, delajo dolgoročne načrte in iščejo trajnih uspehov.

Pri prvih je za uspeh nujno, da so močne osebnosti, ker so oni, ki dajejo življenje, silo in ugled novosti, ker so oni, ki šele morejo združiti volje ter jih urediti za boj. Drugi morejo uspeti, tudi če niso tako močni, ker jim ugled in oblast daje že urejena skupnost, urejena v smislu usmerjenosti in organiziranosti.

Med obojimi lahko pride do napetosti ali celo boja, ki lahko prve požene v radikalnost in revolucionarnost, druge pa zapre v togo konservativnost.

3.7. Tipi politikov, kakor smo jih skopo očrtali, seveda nikakor niso vrednostni tipi. Vse zmožnosti, ki jih nekako poose-

bljajo, so v politiki potrebne; malokdaj in samo izjemoma bi se v kaki osebi vse združile. Tudi zato je politično delo skupno delo, ne delo nekega politika, temveč delo politike, delo več politikov. In tudi v tem je politična modrost, da politika zna razporediti sodelavce in jih uporabiti tako, da je rezultanta njihovega skupnega, a raznovrstnega prizadevanja optimalno približanje postavljenemu smotru.

Kadar se omenjeni tipi preveč oddaljijo od optimalne mere, bodisi v kaki osebi, ki je preveč samo enostransko nadarjena, bodisi v skupini, ki v nekem času kak tip politične dejavnosti posebno ceni, pospešuje ali goji, tedaj se razvijejo negativni liki teh tipov, ali ti tipi se spridijo v svoje spačke ali karikature.

Če politik videc, zazrt v daljne smotre, izgubi stik z realnim življenjem in delom, postane *utopist*, nerealen sanjač. A včasih se utegne pravi videc le posluževati utopije kot sredstva, da bolj podërta in bolj približa svoji skupnosti smotre, katerih vrednost je uzrl. Kdaj tudi samo tako more ali sme povedati, kar misli.

Če politik občan ali tribun izgubi iz vida visoke smotre političnega dela, more postati *demagog*, zgolj navduševavec množic ali celo hujskač, ki to lahko dela v korist kake manjše skupine ali institucije, katera ne predstavlja polno ali pravih smotrov skupnosti. Do tega lahko pride tudi iz same potrebe po gibanju množic, ali iz želje biti oboževan in aplavdiran.

Politik tehnik, ki svojega dela ne vključi pravilno v skupno politično akcijo, v celoten proces ostvarjanja od vidcev uzrtih smotrov in z ljudmi, ki so jih politiki občani pridobili za to akcijo, more postati neke vrste politični *policist*, politični prometni stražnik, ki zgolj mehanično poziva in pošilja ljudi v to ali ono smer, po svojih muhah ali po „nerazumljivih“ ukazih „nezmotljivih“ voditeljev.

Politik borec, če ga pustimo samega in ga ne znamo vključiti v skupno delo ter pravilno porabiti njegove zmožnosti, ali če je njegova borbenost preveč razvita ali premalo disciplinirana, nadarjenost za ostale politične funkcije pa preveč okrneta ali neobstoječa, lahko postane večen *revolucionar*, nergač, malkontent.

In končno, če politik vzdrževavec reda, ohranjevavec že pridobljenega, skuša preveč vneto biti samo to ter izgubi čut in smisel za potrebo stalnega obnavljanja, stalnega prilagajanja spremenjenim okolnostim, stalnega izpopolnjevanja in preraščanja, potem okameni v neke vrste politika *konseruatorja* ali kustosa.

Vse to so le spački ali karikature pravega politika, ki nam pričajo, da je tudi v politiki treba paziti in držati pravo mero, ki je bistvo vsake kreposti, tudi političnih.

3. 8. Kakor vsako kulturno področje in zlasti še praktično, terja tudi politično delo izpolnitev mnogih funkcij in opravil,

ki šele pravilno izpeljane in pravilno razporejene vodijo do zastavljenega cilja, to je do političnega uspeha. Vsak, tudi največji politik, potrebuje zato pri svojem delu za svoje naloge usposobljenih in v celoto se pravilno vključujočih sodelavcev. Veličina politika se kaže tudi v tem, kakih sodelavcev si zna najti, kako jih zna voditi in vključiti v enotno in močno politično akcijo, ne da bi posiljeval njihove osebnosti in volje. In značilno za politika slabega kova je, da odbija (iz ljubosumnosti ali zaradi privlačnosti enakega po enakem) vrednejše, močnejše osebnosti ter se obdaja z brezkrvnimi, pogrošnimi osebami, ki bolj kadijo njegovi nečimrnosti in slavoželjnosti, kakor pa družijo svoje volje z njegovo v skupni napor, v katerem bi njegovo ostvarjavnost ne le podpirali, temveč tudi sousmerjali, kar bi ji dalo neko jamstvo, ne sicer nezmotljivosti, pač pa večje verjetnosti glede na pravilnost. Genij je pač morda nezmotljiv, kolikor je genij in kadar ravna kot genij, a tudi pri njem ni vse genialno, kar dela. Že on, vsakdo drug pa potrebuje še mnogo bolj opore in kritike sodelavcev, zdrave kritike, ki kakor vsaka kritika z ustvarjavcem išče le resnico, le to, kar je pravo in pravilno.

4. 1. Politiko imenujemo umetnost možnega. Umetnost pomeni tu praktično ustvarjavno dejavnost in bi izraz v tem pomenu mogli porabiti za vsako kulturno delo. Možno pa se da umeti vsaj v dveh pomenih. Možno je to, kar še ni, kar je treba šele ustvariti ali vsaj ostvariti. Možno pa pomeni tudi to, kar je izvedljivo, kar ni nemogoče. V objem pomenu lahko besedo uporabimo za označitev politike.

4. 2. Politika ni le ohranjevanje nekega že doseženega ali od usode danega stanja (npr. habsburške monarhije ali slovenske izseljenske skupnosti), dasi jo kdaj posebne okoliščine morejo začasno omejiti na to. Politika je skrb za čim večjo občo blaginjo, zato mora tudi tedaj, kadar dosežena blaginja več ali manj zadovoljuje in ni ogrožena, iskati in ostvarjati nove oblike sožitja, nove uspehe v gospodarskem življenju, nove pobude kulturnemu delu, skratka, ustvarjati pogoje za povečanje blaginje. Vedno mora težiti k obnovitvi in prenovitvi, ker je človeška skupnost živa stvarnost, ki neprestano raste, se razvija in prerašča; če ni tako, zastaja, hira, odmira. Politika mora spremljati to naravno dinamiko. Razen tega čas prinaša nove poglede, nove ideje, in vzbuja nove potrebe; politika mora tudi tem ustrezati, ker če ne bo tega storila ena, bo naredila druga. Vsaka politika mora neprestano tekMOVATI z drugimi politikami, včasih morda le potencialnimi, v isti skupnosti ali pa celo v drugih skupnostih. Če zastane, jo prekosi in zamenja druga, in če zaradi slabe politike zastane neka skupnost, jo utegne idejno ali tudi dejansko zajeti neka druga, si jo osvojiti in vključiti.

Zato mora politika živeti v stalni napetosti, v neprestanem

iskanju novih možnosti političnih ostvaritev, neprekinjenem napredovanju. In za to potrebuje vidcev, politikov umetnikov, saj se prav iz njihovih uvidov hrani in obnavlja.

4.3. Toda politika ni gonja za fantazmi, za samimi umisljicami, utvarami ali sanjarijami, tudi to bi privedlo do poraza politike in končno tudi do propada skupnosti. Četudi mora iskati novo, celo izvirno (to je, prav tej skupnosti v njenem položaju in v tem času primerno in dobro), mora to novo biti tudi izvedljivo, vsaj končno dosegljivo. Politika mora upoštevati ne le ideale, marveč tudi realne položaje, pospeševalne in oviralne momente ali sile. Politika mora biti obenem idealistična (zazrta v ideale, možnosti novih ostvaritev) in realistična (računajoča s stvarnim položajem in iskati dosegljive oblike idealnih rešitev), in mora znati oboje tako družiti, da bodo tudi bližji, dosegljivi in doseženi cilji vedno najboljša podoba idealnih smotrov, vsekakor pa vedno na črti, ki vodi do njih.

Ideale mora imeti politika neprestano pred očmi. To jo varuje nevarnosti le preveč trenutnih, često le iz demagoških razlogov spočetih navideznih rešitev, ki utegnejo razvoj celo odvrnati od smeri pravega reševanja.

4.4. Najbolje bi bilo, če bi se politika mogla vedno docela osredotočiti na probleme, katerih rešitev prav ta hip terja čas, v zvestobi že pridobljenim vrednotam ter v odprtosti za nove naloge in možnosti. A zdi se, da je mnogo lažje nagniti se bolj nazaj ali pa bolj naprej ter ostati bolj zaverovan v že preizkušeno ali biti bolj zagledan v ideje novega. Oboje je tedaj odpustljivo, dokler se prvo ne družijo z mržnjo do vsega novega ali drugo s prezirom za vse prejšnje. Morda je celo potrebno, da se s sodelovanjem in kontrolo, pa tudi z bojem in medsebojno kritiko obojih, realna politika obdrži na ostrini časa, kar ji brez ravnotežja obeh kril najbrž ne bi bilo mogoče ali pa zelo težko doseči. Huje je, kadar prvi tabor označuje starokopitno vztrajanje pri starem ali celo neko domotožje po že minulem in preminulem, brez kritike in presoje, ali pa drugega naprednjaško hlastanje po vsem novem, zopet brez zadostne kritike in brez smisla za kontinuiteto zgodovinskega razvoja. V obeh primerih skrajnost otežuje še zabloda.

4.5. Zlata sredina ali najbolj pravšno časovno mesto zdrave politične dejavnosti je tedaj na ostrini časa, v tem trenutku z njegovim položajem, njegovimi okolnostmi in problemi. Dala bi se pač zagovarjati neka lahna tendenca v smeri naprednosti, ker sta čas in z njim trenutki politični položaj v stalnem razvoju in kdor ne napreduje, nujno zaostane.

Zaostanek v razvoju pa vzbudi kot reakcijo še močnejšo težnjo po napredku, po spremembah, po novem. Večja sila te težnje

se kaže tudi v njeni večji privlačnosti za člane skupnosti, v manjši kritičnosti do nje, v povečani radikalnosti in v pripravljenosti na nasilno premeno ali revolucijo.

Ta utegne kdaj postati nujna,¹ največ po krivdi njenih največjih nasprotnikov, ki niso znali ali ne hoteli ustreči upravičenim težnjam ali potrebam dobe. Utegne postati kdaj nujna kot premena, ni pa nujna podoba, v kateri nastopi. A že sama po sebi je nesreča, ker pretrga zgodovinsko kontinuiteto, zavrže in zapravi mnogo resničnih vrednot, ki si jih je nato treba znova in z velikimi žrtvami pridobiti, včasih na novo odkriti. Prinese razvrat v družbeno, gospodarsko, celo v kulturno življenje, ne da bi mogla izgubljeno hitro nadomestiti, če ne z boljšim vsaj z enako vrednim.

Posebno zlo nasilne premene pa je v tem, da se zaradi odpora nosivcev prejšnjega reda, običajno na oblasti, more izpeljati ne le s silo, temveč navadno tudi le po kaki katastrofi, ki je skupnost že tako hudo zadela. Posledica ni le medsebojno ubijanje, uničenje mnogih življenj, izključitev drugih iz javnega življenja (civilna smrt) in sodelovanja pri skupnih nalogah, temveč tudi nasilno podvrženje „nasprotnikov“ novemu redu (spočetka vsaj bolj neredu), mobilizacija novih kontrolnih organov (politična policija), itd., kar zopet odtegne nešteto prepotrebni moči delu za reševanje nalog, ki jih težki položaj nalaga skupnosti. Novi nosivci oblasti pa se zaradi žrtev, ki so jih pretrpeli, zaradi strahu pred morebitno izgubo težko pridobljenih mest (in strah ima velike oči) in zaradi težav, ki so jih sami s prevratom povzročili, a tega v svoji slabosti ne morejo priznati, včasih vsaj spočetka zares tudi prepričani o popolni dobrosti novega, za prejo v oklep toge ideološke pravovernosti, katere prve žrtve postanejo sami kot novi varuhi nečesa že pridobljenega in zatiravci sedaj novega ali novejšega, nekaki novi starokopitneži in povzročitelji teženj k novi premeni, če treba tudi nasilni, kadar jo bo položaj dopustil.

Zato je naloga politike stati zmeraj na višini časa, imeti dober vid za znamenja časa, dober posluš za nove vetrove ter dobro v njih pravi čas zajeti v jadra, preden se izpridijo v vi-

¹ „Pomislimo npr. na francosko revolucijo. Pogled na stoletja pred njo — predvsem na baročno dobo, na absolutno monarhijo in na družabni red, temelječ na neenakosti, kar je bilo značilno za *ancien régime* — nam dokaže, da so postale nujne globoke spremembe, take, ki ustvarjajo zgodovino.“ „Če upoštevamo omenjeno osnovno razliko, mislim, da moramo priznati zgodovinski zakon, o katerem razpravljamo, tudi v primeru ruske komunistične revolucije. Vrsta prejšnjih stoletij nas prepriča, da je v družbenem redu sprememba postala potrebna. Dovolj je, ako spomnim na priljubljenost besede ‚revolucija‘ v Evropi pred prvo svetovno vojno — vsi so govorili o revoluciji.“ (J. Maritain, *On the Philosophy of History*. Španski prevod: *Filosofía de la historia*, Buenos Aires 1962², str. 67 in 68).

barje, ki jim ne more biti več kos. Kadar politika čuti potrebo preganjati „nasprotnike“, izpričuje sama, da je že izgubila pravo mero, korak s časom, življensko silo, ki bi ji jo mogle vrniti le nove in plodne politične zamisli, rojene iz novih političnih uvidov. Kadar politika zagazi v slepo ulico, potrebuje novih luči, ki jih morejo prižgati le politiki umetniki, a teh ne najdemo na zelniku, niti jih ne izdelamo v retorti: naklanja jih Bog. Zato so bogastvo, ki ga ne gre zapraviti.

5. 1. V zvezi z idealizmom in realizmom v politiki, je tudi vprašanje moralnosti ali nemoralnosti, morda celo amoralnosti politike.

Mnogi ljudje, zlasti tisti, ki se držijo bolj stran od politike (in na žalost marsikdaj tudi mnogi, ki tiče do vratu v njej), verujejo, da je politika že sama po sebi nekaj umazanega. A politika, ki je dejansko često zelo umazana stvar, ni taka po svoji naravi, marveč le po rabi. Sama na sebi je kulturna dejavnost, ki ne samo ne stoji izven ali onstran dobrega in zlega, temveč more biti v npravstvenem pogledu celo zelo zaslužna dejavnost. Saj se govori celo o posebnem karizmatičnem daru za politiko in ga nekateri npr. domnevajo pri Seiplu.

Izven morale politika ne more biti, saj je človeška kulturna dejavnost, sestavljena iz dejev svobodnih človeških odločitev, in kot taka je podvržena etiki oziroma njenim zakonom. Kot taka ne le more, celo mora biti etično pozitivna, zaslužna. Če marsikdaj ni, najdemo vzroke v človeških slabostih politikov, zlasti v opojnosti moči ali oblasti, nekakem političnem imperializmu, napačnem etosu ali splošni pokvarjenosti politikov.

5. 2. Moč in oblast človeka opajata. Zaslužnjita ga lahko kakor denar ali omamita kakor alkohol. Tedaj mu moči in oblasti ni nikoli dovolj: več ko je doseže, silnejša postane njegova sla po njej. In tedaj politik išče moči le zaradi nje same, zgolj zadovoljitve svoje sle po oblasti. Pozablja, da moč in oblast nista cilj, ampak sredstvo političnega napora. Ko pa je politik iz prvega sredstva napravil cilj, ne izbira med naslednjimi sredstvi, ki mu morejo pomagati do tega bastardnega cilja. Politik, ki je tej sli zapadel, se težko spreobrne.

5. 3. V sorodstvu z neurejeno slo po moči in oblasti je tudi neki imperializem politike, to je težnja za nadvladanjem in podreditvijo politiki vsega življenja, zlasti vse ostale kulturne dejavnosti. Politika, ki bi morala ostati služabnica skupnosti, ji skuša postati gospodarica. Ko zase terja pretirano avtonomijo, ki se često izpridi v nekako „anomijo“, ne dopušča avtonomije ostalih kulturnih področij, ne ume, da morajo tudi ona slediti svojim zakonom in ustvarjati kulturna dela po njih. To ne velja

le za imenovano duhovno kulturo (znanost, umetnost...), ki nikakor ne more postati le neka dekoracija ali celo propaganda za trenutne oblastnike ali za tiste, ki bi to hoteli postati. Isto velja tudi za tehniko in za gospodarstvo, ki tudi morata slediti lastnim zakonom in ne muham politike. Nista poklicana, da tej pripravljata le tvarna sredstva, s katerimi bo lažje dosegala svoje cilje, prerada celo z napačno, zavrženo rabo, kakor so korupcija, podkupovanje in kupovanje vesti ter podobno. (Kdaj utegne biti obratno, da nekdo, ki trpi na prehudem poželenju po „darovih Pluta“, išče politične moči in oblasti, da si z njimi utre pot do krivičnega mamona; tedaj pa je politika le sredstvo za obogatitev in kot taka seveda tudi etično zavržna.)

5.4. Posebna etična nevarnost za politiko je tudi uporaba napačnih etičnih kodeksov, ravnanje iz krivega etosa. „Sacro egoismo“ je le primer takega etosa: koristi nekega naroda, upravičene ali ne, se dvignejo na pedestal najvišje norme, kateri se morajo podrediti vse ostale, tudi etične. Na mesto naroda more stopiti sloj, razred, rasa, rodbina ali katera druga skupnost, ki se poboži.

5.5. Ni potrebno posebno razpravljanje o nevarnostih politike, ki izvirajo iz človeške pokvarjenosti politikov. Sicer nikakor ni nujno, da bi politik, ki ni brez npravstvenih napak, moral delati le etično zavržno politiko, a nasprotno mu je težje, kakor bi bilo za politika, ki bi bil npravstveno zdrava in kreпка osebnost.

5.6. Za politiko veljajo npravstveni zakoni kakor za vsako človeško dejavnost. Da pa politika ostane etično brez graje, ni dovolj, da politik pozna etična načela, jih priznava in jih skuša tudi v svoji politični praksi uporabiti. Tako pojmovanje, dasi zadosti razširjeno, je sila naivno. Nobena kulturna dejavnost ni zgolj uporaba nekih načel ali zakonov. Kaj bi nastalo, če bi arhitekt, ki stoji pred nalogo, da zgradi katedralo, skušal v svojem načrtu le „anlicirati“ pravila in zakone estetike, arhitekture..., kakor se jih je naučil za izpit na fakulteti? In če bi mogel tako delati, ali ne bi bile vse njegove katedralne enake, ko bi vendar bile aplikacija istih pravil in zakonov? Vendar ne samo dva arhitekta, ki stojita pred istim naročilom ter poznata ista pravila in zakone, rešita svojo nalogo na različne načine, tudi isti arhitekt, ki se loti dvakrat iste naloge, jo reši vsakikrat drugače in sta lahko obe rešitvi pravilni.

Kulturno ustvarjanje tedaj nikakor ni aplikacija nekega prejšnjega védenja in znanja na probleme, ki se nudijo ali postavljajo. (To pač ne bo veljalo niti za tehniko.) Gre zares za neko ustvarjanje, prinašanje v stvarstvo nečesa novega, kar nastaja in obstoja v skladu s svojimi lastnimi zakoni, dasi je kot človeška dejavnost podvrženo najvišjim normam človeškega življenja.

Ta podvrženost je lahko zgolj zunanja, kadar ustvarjavec, katerega delo bi po lastnih zakonih ušlo s področja etike ali kršilo njena pravila, kroti svojo delavnost, jo hote preusmerja ter etično čisti, marsikdaj celo v škodo stvaritve. Lahko pa je notranja, kadar ja ustvarjavec etično tako izoblikoval svojo osebnost, da je ta živ etični kodeks, ter je zato njegova volja in njegova dejavnost po svojem izvoru, ne po zunanjih posegih, etično pozitivna.

Vse to velja tudi za politiko. Politik, ki bi bil svetnik, bi morda vodil in delal etično brezmadežno politiko. (Morda, ker tudi svetnik dokler je na zemlji, more grešiti.) A to ne pomeni, da bi svetnik kot tak bil tudi najboljši politik. Da nekdo more delati dobro politiko, mora v prvi vrsti biti dober politik, dober v smislu zmožnosti in sposobnosti, in kot politik tudi svetnik. Svetost samo še ni garancija sposobnosti. Pripoveduje anekdota, da so menihi nekoč vprašali sv. Tomaža Akvinca, katerega izmed dveh kandidatov naj izberejo za priorja samostana: eden je bil izredno sposoben in delaven, a premalo svet, drugi pa sicer ni bil tako sposoben a je bil sila svet mož. Sv. Tomaž da jim je odgovoril: „Izvolite sposobnega, svetnik pa naj moli zanj, da bo svojo službo dobro opravil!“

5.7. Posebno vprašanje, ki se ga je dotakniti tukaj, je vprašanje politike čistih ali ne-čistih rok. Če pri teh izrazih ne gre za etično dopustnost ali pa koruptnost in nemoralnost politike, o čimer smo doslej govorili, merijo na nepopolnost človeške narave in vseh človeških del, na čistost ali manjšo čistost doseženih uspehov, pa tudi na neuspehe in napake pri političnem delu.

Ker politik ne more na probleme zgolj aplicirati že dognana in preizkušena pravila politike (in etike), temveč kakor vsak kulturni delavec ustvarja nekaj novega, izvirnega, enkratnega, in to v zelo menljivem materialu v trenutku, ko položaj še ni zadosti jasen, ko še ne pozna in ne more poznati vseh odločujočih činiteljev, zlahti pa ne protiigre nasprotnikov, zato vsake njegove poteze ne krona uspeh, zato je marsikatera lahko celo prava napaka.

Filozof si morda lahko privoščí razkošje, da izsledkov svojega spekuliranja ne formulira in ne objavi, dokler ni preučil vse stvarine in pretehtal vseh podmen, in tako najbrž nikoli ne da ničesar na svetlo. Človeštvo je zaradi tega lahko ob zanimiva in tehtna spoznanja, a življenje gre naprej in ista spoznanja bo odkril drug mislec. Tudi marsikak umetnik je izpopolnjeval ali celo uničeval svoje stvaritve, ker ga niso zadovoljevale. Škoda, ki jo je življenje preneslo. Politika pa si take potrate ne more privoščiti. Politik mora odločati, ko je položaj še nejasen, ko morda še sam ni dovolj jasno uzrl najprikladnejše možnosti rešitve, ko ni časa za poglobljen študij, kajti ko bi študij končal,

bi položaj lahko bil že povsem drug in bi tedaj, ko bi vedel, kaj mu je storiti, tega že več ne mogel storiti, in to najbrž tudi več ne bi imelo smisla.

Pa je še nekaj: ker politik ni suveren gospodar položaja, ker ima v politični igri soigrajce (katerih igra ni vedno povsem istovetna z njegovo) in zlasti še protiigrajce, mora tudi pri najboljšem spoznanju in sposobnosti često iskati dogovorov s „prijatelji“ in „nasprotniki“, sprejemati kompromise, ker je pač bolje doseči nekaj kakor pa izgubiti vse in morda za vselej. Za vzvišene „načelne“ sodnike pa je v takih ališansah in kompromisih nekaj nečistega, nečastnega, umazanega. Da se ohranijo čisti, se taki ljudje ogibljejo konkretnega političnega dela in ga prepuščajo manj tankovestnim, a se nato v svojih slonokoščenih stolpih pritožujejo, ker ni vse tako, kakor oni sanjajo, a ne delajo.

Kakor pri vsakem kulturnem delu, pri spekuliranju in raziskovanju, pri skladanju in slikanju, pri iznajdevanju in grajenju, in še bolj, je tudi v politiki treba mnogo tvegati ter biti pripravljen na uspehe in na poraze. Ni velik politik, niti etično ne zares velik, kdor ni pripravljen, da si v konkretnem delu v tem smislu umaže roke, čeprav se s tem kdaj sam onemogoči za prihodnost, če le s tem more doseči kak vitalen uspeh za svojo skupnost. V tem oziru je dobrobit skupnosti nad dobrim posameznika, tudi politika. A umejmo se: tu ne govorimo o etičnosti ali nemoralnosti politike, temveč le o nedostatkih, pomanjkljivostih, celo napakah konkretnih političnih dejanj.¹

¹ „Tako se dogaja z mnogimi normami, ki uravnavajo vedenje političnega telesa, pa jih makiavelistični pesimisti pačijo v korist politične amoralnosti. Mislim tu na take norme, kot so državna uporaba prisilne moči (vštevši vojno, kadar je absolutno potrebna proti nepravilnemu napadavcu); vohunska služba in delo z metodami, ki nikdar ne bi smele kvariti ljudi, pa jih neizogibno kvarijo; policijski postopki, ki nikdar ne bi smeli kršiti človečanskih pravic ljudstva, pa se vendar nujno izrode v surovost; velik del sebičnosti in napačnega samoljubja pri posameznikih, stalno sumničenje in nezaupnost; ne nujno škodljivi, pa tudi ne prostosrčni pomisleki zoper druge države; ali pripustitev nekaterih slabih dejanj v zakonodaji; priznanje načela o manjšem zlu in o *fait accompli* („izvršeno dejstvo“, označeno kot „statut omejitev“), ki dovoljuje zadržati v preteklosti krivično pridobljene dobrine ali prednosti, zato ker so jim nove medčloveške vezi in življenski odnosi vlili nove pravice... Vse te stvari imajo etično podlago.

Strah pred tem, da se omadežujemo, če preniknemo v zapletenost zgodovinskega dogajanja, ni krepost, marveč eden iz načinov, da se kreposti izognemo. Kot vse kaže, je mnenje nekaterih tako: že posežemo v ta realni in konkretni svet stvari in človeških odnosov, kjer biva in kroži greh, je to samo po sebi pogodba z grehom — kakor da bi se človek z grehom okužil od zunaj in ne od znotraj. To ni nič drugega kot farizejski purizem, ne pa nauk o očiščevanju sredstev.“ (J. Maritain, *Man and the State*, španski prevod: *El hombre y el Estado*, Buenos Aires 1952, str. 78 in sl.).

6. 1 Pravo področje političnega dela je v državi organizirano ljudstvo. Danes politika sicer že prerašča ta okvir in se vedno bolj posveča vsemu človeštvu. Vendar je najznačilnejša oblika politike še vedno državna politika. (Dejal bi narodna, pa bi to bilo ali utegnilo biti dvoumno). Ta more biti zares ustvarjalna, ta skuša najti novih možnosti in jih ostvariti. Poleg nje imamo politike manjših edinic, podrejenih državi: deželno, občinsko in celo vaško politiko (in besedo ves čas porabljam resno in v najboljšem pomenu). Ta politika manjših edinic mora seveda zmeraj računati z veliko, državno politiko. Pravim računati, ker je pri tem možno dvoje.

Država, oziroma nosivec oblasti v državi, more voditi tako politiko, ki zares išče pravilno umevano občo blaginjo, to je blaginjo celotnega državnega občestva, pa naj je to po svoji sestavi še tako raznoliko. Tedaj manjša, to je krajevna politika skrbi pred vsem, da krajevna edinica sodeluje po svojih močeh pri naporu za doseg skupne blaginje in da ta zares pride tudi njej v prid, da je voditelji velike politike ne prezro in ne pozabijo. V tem primeru je naravno, da se krajevna politika v svoji osnovni liniji sklada z veliko politiko in se nekako zliva vanjo, pa je tudi krajevnim politikom odprta pot v veliko politiko, da se po potrebi in sposobnostih morejo dvigniti med nosilce in tvorce velike politike, ne da bi jim izvor bil kakor koli v oviro.

Državna politika pa utegne biti drugačna. Lahko se naslanja pretežno le na kak del državne skupnosti, dasi morda daleč pretežni del, na eno narodnost, sloj, razred, ter skrbi zlasti za ta del, druge pa zastavlja ali celo izkorišča v korist prvemu.

Tako politiko je Ortega y Gasset ugotovil v Španiji, mi pa jo dobro poznamo iz habsburške monarhije in iz Jugoslavije. (Nekaj podobnega moremo odkriti tudi na nižji stopnji, v krajevnih in podobnih politikah.) V tem primeru politika zapostavljenega dela, narodnosti, sloja, razreda ali drugačne skupine ne najde opore v naslonitvi na veliko politiko niti ne more težiti za zlitjem vanjo, ker bi tedaj morala delati proti lastnim interesom, temveč je prisiljena iskati svojih političnih zamisli in svojih rešitev, često v boju z nosilci državne politike in v najboljšem primeru v upanju, da se ji bo posrečilo državno politiko preusmeriti in uravnati v smer pravilno umevane obče blaginje vseh sestavin politične skupnosti. V najslabšem primeru pa je prisiljena iskati lastnih rešitev izven dane velike politične enote: včasih se skuša osamosvojiti, drugič zopet priključiti drugim političnim enotam. Partikularizem je plod zgrešene politike nosilcev politične oblasti.¹

6. 2. Slovenci smo v stari monarhiji bili narodnost, ki ne samo ni bila nosivec in niti ne sonosivec državne oblasti in sovtvorec državne politike, dasi je cela pripadala isti monarhiji, temveč smo bili zmeraj zastavljani in izkoriščani v prid pri-

vilegiranih narodnosti, zlasti (avstrijskih) Nemcev. Še več: v korist svojega razmaha so nas ti kot narod celo obsodili na smrt. Zato se nismo mogli povsem istovetiti z naporu velike državne politike. Morali smo iskati rešitev, ki se jim je velika politika protivila, jih imela za državi nevarne. Spomnimo se boja za rabo slovenskega jezika v uradih, za slovenske šole (gimnazija v Celju), za združitev slovenskih dežel, itd., to je za najosnovnejše pravice vsakega naroda, ki bi nam morale biti dane same od sebe, a jih nismo nikoli v celoti dosegli, in malo, kar smo dosegli, nas je stalo preveč napora in žrtev! Tudi s stališča velike enote, države, je taka politika napačna, ker ne izrablja pravilno vsega političnega potenciala in ne doseže, kar bi doseči mogla, ne glede na druge posledice, ki jih je taka politika imela.²

Slovenci smo se tedaj v Avstriji politično izčrpavali za nekaj, kar bi morali dobiti brez boja že zato, ker so to dobile druge narodnosti v monarhiji, vsaj nekatere. Zato nismo mogli polnokrvno sodelovati pri naporu za občo blaginjo, za blaginjo cele skupnosti. Sicer nas pa do vodstva velike državne politike niti pustili niso: Koliko ministrov Slovencev je imela monarhija? Koliko Slovencev je moglo priti v diplomatsko službo? Itd. Zato pa se naši politiki tudi niso mogli polnokrvno razviti in izživeti, zato je pri nas taktika dobila višjo ceno kot koncept, zato smo bili včasih preveč romantični, drugi preveč togi, premalo prožni. Ali pa so naši politiki, ki so čutili v sebi poklic za veliko politiko, morali voditi hud boj v sebi, da jih ni preveč zamikal prehod v drug tabor, ki bi jim morda omogočil priti do resnične politike, a za ceno narodnega izdajstva.

A zato je tudi teženje, da se naši politični problemi rešijo

¹ Ortega y Gasset (José), *España invertebrada*. (Prim. sledeči odlomek: „Zame ni dvoma: kadar kaka družba postane žrtev partikularizma, se lahko vselej zatrdi, da je bila osrednja oblast prva, ki je postala partikularistična. To se je zgodilo v Španiji. — Kastilija je ustvarila španijo in Kastilija jo je porušila.“ 11. izdaja v španščini, *Revista de Occidente*, Madrid, 1959, str. 55).

Na drug način je isto misel povedal naš A. Ušeničnik: „Ker ima narod pravico razvijati in braniti svojo svojstvenost, zato države, ki ne spoštujejo te pravice, ampak jo enemu narodu na prid teptajo, greše zoper svoj smoter in zoper svoje eksistenčno pravo. Če same teptajo to pravo, ni čuda, da počasi tudi v narodih otopi pravi čut in se začno buditi prevratne težnje. Tako si države same vzgajajo „iredente“, če jih ni še vzgojil pretirani nacionalizem.“ (Čas VII, 1914; ponatis: Izbr. spisi V, 173).

² „Pravemu narodnostnemu načelu lahko damo tole obliko: politično telo bi moralo pospeševati i svoj moralni dinamizem i spoštovanje človečanskih pravic, tako da bi narodne skupnosti, ki jih obsega, imele polno priznanje svojih naravnih pravic, obenem pa bi nastalo v njih teženje, da se zlijejo v višjo in bolj komplicirano državno skupnost.“ (J. Maritain, *Man and the State*. Španski prevod: *El hombre y el Estado*. Buenos Aires 1952, str. 21).

izven Avstrije, jugoslovansko gibanje, doseglo tak razmah in končno tudi uspeh. In če se danes trezno, kot politični zgodovinarji, ne aktivni politiki, ozremo nazaj na ono dobo, ali vemo za kak drug koncept, za katero drugo rešitev, ki bi bila prikladnejša?

6.3. Res je, da tudi Jugoslavija ni dala polne izpolnitve našim težnjam in ne povsem zadovoljive rešitve našim problemom. Čeprav v manjši meri, je jugoslovanska, le preveč srbska politika delala v glavnem iste napake kot prej avstrijska. Tudi sedaj je Slovencu kot Slovencu bilo mnogo težje priti med tvorce državne politike kakor pa Srbu. Samo pomislimo: Koliko milistrskih predsednikov je bilo Slovencev, koliko zunanjih ministrov, koliko generalov? Saj je še kralj izjavljal, da ne more nič za to, da je Srb, a bi vendar, če kdo, on moral biti Jugoslovian, kakor bi poprej Habsburžan moral biti Avstrijec in ne Nemec. Zato smo Slovenci zopet morali trošiti toliko sil, da bi si pridobili resnično enakopravnost, namesto da bi tudi mi, in Hrvatje in Srbi in Macedonci in vsi skupaj delali na svojih krajevnih področjih in sodelovali v vrhovnem vodstvu pri oblikovanju velike politike, do česar bi vrata odpirala samo sposobnost. Zato je tudi v Jugoslaviji dobil separatizem tolik zagon in tako ostre oblike.

6.4. Jugoslavija tedaj nikakor ni povsem zadovoljila naših najlegitimnejših teženj. Vendar je po skušnjah v Avstriji bila za nas rešitev, ob koncu prve svetovne vojne pač edina rešitev. Našim politikom pa tudi ona ni dala priložnosti, morda z izjemo Korošca, da bi mogli pokazati vso svojo podobo in silo.

A če se ozremo še enkrat nazaj v našo zgodovino, tedaj bomo pač umeli, da je v vsej naši politiki bilo nekaj nenaravnega, da je zato zavzemala nekoliko svojske oblike in da moramo za sodbo o naših politikah jemati v mnogem pogledu posebna merila, ki jih moremo odkriti le s študijem naše politične zgodovine in posebej oblik našega političnega boja.

7.1. Resnično človeško dejanje je sad nekega spoznanja in neke volje. To spoznanje je lahko predhodno ali spremljajoče. O predhodnem spoznanju govorimo, kadar vnaprej najdemo in vemo, kaj hočemo storiti, ko smo lahko vso zadevo premislili, ves proces pripravili in po možnosti premerili razne alternative, ki bi utegnile priti v poštev.

Spremljajoče spoznanje je tisto, ki je praktiku nekako dano v dejanju samem, v teku procesa. Najdem se v nekem položaju, pred nepričakovanim problemom in moram takoj nekaj storiti, dasi ni časa za temeljit študij situacije. Na sprehodu srečam leva, ki je pobegnil iz cirkusa. Prestrašim se sicer, a delajo v meni že tudi razni refleksi in možgani. Beg ali plezanje na drevo bo sočasno s spoznanjem, da me to more rešiti, morda

edinole to, ali da je v tem vsaj najprikladnejša rešitev. Tako spremljajoče spoznanje imenujemo praktično, v dejanje samo vključeno spoznanje.

Potrebno in važno pa je tudi tisto spoznanje, ki sledi dejanju, ko je nuja in vročina tega že mimo, ko moremo zopet bolj mirno in trezno, objektivno presoditi ves položaj ter ugotoviti, koliko smo ravnali prav in kaj bi mogli bolje storiti. To je čas kritike, tudi lastne.

7. 2. Politik se poslužuje v svojem delovanju kot politik (in samo kot tak nas zanima, dasi more kdaj obenem biti tudi ali vseh vrst filozof, ali umetnik, ali kaj drugega, ali več obenem) vseh vrst spoznanja, ali zlasti važna je zanj kot praktika, kot človeka dejanj in ne razmišljanja, sposobnost hitrega in zanesljivega premljajočega ali praktičnega spoznanja. To je sposobnost uvidov ali navdihov, ki se mu nudijo, ko se problem predstavi in ko ima dejanski že roke v testu. Do neke mere je to spoznanje istovetno s tem, kar imenujemo politični takt, a se zdi, da vsebuje nekaj več, ker se takt nanaša le bolj na taktiko, na način ravnanja, in manj na presojo in na vrsto ravnanja, ki je potrebno. Je neke vrste šesti čut, kot pravijo. Za politika v strogem pomenu besede, to je politika izvrševavca, je to spoznanje nedoglednega pomena.

7. 3. Vendar zanašanje na te uvide ali navdihe vsebuje tudi nevarnosti, zlasti nevarnost prehudega empirizma ali šušmarjenja, ki zajema probleme premalo globoko in ravna premalo dosledno, zato na daljšo dobo premalo uspešno. Zato je tudi politiku potrebna dobra priprava, splošna in posebna: temeljita in čim bolj vsestranska izobrazba, študij dejstev, okolnosti in dejavnosti, ki spadajo v področje politike ali s katerimi mora politik računati, seveda dobro poznanje politične vede in politične zgodovine. Ne zato, ker bi se utegnil položaj ponoviti in bi politik mogel posnemati kakega slavnega predhodnika, dasi bi navdiha mogel najti tudi tam. A čim više se povzpemo, čim bolje poznamo teren, tem širši razgled imamo, tem več okolnosti moremo pregledati, tem bolj razvoj dogodkov predvidevati. Več in globjih uvidov more pričakovati politik s temeljitejšo izobrazbo, zlasti pa bo znal v njih dano mnogo bolje izkoristiti.

A še nekaj je potrebno: samovzgoja politika, rast v zdravo, etično močno osebnost, od katere se more pričakovati ne le pravega spoznanja, marveč še moči in volje, da bo v smislu najboljšega spoznanja tudi ravnal, in to ne samo, kadar bi šlo brez žrtev, in da mu ne bodo spoznav, odločitev in dejanj meglile parazitske okolnosti oziroma lastnosti: zgolj sla po moči in oblasti, iskanje lastnih koristi, ugleda ali časti bolj kot objektivnih rešitev danih problemov, slepo sovraštvo do drugače mislečih in pravih nasprotnikov, ki mu more onemogočiti, da bi prav izko-

ristil tudi njihovo politično igro, ali da bi se od njih česa naučil, kjer imajo oni prav, ali šel do dna njihovi kritiki, in podobno.

7.4. Ume se, da politik ne more vedeti vsega niti imeti zmeraj prav, kakor noben kulturni delavec. Potrebuje pomoči, kakor je bilo že rečeno: drugi morejo zanj preštudirati zadevo, presondirati teren ali prisluhniti morebitnim posledicam kake odločbe ali kakega dejanja. Veličina politika ni v tem, da premisli, presodi, odloči in izpelje vse sam, vsaj neka nesodobna primitivnost se more skrivati v takem ravnanju. Veličina politika se kaže tudi v pravilni izbiri sodelavcev, v poslušanju njihovih mnenj, v razdelitvi nalog po njihovih močeh in sposobnostih. Tudi v poslušanju nasprotnikov, v upoštevanju mnenj „drugače mislečih“ (kakor Holandci imenujejo politične nasprotnike), ker tudi v politiki ni nihče gospodar resnice, zlasti ne popolne resnice, in nihče žrtev popolne zmote. Še več: v politiki niti ni važno toliko to, kdo ima prav, kakor to, da se je doseglo čim večje dobro, čeprav z dogovori in kompromisi.

Tudi kritikov se politik ne sme bati, še manj jih preganjati. Sme pa terjati, kakor vsak kulturni delavec, da tako resno in pošteno vzamejo svojo nalogo, kakor jo jemlje on in kakor od njega zahtevajo, da jo jemlje; da kritizirajo njegovo delo, a ne iz neke vse uničujoče sle, iščoč le pomanjkljivosti in napake, temveč iz njegovi enake volje do pravega in dobrega. Tako mu bodo pač v kontrolo, obenem pa tudi v pomoč in ne v oviro v že tako težkem poklicu.

(Sledi)

REQUIEM IN RE

Ruda Jurčec

I

„Miserere mei...”

Mir sončnega sobotnega popoldneva je padal v dno prvih večernih ur. Svetloba je zlomljeno padala skozi okno nad dvoriščem, ki je donelo iz globine. Bilo je proti peti uri in nikdo ni mogel vreči v prepad visoke velikomestne hiše kaj več kot gluhost dneva. Skozi odprto okno se je mesto poslavljaljo, šum iz daljave se je lovil skozi tuljave gluhih nevidnih piščali. Žarkost sončnih pramenov se je vlegala po stenah sobe in oživila zrcala sredi sobe v žgočem srebru.

Pogled mu je polzel po pramenu svetlobe. Ležal je na divanu, zavrt v gube črne pižame. Omislil si jo je, da bi bila posebnost za jubileje, ki so se bližali. Telesu je ugajalo čutiti črnino na sebi, svila je božala in budila živce. Patina se je razpredala po njem v pobožno slovesnost — zajemalo ga je, kakor da leži sredi cerkve, položen na črn katafalk, pripravljen za veliki requiem. Le malo bi privzdignil glavo, pa bi opazil, kako se bliža mir mrtvaške blaženosti. Bose bele noge so začenjale odvijati uvod v ritualnost, donečo iz podvojenosti v zrcalu.

Med prsti mu je cigareta počasi odmirala. Rahlo valovanje dima se je lovilo kakor kadilo svečenika: slutil ga je prav ob sebi.

Ves popoldan je pridrževal sapo in se trudil, da bi v sosedni sobi ne izzval posledic... Vedel je, da se jim ne bo mogel izogniti, saj so se vrstile vsako soboto. Toda tokrat je bila zadnja sobota v septembru, zlila se je v datum 27. septembra — nocoj bo ista sobota kot pred dvajsetimi leti. Tedaj je ob prvem snidenju dneva zasnul z očmi v prvi val njene ljubezni. Ko sta se poslej vsako zadnjo soboto v septembru ustavljala ob obletnici, sta vedela, da mora biti višek obredja ob peti uri popoldne. Tam sredi sobe so bile rože — rumeno barvo je vezala svila iste barve... Kakor takrat na prvi dan... Za konec večera sta bili ob šopku dve vstopnici za gledališče, kakor je bilo tisti prvi večer...

Dve leti že so večeri spominov plahneli, predlanskim je še prinesla rože, on je prinesel vstopnici — ko pa sta hotela v gledališče, se je vlila silna ploha, izsesala iz oči blaženost spomina, v srce pa vlila kot strup boleče kaplje trpljenja.

Lansko leto je moral sam prinesiti rože, sam je šel v vežo gledališča, mlel vstopnici — vabilu se ni odzvala.

Ko se je danes zjutraj prebudil, je tik pred zoro kradoma stekel čez ulico, prinesel rože, vstopnici pa kupil že pred nekaj

dnevi... V globokem snu ga ni slišala, rože je mogel nemoteno skriti, vstopnice je shranil v miznico tako, da bi ju opazila, ko se bo napravljal. Upal je, da bo čez dan ujela utrip njegovih oči in tresljanje ustnic... Ko se je bližala peta ura, je beli val cigaretnega dima kot marmorna skala spreminjal njen obraz v mraz odsotnosti. Besede so že zdavnaj izginile v oklepu grobne tišine. Ko se je pripravljala, da bi se skrušil v gube črne pižame, je videl, kako je živčno iztrgala cigareto iz ust: kot bodalo oster nohet je odrezal pepel, in ko se je dvignila te z naglimi kretanjami pripravljala za odhod, je iz zatohlosti po sredi sobe zavel ledeni stolp razbitosti kot vhod v odpirajočo se grobnico.

Gluhost se ju je usmilila, brnenje odsotne prisotnosti je obe sobi spreminjalo v oder, kjer ni bilo igravcev in je bil zrak prevotel za besede. Kar bo poslej na obrazih, bo samo bedna prošnja po usmiljenju. Ko bodo zamrli zadnji koraki v sosedni sobi, bo z bosima nogama mrtvel v črni svili na divanu. Tokrat si je belino obraza prvič hotel podpreti še z mrazom omrtvelih nog.

Iz črne svile je prosil, segal po simboliki — belina teles bi v ognju in viharju črnine izgorela onstran resničnosti — potrkala bi na okno večnosti; ujela bi se v slutnji srečo obetajoče smrti.

Ko se lovi v obredju, se vriva vanj spoznanje, da je že vtaknil prst v zadnji pregib hazardne igre... Stavil je vse na eno karto, se vrgel v opojni zaplet slučaja in se ozrl proti vratom. Ni je bilo; pokrov vrat se ni razgrnil, skozi telo je zaplal srh poslednje resnice — slučaj se je združil, igra je zdrvela drugam.

Obležal je na katafalku svilene črnine.

„... miserere mei...“ je zapelo. Oči so zaplesale po stropu, srce je rezko jecnilo, začutil je pezo maškeradne obleke na sebi; slutnja je stene primaknila prav ob rob katafalka, sledil je valu obupa v globino.

Dolge ozke piščali so rezale tišino, oči je zajemal violni zvok koščencosti trhljih glasbil. Dobro je vedel, kaj pomeni: če bi se malo premaknil, bi stopil na baržunasti prag preproge v kopalnici, zajeli bi ga hlapi vonjev njenega telesa... Razcvet neštetihi barv bi ga še bolj zbegal, spomnil bi se, koliko krhke miline je bilo povsod... Na pragu bi obstal s slepimi odprtimi očmi. Iskale bi praznoto, da bi opravičile, presvetlile žuborenje odsotne navzočnosti.

Vse bi trajalo le trenutek. Sedanost bi ga udarjala kakor prisilni jopič — in nekdo mu ga je z enim sunkom sunil čez glavo.

Lov za slikami je polegal, obzorje v duši se je širilo in se potapljalo v belini brezcilnosti. Srce se je zaklepalo v okovje spominov, lovil je tisto, kar je izginjalo, v slike — pletel jih bo tja v gluho temo noči in si jih razporejal, kakor da bi v duši lomil jagode satanskega rožnega venca.

Zakaj ni krenil v spanec ali ga vsaj hlinil... Vse sobote so bile druga drugi enake. Vendar nocoj bi moralo biti drugače. Spomin razkošnega, razvratnega, iz razdejanja gorečega večera se je vrnil in ničesar ni; nocoj bi moralo biti spet kakor takrat tisto soboto dne sedemindvajsetega septembra leta...

Zbudil se je iz zadržanosti, hotel je hlipniti, a oči so ujele samo temino noči, zastrle sivino zenic. Noč je kot tat padla skozi okno. Črnina se je kot past obesila na strop — čez vso sobo raztegnjeni črni pajek se je krčil, se zvijal za objem črnega katafalka. Sladka bolečina je mehčala telo, prsti so se razprezali v predanost, nogi sta začutili prvi kaplji mrzlega potu:

„... miserere mei... miserere mei...“ je zapelo v njem, zbrano in predano. Saj nocoj ni moglo in ne more zdrkniti v pozabo, kar je bilo vedno samo na nocojšnji večer. Strop se je bližal; kakor da bi mogel biti močan proti vsem in vsemu, si je obljubil, da je bil, je in bo sposoben spremeniti vsebino igre. Dvignil se bo s katafalka kot mrtvec iz groba. Potrkal bo vase, našel pravo besedo: želja bi se ujela v melodijo piščali in violin, zadostovalo bi le nekaj drobnih sunkov in stene bi se razširile, peruti in mreže pajka bi skopnele; pregraje bi požgal prvi žarek njunih oči.

„... miserere mei...“ se je prošnja sprostila v podobo vsega, kar je že ves mesec pripravljaval prav za ta večer. Na nebeško modrem marmorju pred robom zrcala bi stali krogli podobni kupi kristala — pijača bi ulovila tisoč luči in ju zajela v tisoče pramenov; njune oči bi zasijale kakor nekdanj, sijó sedaj in bodo nekoč. Krogli bi ponesla k ustnicam, se nad vodnjakom blaženosti zavijala v sočasnost — kajti krogli sta služili samo nocojšnjemu obredu, nikdo ne bi obrisal sledov ustnic. Srce je dihalo, hlapelo, pelo — trenutek je bil dolg kot večnost in soj večnosti njunih oči je bil trenutek.

Spomnil se je, da je tudi letos ponesel krogli, da mu jih napolnijo. Seveda je isto storil že lani in ko se je vrnila, ju je imel pripravljeni kot keliha na oltarju. Hotel je biti vse: dvignil je kroglo in jo izpraznil do dna; ona je segla sunkovito, razbodelo, kakor da bi se hotela oprijeti zadnje opore. Ko je kroglo ponesla ob ustnici, je že hrepenel in gledal, kako se pred njim vse odpira v azurni barvi. Omahnil je pred zaveso spoznanja, ko je opazil, da so se ji oči zarosile.

Se lani je bilo...

Letos je obležal na katafalku pod mrtvo, negibno pezo črne svile. Ko je polnil krogli, je vedel, da ju zadnjič. Kupi bosta čakali, vanj se že vriva zvok vrat, ki so loputnila... Menil je, da bo še ujel njen poslednji zven, ustavil agonijo umiranja. Zbral bo zadnje sile in skočil ter ji zastavil korak...

Groza harlekinstva ga je ohromila: če bi šel pred njo, bi bil še senca mladeniča izpred več kot dvajset let... Krogla na zlatem pladnju bi hotela v balet, sledil bi njenim vijugam in kriknil:

— — — “
Ovedel se je, videl kako bi odskočila in ko je za hip še upal, še skušal zdrobiti pezo črnine na sebi ter zaklicati s krikom zlomljene piščali:

„... še bi ti rad pomagal... postoj... ostani... še verujem“, bi odsekalo mednju, kakor tresk razbite violine, njena sodba:

„... ne bodi berač...“

Njeni ustnici sta se zaostрили v kvadrat, prešli v razklan porog...

Pogledal je po sebi in opazil, da stoji pred vrati. Strmela so vanj v svoji zaloputnjenosti. Med podboji se je lovil v globino, iz groba sta zasijali senci črnih kerubov, čutil je, kako se je sunil v praznino brez teže in vsebine.

II

„... dies irae, dies illa...“

Že brez teže se je umaknil od vrat; v sobi je zazvenelo. Ozrl se je po tleh — kristalna krogla s sledovi njenih ustnic se je razbila na tisoč koscev.

Stene so se razmikale, od vseh strani je bučalo, srce je zajemala toplota, ko je razstavljajal cvetje. Lani je pripravil cvetje samo ene barve... Vedel je, v bučanje orkestra bo krenil nocoj. Cvetje je sijalo v tisoč žarkih. Nad vzglavjem ležišča je razstavil šopke črnih orhidej... V prostor so zrle kot varuhi ob praznem tabernaklju. Pod vznožje je razstavil rumene vrtnice; vrisnile so kvišku, kakor da bi bile trobente v rokah znanivcev krhkih skrivnosti. Na podstavke ob kaminu je dal vrče nageljnov vseh barv. Stiskali so se, kakor da bi bili goslači, klarinetisti, čelisti, cimbalisti orkestra. V sredo sobe je postavil mizico in nanjo svojo kristalno kroglo; zlata ribica je plavala v valu tisoč luči. Vse je neslišno pelo, vriskalo in donelo, orhideje so kipele proti stropu, črna keruba nad katafalkom sta razklenila roki, vsa soba je zvenela, ribica je v igri kristalnih barv plavala nad orkestrom in ga vodila. Glasbila so naraščala v razkošju, v sencih je čutil, kako udarjajo vanj težki udarci bobnov, trobente so hru-mele v razvratnost. Srce se je trzalo v sikanju violin, veliko obredje je tonilo v poplavi buččega žarenja. Slutil je, da je blizu viška. Priprave je lepo izvedel in vse uredil, sedel je in se ujel v perspektivo zrcal in lestencev. Vedno je čakal.

Zaslutil jo je čisto ob sebi. Počasi in premišljeno jo je vpijal v svojo vsebino, zdrsula je ob njem... Dobro je vedel, kaj je storil, ko jo je vzel v svoj svet. Rekala sta si, da sta in bosta vedno eno v razdeljenosti. Prihajala je k njemu, ne da bi niti najmanj čutila, kako raste kot igravec v svojo pravo vlogo, a je

rasla v njegov svet; spremljal jo je, ker je v njej ustvarjal svojo umetnino. Dasi je bil некоč silen realist in so mu očitali celo cinizem, je ob njej šele začutil, da ga vodi v svet lepote in resnice. Milina v predanosti, razkošje misli, barv in zvokov — donenje ga je opajalo. Ob njej ni ljubil besed, kajti potopila se je v njem, ko je zaslutila, kar bi naj bilo ljubezni bogastvo. Sledila je čudnim ceremonijam in opajal se je, ko je v njej opazil, da se opaja nad njimi. Ko sta menila, da sta na koncu, je sam zase medlel, da je šele na začetku skrivnosti. Bila sta na pragu templja; zaplaval sta vanj, kakor v valove kadila iz mire in balzama.

Ob njej je tipal v njene in svoje skrivnosti, kakor tipa slepec za žarki prve svetlobe. Vedno je prihajala k njemu z rano v srcu, vsa zbegana in polna preplaha. Iskal je resnico v ekstazi njenih oči, v trenutku zadnjega in najvišjega doživetja ljubezni. Toda tisti hip se je njen pogled poveznil v mir — nemir, bližina nesreče, strah pred nečim, kar je ostajalo nekje zadaj, je skopnel. Ko je vlival v njo svoj mir, se je ustrašil zase. Njena stena miru se je v njej naslonila na njegovo steno nemira in groze, ustrašil se je zase — reševal se je, ko ji je oči zapiral z ustnicami. Srkal je njen mir, a se pri tem vpiljal v smrti podobno grozo, ko je spoznal njeno že odsotno prisotnost. Ubogal je, kar mu je narekovala, vedno in vedno mu je razlagala, kaj bi doživela, če bi je objel v črmino smrti; njena misel je bila, da naj pod zrcalo vzida tabernakelj za dva keliha, zastre okna s škrlatnimi zavesami in ležišče dvigne za dve stopnici, da bo kakor oltarna miza ali katafalk. Ker se je prve čase bal samo črne barve, je oder prekril z zlatim brokatom, ga po polovici zakril s plaščem violičaste barve. Njen svet ga je potegnil na brokat in zlato med šelestom črne svile.

Vse je plavalo v nedogled. Kar je storil, je bilo komaj odmev vsega, kar je ob njej trepetalo okoli njega in v vsem prostoru. Iz njunih krogel je skozi kristal silil razbrzdan balet želja in slasti — kar sta si mogla posredovati, je bilo komaj odsev plesa zvokov in barv o njuni vase ujeti navzočnosti.

Ko se je bližal usodni dan, je odkril njeno pismo. Vedel je, da brede v skrivnost, ki ni več njegova. Prebiral je vso noč, pripravljaj podrobnosti, se lomil v strahu in bedi tesnobe pričačovanja, ki je velo iz njenih gotsko usločenih besed. Hrepenel je, da bi papir drobnega pisma zažarel v vseh lestencih in zrealih, sto in stotisočkrat ponovljen. Vedel je, kam drvi, ko se je zavijal v njeno, po njem oblikovano usodo:

„... vidim, kako sem se ujela v slepilo, ki sem Ti ga kazala in se pri tem varala. Danes je predvečer najinega srečanja, spet je tisti petek, tisti veliki petek, ki se ga vedno, vedno bojim. Vedno in vedno moram skozi ta dan, skozi dan strahu in nemira, ki me davi, duši. Duši me, duši — vem, da ga ne bom mogla premagati. Pa pri tem vem, da sem obsojena, morala ga bom zdrobiti in se preriti skozi zid Tvoje sodbe in moči. Ko sem

polna gorečega preplaha, sem hkrati polna odločnosti in moči. Trepetam v poželenju, da bi v tem požaru storila vsem in sebi čim več gorja in strahot, da bi v razdejanju razbila oklep, ki me plaši pred jutrišnjim dnem. Jutri moram k Tebi in bom prišla — toda dušo mi reže bolest krivice in nesreče, ki jo razlívam. Saj ne bi smela nikdar k Tebi. In vendar prihajam že tretje leto — pri tem pa se rušim v mojem možu. Vem, da sem samo Tvoja, ker to tako hočem, toda jaz ga ljubim. Zvijam se, kričim, vpijem, da bi razbila njegov obroč... Kako bedaste in smešne besede... jaz ga še vedno ljubim, a zlaganega občutja tega resničnega občutja ne morem zlomiti in razbiti. Vem, da vse to že veš — srkala sem vase Tvoje razloge in razlage, kakor sem srkala vase Tvojo bit in Tvoje oči. Klecnila sem se v Tvoje prepričevanje, kakor se zlekne zver v roke svojega morivca, hotela sem, da bi me ubil, da bi bila res popolnoma Tvoja... Vse to že veš, mirna bom, ko bom vsa izginila v Tebi... Toda danes je petek in jaz se ne morem otresti preplaha, strahu, tesnobe — vedno in vedno je, kakor je bilo...

Polna sem jada, sovraštva in gnusa nad njim, ker vem in vidim, kako črpa vse svoje sile iz svoje vere in iz vere vame. Dasi ga ne vidim, vidim njegov pogled v meni, razliva se v meni in okoli mene. Kako sovražim njegov veliki mir. Zagrnil me bo z njim, ko mi bo razgrnil plašč usmiljenja in mi v mojem zlomu zapiral usta, da ne bi vpila, jokala... Njegove oči me razjedajo... Ob mojem nemiru se je danes spet ustavil za mojim hrbtom in mi tiho rekel (kako sovražim njegovo tihoto):

„... , česa se bojiš, jaz te ljubim...“

Kolikokrat sem mu zakričala, naj me vrže na cesto, naj me obsodi, mi vrne svobodo.

Njegovo trpljenje me bo zadušilo. Grozi me, ko opažam, zakaj ga ljubim.

Vem, da bom jutri prišla k Tebi. Utonila bom v Tebi in oklep se bo razklenil, raztopil. Plavala bom v ognju požara, molčala bom, ko bom potopljena v prepadu Tvoje moči.

Povej, ali je to ljubezen? Tvoja sem in Tvoja hočem biti. Kako me boli, da se pred Tvojim vstopom tresem; polna sem srda, sovraštva in prezira... Da, kako sovražim njegovo nezločinstvo, njegovo podlo ponižnost, peklenski mir njegove ljubezni — a obenem vem, kako bi bilo vse spokojno, ko ne bi bilo jutrišnjega dne. Tvoje oči, Tvoje roke — povej, ali je to ljubezen? Tvoja hočem biti, samo Tvoja, a sem danes polna preplaha nad tem, da bom zlomila, kar še vedno slutim, da je že moje. Pa sem že spet v oklepu sovraštva, srda, prezira, gnusa — sovražim, ker vem, kako me dvigaš nad mene, ko me trgaš, da me vtopiš v sebi.

Bilo je v Parizu, blizu avenije Champs Elysées, ko sva se srečala in me je takrat zaklenil v svoj svet. Tiha kolesa avtomobila so obstala tik ob meni, na pločnik ga je vrgel plaz obločnic; bil je vročičen, ker me je peljal na krstno izvedbo Ravelovega baleta Daphnis in Cloe. . Med kipi v foyerju teatra des Champs

Elysées sem bila kakor kraljična, vsa v zlatu in nakitu — bila sva v sreči kakor iz koprene, ko naju je pesem ljubezni potopila v naslonjaču baržuna. Na odru sta v zubelj ljubezni goreli prozorni telesi obeh, padala sem globlje in globlje v vrtimec sanj in podob, ko je zapolzela po moji dlani blazinasta sla njegove polti in miline — sklonila sva se v komaj viden objem, ko mi je dahnili:

„Dekle, moje dekle — zapomni si: stvarnost ni nikdar tako resnična, kot je umetnost...“

Jož, kako ga sovražim!

Lomim ogrodje njegovega templja, ker sem se zrušila v njegovo netvarno resničnost. Izgorevam v pepel, da bi midva bila jutri podobna vrtincem teles na odru v njegovem teatru pariških elizejskih poljan.

Tresem se, vsa sem razbeljena — vem, kaj je lilo z odra. Vem, da bom zmogla zmagati, ako ga zlomim tako, da me ne bo več ljubil.

Jutri je spet najina obletnica... udariti ga moram, da se bo zrušila njegova in moja ljubezen. Vem, da bom samo tako ušla iz njegovega obroča.

Tiho in brez očitkov bo ležal v svoji črni pižami. Hlinil bo mir, svobodo in se s tem grizel vame; hoče, o groza, da bi prišla do spoznanja: studenec moje svobode je samo v njegovi posodi zaverovanosti v tisto, kar je močnejše od resničnosti...

Jož, daj mi moči, da bi mu zmogla strgati krinko, se zmotati iz njegovega harlekinstva, se znajti v svojem vrtincu ognja in miru... Sovražim njegovo resničnost!

Sodni dan mi ne bi mogel prinesiti toliko kupo gorja; jutri me bo zalivalo, ko bom morala uiti, da pridem k tebi, a mi bo dal, da bom odhajala v polni svobodi. Vse okoli mene bo vpilo o njegovi ljubezni, ko mi daje vse. Slačila me bo v razgaljenost spoznanja, da je samo stvarnost resnica in nič več. Ko ga razjedam s svojo krutostjo, grizem v sebi gnus, tesnobo, preplah... mu trgam krinko. Hočem, da bi se uničil v svojem miru.

Daj, daj mi svoj mir... naj ležem kot jagnje na prag Tvojega žrtvenika.

Povej, ali je njegova resnica res prava, nadmočna, ko ve, da ne bom ušla vrtincu, krogu njegove perspektive... Vem, ne sodi me zaradi tega, da ne bi bil sam sebi potem dovolj hud in strog sodnik. Kdo je bolj vdan sebi, on ali jaz?

Včasih se zbojim! Ali nisem med dvema harlekinoma in me zadržujejo zadnji valovi, upletam se sama v svoj vrtinec in se moj akord ne bo izpel, ko bom v melodiji že čez obod poslednjih odpevov. Kajti ko me vračaš v svet resnice, se spet šibim in vračam v igro njegovih kopren.

Prišla bom jutri in hodila naprej soboto za soboto. Njega ljubim, ker ga sovražim. Toda se še bojim, trepetam, ker me je groza pogleda v prepad resnice.

Prišla bom, pa če okamentim, ko bom prestopila prag...”

Odložil je pismo pred kelih svoje kristalne krogle...

Čas se je ustavljaj, videl jo je, kako odhaja, drvi — se zariva v njen beli obraz, ko jo ujema v zenice svojih že mrtvih oči. Sledil ji je, videl: vrača se čez križišča; obstala je pred vežo; sedaj drvi po stopnišču... Stekleno veselje zrcal, posod, lesten- cev, svečnikov je legalo vanj — zlato ležišče je trepetalo pod per- utmi črnih kerubov. Telo je zajemal hlad, čuti so ledeneli, stvarnost in resnica sta se rušili. Zvok piščali je rezal, kakor da bi kriki silili skozi brezzoba usta, vihar po stopnišču je naraščal, slišal je njeno mrzlo dihanje... Ustna mu je sušil srh zadnjega požirka, zlata ribica v kristalni krogli je kakor s krikom omahnila v zadnji utrip zastrupljenosti.

Videl jo je na pragu z očmi v tilniku.

Vstopila je. Ura se ni ustavila; bila je polnoč. Svetloba je žgala, črna svila se je vpijala v brokat zlata, črna keruba sta drevenela v ponos. Melodija je obstala v zvenenju, ko sta se giba njenih ustnic ustavila ob robu kristalne krogle.

Hlipnila je, rdečilo mu je pokazalo, kje naj vpije njen srkljaj.

III.

...lux aeterna..."

Lomljenje barv je trepetalo v težkih zavesah. Oder dveh teles je čakal sredi sobe, melodije oboe in trobent so razlile zvenenje za tretji stavek simfonije.

Zlata ribica v kristalni posodi je bila mrtva. V kopanju blat- nega bleska je pred katafalkom tlela kot stenj v večni luči. Patina miru je mrtvila, zaklepala prostor v mir, mir, mir — stenji sveč ob robu žrtvenika so kipeli v poslednjo začudenost.

Zrla je čez sebe in iskala svojo senco v zrcalu. Čutila je belino svojega in njegovega telesa, iz globine stekla pa sta ju zrla samo črna keruba iznad odra. Hotela se je dvigniti, da bi ujela obris resnice, toda trpeči napor telesa se ni vrnil iz glo- bine. Pod valom izginjanja je v blazinicah prstov začutila dotiku podoben tresljaj — roka bi padla na stik zvonca, stvarnost bi se vrnila, telesi bi se zarisali v zrcalu, na pragu bi se prikazal dokaz vračanja v resničnost: prišel bi...

Prišel je skozi zaprta vrata.

Tiho je pristopil in obstal. Zrl je s steklenimi očmi. Bil je ob njej, a v globini zrcala ga ni mogla priklicati. Pristopil je še bližje, da je opazila kاپlo svojega rdečila nad njegovo ustnico. gledal jo je iz ustne rane, ob sebi pa njegovega trupla ni čutila. Slišala se je, kako kriči:

„... zakaj si vdrl za menoj, ko si že ob meni... zakaj si prišel, čuj, zakaj si prišel...“

Odložil je pladenj s kristalno kroglo in polagal besede kakor skale drugo za drugo:

„... dolžan sem... moram priznati... nisem bil harlekin, nisem bil nalašč tvoj norček... ker sem te ljubil, sem bil močan... Vedel sem, da me ljubiš, da se vrneš v moj krog... Nikdar ne bi smela pozabiti, kaj sem ti zaupal, ko sem ti govoril o muziki Daphnisa in Cloe... Zdaj si ob meni, spet si v moji perspektivi! Odšla si in se nisi zmogla odtrgati: kakor Cloe iz vrtinca svojega Daphnisa... menila si, da sem sam ostal v krogli...“

Kriknila bi, a se je skrušila v mrtvost glasu:

„... ne, ne... hočem, da greš nazaj, odidi, odidi, odidi... nisi mrtev... čuj, nisi mrtev... iztrgaj si svojo senco iz zrcala... vrni se, vrni... ti si živ, si živ, živ... jaz te ljubim, jaz te ljubim... Pojdi nazaj, odstrani se... nočem te, ljubim te...“

Zgodilo se je, zgodilo se je prvič — v njej je zagorelo, ubogal jo je... drsel je proti vratom, hotel je čez prag, ko so pridrveli v zbor povezani burleskni plesavci. Visoko nad seboj so metali dve krsti, za njo in za njega in kakor da se jim ni znal izogniti, se je vrnil ob katafalk.

Oči so bleščale v sreči spoznanja, želel se je skloniti in ji dahniti:

„... vidiš, v stvarnosti je samo umetnost resnična...“

Res je sklonil glavo, zajelo jo je kot zadnji hlap poslednjega vlakna slasti po življenju. Rada bi mu vrnila ljubezen, ko je zapazila rdečo kapljo na njegovi ustnici. Krsti sta odprti zazijali na vsaki strani odra. Vzpela bi se, svoje lice bi položila na njegovo: „... pojdi domov, pojdi in bodi živ... čuj, rada te imam, ljubim te in moja ljubezen to terja... pojdi domov in živi... Ubila sem te, ker te ljubim... Iztrgala sem se iz tvoje perspektive, ker sem te preveč ljubila, preveč sovražila, ko sem padla v svet, kjer sem bila le del tvojega vrtinca... čuj, preveč je bilo melodije... bila sem v tvoji perspektivi tisto, kar si hotel... ljubila sem te... se razlila v obup sovraštva, ko se nisem ujela v obod tvoje resničnosti... Ne smeš ostati ob meni, pojdi, prikliči nazaj svojo senco... pojdi... pojdi...“

Ko je krenil v korak proti vratom, so dvignili rjuhi in ju treskoma vrgli v krsti. Zazrl se je v zrcalo in opazil, kako plavata pladenj in na njem krogla. Obstal je predolgo. Upal je, da bo ujel svojo senco, vrnila se bo po pladenj, izpolnil bo njeno željo.

Njunih trupel ni bilo v krsti; odnesli so zaboja v viharju. Tresnili so z vrati, črna keruba sta zgrmela s podstavkov, ribica v krogli je zasijala v sivi sklenini... Čutila je, kako še ležita na odru, brez sence v zrcalu. Ob vratih je jeknilo, luči so odkrhnili,

lestenci so ugasnili; svetloba je bila samo v zrcalu in se zlivala na trupli na katafalku.

Črna keruba sta ju objela v mraz in razbitost, iz marmorja njunih ustnic je molila:

„... Čuj, čuj, ljubim te — vedno te bom ljubila... pojdi domov, vedno te bom ljubila... verujem, verujem, da ni stvarnost resničnost, da je umetnost resni...“

Sivina zrcal se je razlivala v srebrnino piščali, bliski violin so krikali, trobente so vpile v akord mrtvih teles. Melodije so pele; bele noge so ledenele v pokoj, roke so se odprle in razpele v poslednji vzgib posvečenosti, v trepetu zvonov so prostor zalivale žgoče luči orkestra:

„... Čuj, čuj, pojdi, pojdi — vedno te bom ljubila, vedno ti bom: Ljubezen...“

Sredi sobe je stal katafalk s truploma, brez senc.

Črna keruba sta nemela v piščali orgel in loke violin nad odrom.

Sivina zlate ribice v kristalni krogli je lebdela v nesmrtnost.

Podoba lepote se je umikala v skrivnost resničnosti.

(Napisano 18. avgusta 1955 na kompozicijo baleta Mauricea Ravela: DAPHNIS IN CLOE.)

čas na tribuni

KDO SMO?

Leta nam teko neutrudno, ne da bi iskala našega privoljenja. Naše prostorno in časovno odmikanje od tega, kar smo nekoč imenovali dom, nam zagrinja spomine in blede predstave; nekoč jasni vtisi pošajajo iz dneva v dan bolj podobni impresionističnim slikam, na katerih se podrobnosti izgubljajo ter ostajajo raznobarvne ploskve brez ostrih obrisov. Vsakdo si ostrino po svoje dodaja; jasnost je le osebni dodatek nas samih. Objektivni svet naše preteklosti dobiva subjektivne obrise, zato je slika za vsakogar nekaj samosvojega, za vsakogar drugačna. Nekdanja osnova je nekaterim še dokaj jasna, drugim že povsem zabrisana.

V novem svetu in novih razmerah, novih prostorno in novih po vsebini tega prostora, dodajamo tej naši impresionistični sliki tudi novih barv, nejasnim obrisom ostre črte, ne da bi se dovolj zavedali, da teh črt original ni imel, da nam jih ponuja novi svet, ter se nam nova sestavljena slika preteklosti kaže drugačna, kot se nam je original pred leti — spremenjena z ozirom na fizično in socialno okolje, v katerem danes živimo.

Kaj smo torej in kje je naše mesto? S čim se identificiramo? Mar s podobnostjo vtisov preteklosti? S skupnostjo osebne in skupinske zgodovine, ki nas je napotila v svet? S skupnostjo biološkega izvora, ki je iz osnov družinsko-družbenih odnosov ustvarjal narodno skupnost?

To je problem, pred katerega je vsakdo postavljen in ga zavestno ali podzavestno rešuje po svoje, kakor hitro se podere dejanska ali umišljena vez med njim in zemljo, na kateri je rasel, ali ko se pretrga vez z družinsko-družbeno skupnostjo, iz katere je biološko izšel. Odgovor na vprašanje identitete nas kot posameznikov ter skupnosti ni lahek. Četudi rešimo osebni problem svojega statičnega položaja v sodobnem svetu in sodobni družbi, nam ostaja še vedno problem, kakšne vezi se pletejo med nami in med fizičnim in social-

nim okoljem, v katerem danes živimo, in kakšen bo rezultat tega novega sožitja. V konkretnem primeru, kje je mesto ameriškega Slovence, kje avstralskega, kje argentinskega? Kje je njegovo mesto v odnosih do drugih Slovencev, kje v odnosu do svojih novih sodržavljanov? Juridični položaj posameznika je dokaj preprost, njegova pravna vezanost je teritorialno pogojena z okvirom „nove domovine“, zato tudi časovno vezana na njegovo bivanje v njenih mejah. Njegova bistoška vezanost sloni na rodu, iz katerega je izšel, bodisi da je bilo v „stari domovini“ ali v taborišču v Italiji ali Avstriji, bodisi v novem svetu. Njegova socialna vezanost je pogojena na družbeni okvir, katerega del je, zavestno ali nezavestno. Njegova ekonomska pogojenost je v vezeh proizvodnega in potrošnega cikla, ki ga sprošuje ali utesnjuje. Ti sektorji osebne vezanosti sovpadajo prostorno in družbeno v tradiconalni, teritorialno vezani družbi Slovencev v Sloveniji, a so ločeni v primeru emigrantov, ki v novem prostornem in socialnem okolju izgube teritorialno vezanost, ne da bi jo nadomestili z novo.

Teritorialni okvir je splošno sprejeta osnova današnje narodnostne družbe, četudi njegova pomembnost ni več toliko, kot je bila pred stoletji v času dinastičnih fevdalnih teritorijev; prav tako ni verjeti, da bi v bodoče ostala enaka, kot je danes. Enačenje zgodovine narodov z zgodovino ozemlja je bolj izhod iz zadrege kot dokaz prepričanja o nujni pogojenosti in vezanosti ljudi z ozemljem. Odločilna je zavestna eksistenčna skupnost, četudi neenaka po jeziku, rodu in kulturi, zrasla v narodnostno skupnost po tesnejših zvezah, kot jih nakazuje teritorialni okvir ali gole vezi ekonomskega obstanka.

Ob tem nastaja vprašanje lojalnosti, vprašanje zavestne pripadnosti, vprašanje doma in domovine. Vprašanje vezanosti, neodvisne od subjektivnih odločitev posameznika, ter vezanosti, ki je rezultat zavestnih ali podzavestnih osebnih odločitev, svobodnih ali vsiljenih sklepov. Povezano s tem je nadalje vprašanje prvenstvenosti kriterijev, njih vrednostna lestvica, ki naj osvetljuje problem moralne upravičenosti ali krivde ob spreminjanju teh lojalnosti, izhajajočih iz splošno sprejetih ali le slutenih norm.

Zaradi neprestane menjave je identificiranje nas samih nikdar zaključen proces v prostornem okviru. Prav zato je kakršnokoli ugotavljanje trenutnega stanja trdno le v času, v katerem se dogaja, in v prostoru, na katerega se nanaša. Do splošnosti je še dolga pot. Enkrat ugotovljena identiteta ne dobi splošne veljavnosti s tem, da se je ne dotikamo, v veri, da je še vedno pravomočna. Spominja nas na tisti stari suknjič, ki nam visi v omari in ki ga hranimo za „boljše“; šele ko ga po dolgem premoru spet nadenemo, ugotovimo, da je staromoden, poleg tega ga niti nase ne spravimo več. Misel se nam nezadržno povrne na „tiste stare, dobre čase“ in na spomine,

ko suknjič ni bil niti staromodni niti pretesen, ter si umišljamo, da smo kdo ve kaj izgubili, ko nismo mogli zavreti časa.

Teoretično gledanje na „narodne dolžnosti“, identiteto narodnosti, skupinsko pripadnost, narodno zavednost in lojalnost, vse to izhaja iz teritorialnega principa iz časov narodnostnih bojev preteklega stoletja. Bujenje narodne zavesti v drugi polovici preteklega stoletja je bilo dejansko širjenje krajevnih in deželne lojalnosti v narodno, ne toliko ob simbolu narodnih predstavnikov, ki marsikdaj naroda skoro poznali niso, marveč okrog simbola zemlje, ki je segal preko pokrajinskega okvira, utrjenega v administrativni statiki slovenskih dežel. Zavest pripadnosti je pogosto prešla od dežele naravnost na državo mimo narodnostne skupnosti. Kranjec se je zavedal svojega kranjstva in avstrijstva, morda tega bolj kot svojega slovenstva. Korošec si je bil svest svojega koroštva in deželne integritete ter je zato v času plebiscita, četudi slovensko govoreč, morda raje pritrtil avstrijstvu, ki ga je poznal, kot rahli vezi s slovenstvom, ki mu je bilo v novem jugoslovanskem okviru premalo poznano, če že ne odbijajoče.

V istem duhu vidimo, da so se in se marsikje še danes starejše slovenske emigracije identificirajo z avstrijstvom kot širšim okvirom — rezultati ameriških ljudskih štetij nam to dokazujejo — ter deželanstvom, predvsem kranjskim v ožjem smislu, a le redko in skoro nezaupljivo s slovenstvom, zajetim v jugoslovanski okvir. Beneški Slovenci ali Benečani, kakor sami sebe raje označujejo, so drug primer takega identificiranja.

Razvoj slovenskega narodnega samobitja je torej vezan mnogo bolj na širjenje teritorialne lojalnosti od krajevnih in deželne na narodno in državno, pri kateri so bili ljudje, subjekt in objekt te lojalnosti, le drugotnega pomena. Statičnost teritorija je prevladala nad minljivostjo ljudi in človeških odnosov ter dajala osnovo prepričanju o teritorialni pogojenosti kakršnihkoli družbenih odnosov.

Pretrës slovenske zgodovine, predvsem zgodovine ljudskih skupnosti, živečih na ozemlju, ki smo ga in ga še danes smatramo za slovenskega, nam da le nekaj odgovorov, ki bi jih po analogiji mogli posplošiti tudi na naš današnji položaj. Vendar ne povsem. Glavna razlika, ki jo sicer pogosto prezremo, je vera v teritorialno vezanost in pogojenost. Vera v zemljo, ki naj bi usmerjala delo in življenje posameznika in narodnih skupnosti, vera v nam dani košček sveta, ki naj bi po mnenju marsikoga bil vir našega značaja, „slovenske duše“, zato najtrdnjša osnova slovenstva. Res je, da je v preteklosti pomanjkanje skupnih narodnih idealov in simbolov sililo k trdnemu elementu, k zemlji, kajti Slovenci nismo imeli jasno identificirane zgodovinske preteklosti niti zastave niti svojih socialnih in političnih ustanov; značilni za nas so bili le dialektični govori, ki so po zavestnem trudu maloštevilnih prednikov dali osnovo slovenskemu jeziku;

ta v začetkih ni bil povsem formuliran in uzakonjen, zato je bil dokaj spremenljiv; imeli smo tudi kos zemlje, nekaj trdnega in prijemljivega, nekaj zanesljivo "slovenskega", potem ko je vera v sorodnost slovensko govorečih ljudi podrla nekdanje deželanstvo. Namerno puščam tukaj ob strani Cerkev in njeno vlogo, ne da bi to vlogo zanimal. Slovenska slovnica je bila za nas mnogo več kot zbirka slovničnih pravil književnega jezika, postala je simbol, ki ga ne smeš brez hudega narodnega greha niti spreminjati niti rušiti vero v njegovo vse-splošnost. Nedavna pravda okrog „bravca“ in „bralca“ samo dokazuje simbolično vrednost slovničnih pravil.

Čemu vse to razpravljanje? Ker smo polagali toliko teže na vezanost z zemljo ter vezali slovenstvo na teritorialnost, nam odrezanost od zemlje pomenja biološko trganje vezi od osnove našega osebnega in družbenega življenja. Zato nam teženje za nekaj teritorialno našim, kos sveta, ki ga lahko smatramo za slovenskega, pomenja mnogo več kot le prostor, ki nam omogoča zbiranje, središče, kjer bi se nam medsebojne vezi ohranjevale, pomenja nam zdravljenje naših pretrganih vezi z zemljo, poganjanje korenin v simbolični košček sveta, ker smo pač prepričani, da je brez njega nadaljnje življenje našega slovenstva nemogoče. Vdajamo se varljivi utvari, da nam bo samo last in posest koščka zemlje omogočila biološki obstoj v bodoče rodove ter pri tem puščamo ob strani druge osnove, ki sicer ne morejo tekmovali z zemljo po njih konkretnosti, a niso zato nič manj trdne. Naš slovenski problem namreč ni edinstven, ni drugačen kot položaj drugih narodnostnih skupin, ki izgubljajo ali so izgubile teritorialno osnovo. Če nam zgodovina lahko služi za analogijo bolj kot za pravilo, vidimo, da so irski emigranti ohranili zavest, nevezano na zemljo, enako ruski duhoborci v kanadskih prerijah, podobno Judje v moderni dobi, Armenci v Sredozemlju, Kitajci v Maleziji, Buri v Južni Afriki, poleg njih še druge moderne emigrantske skupine po svetu.

Za zavestno pripadnost skupnosti konkretni simboli niso bistveni. Njihova koristnost je brezdvomna, vendar za obstoj in povezanost niso nič več kot koristna, oprijemljiva opora, brez katerih se zavednost in zavestnost ne podereta, četudi se ob njih in z njima krepita.

Ohranjanje te zavednosti končno ni v nasprotju z vraščanjem v novo narodnostno skupnost. Do nedavna je v mišljenju ljudi prevladovalo prepričanje, da je asimilacija nujna v smislu stapljanja z novo narodnostno skupnostjo z istočasnim odstopanjem od nekdanjega mišljenja, odklanjanjem nekdanjih simbolov in svetinj in sprejemanjem novih, zamenjavanjem starega z novim. Novejši prijemi se oslanjajo na ugotovitve, da ta „melting pot“ ni dosegel uspehov, ki si jih je zastavil. Zato uniformiranje mišljenja in življenja posameznikov in skupin ni več zastavljeni cilj, pač pa je cilj integracija, harmoni-

čno sestavljeni mozaik raznobarvnih drobcev, ki ustvarjajo novo sliko narodnostne skupine, ne da bi se pri tem odrekli svoji indentiteti. Osredje sestavljenih delcev je mogoče identificirati še dolgo po končanem procesu vraščanja, četudi so ostrine obrisov zabrisane. Integracija v novi družbi torej ni boleči proces zanikanja in odklanjanja, marveč počasni proces prestavljanja in vraščanja, koordinacije in brušenja. Od pravice do drugačnosti, ki si jo lastimo v idejnem svetu, preidemo do pravice in koristnosti drugačnosti v vsem svojem osebnem in družbenem življenju. V sodobni ameriški družbi je toleriranje drugačnosti dobilo najjasnejši izraz v novi zakonodaji o civilnih pravicah, segajoči daleč preko rasne neenakosti, ki je doslej prevladovala.

Naša identiteta sloni predvsem na zavestni pripadnosti slovenski skupnosti, kakorkoli si to slovensko skupnost predstavljamo. Identiteta naših otrok je še vedno lahko slovenska, če jim jo vcepimo, četudi poznajo teritorialno vez le z novo domovino; jezikovna vez je zanje dvojna, ekonomska vez le z novo domovino. Jezik ni bistven za narodno zavednost, četudi je njegova glavna opora. Če bi bil, potem bi ne mogli govoriti o tistih velikih Slovencih v zgodovini, ki jim je slovenščina težko tekla, a jim je zavestna pripadnost dajala pravico govoriti in delati kot sestavni del narodnega telesa.

Če dajemo pretirano težo teritorialni vezanosti naših odnosov z „domovino“, če sloni naše domovinstvo predvsem na prepričanju, da se spočne iz zemlje, korenini v zemlji, raste iz zemlje, ter je brez zemlje kot utrgan cvet, ki mu življenje izteče, ko izrabi sokove, ki so ostali v njem, potem je jasno, da je naš položaj podoben roži, ki sicer v vazi krasi okolje, v katerega je postavljena, a ji je življenjska doba odmerjena. Če bi ta teorija bila vsesplošno veljavna, potem bi današnji svet poznal le usihajoče cvetove nekdanj trdnih rastlin, poznal le odmaknjene otoke narodno trdih skupnosti, pri katerih je avtohtonost dokumentirana iz davnih rodov, pri katerih je ukoreninjenost v omejenem prostoru bistvo njihove trdnosti. Če bi ta teorija bila vsesplošno veljavna, potem bi novi narodi v svetu bili le odpadniki, izkoreninjenci, le usihajoči ostanki nekdanjih mogočnosti, umetno ohranjeni v novem ambientu. Taka organska usmerjena zaverovanost v „narodnostne korenine“, v njih rast in usihanje nam navidezno krepi duha s prepričanjem, da kljub odrezanosti od zemlje še nismo narodno odmrli, da nam kosi zemlje, ki smo si jo dobili v posest v zdomstvu, dajejo možnost poganjanja novih korenin ter zato moč v novem slovenstvu; dejansko pa nam utešnjuje sproščeno sožitje s sosedi drugih narodnosti. Ne kos zemlje, ki nam daje vtis novega ukoreninjenja, marveč zavest pripadanja in izhajanja iz družbene slovenske skupnosti, nevezane na čas in kraj, nam more dati novih pogledov na naš osebni in skupinski položaj, nam omogoči ostati del slovenstva brez teritorialnih navezanosti, tudi brez slovenskih pristav in fara, tudi brez narodnih domov. Razmerje med dejansko vezanostjo

in umišljenim simboličnim vkoreninjenjem je ostalo do danes nerazčiščeno, tako doma, kjer je razen v redkih izjemah teza današnjega raziskovanja v analizi družbenih odnosov, kakor v zdomstvu, kjer je ob pomanjkanju teritorialne pogojenosti razpravljanje in eksperimentiranje le teoretično in proti domači grudi „stare domovine“ usmerjeno.

Naše vraščanje v nove skupnosti, sredi katerih živimo, je nujen proces, pogojen s stiki, ki jih imamo z zunanjim svetom, ter ga je nemogoče zavreti. Ali bomo ob tem vraščanju ohranili nekaj slovenskih vrednot, je odvisno od nas samih in od cene, ki jo tem vrednotam dajemo. Če se opiramo na zunanji videz vrednot, kjer naj bi stik z zemljo in jezik bila prvenstvene vrednosti, potem je s pretrganjem teritorialnih vezi in z odtrganjem od matičnega jezika zapisan nam konec. Če pa si za osredje naše bitnosti postavimo zavest pripadnosti široki slovenski skupnosti, potem nam ta zavest lahko ostaja še v pozne rodove, kakor je ostala Judom skozi dve tisočletji, ostala Ircem skozi generacije, ostala za dokaj dolgo dobo tudi drugim, ki jim teritorialna premestitev ni pomenila premika iz trdnih osnov v neznano nejasnost.

Dvajset let bo skoro od konca vojne in od naše fizične ločitve od domovine. V teh dvajsetih letih so poti posameznikov šle v različne smeri. Navidezna trdna gmota slovenskih povojnih izseljencev se je ob zunanjih udarcih razbila v tisoče mozaičnih drobcev, ki so bili vrženi po karti sveta, ponekod v gručah, drugod kot osameli, izgubljeni v množici drugobarvnih in drugoverskih koščkov. Če ni noben od teh drobcev ne izgubil niti malo originalne barve, četudi bi ne obledel ali se okrušil, bi vendarle sredi drugobarvnih elementov bil videti drugačen. Optična prevara? Ali le igra barv na površini sveta?

Kam spada ta drobec? Nazaj h gmoti, od katere se je odkrnil? Ali ga je mogoče povsem zadostno identificirati z gmoto, katere delček je nekoč bil, ne da bi pri tem upoštevali njegov novi prostorski položaj ter novo sosedstvo? Vezanost tega drobca je vsekakor bolj raznolika kot le vezanost na njegov izvor, tudi več kot le vezanost na novi prostor, ki ga zavzema, prav zato tudi več kot le vezanost na sosedstvo drugobarvnih mozaičnih delov. Četudi torej analiziramo samo statično podobo, je vrsta nerazjasnjenih vprašanj, ki ob tem nastajajo, dokajšnje važnosti za nas same in za našo identiteto. A ker smo v dinamičnem svetu sprememb in nenehnega menjavanja, zato niti mi kot mozaični drobci nekdanje celote niti sosedstvo, v katerega smo postavljeni, ne ostajamo nespremenjeni, prav tako ne ostajajo nespremenjeni odnosi med nami in med teritorialnim in družabnim okoljem, v katerem živimo. Zato je identificiranje posameznikov in skupin nezadostno, če se omeji na slepo ponavljanje nekdanjih važnosti, ki postajajo čustveno preživete in zato vedno bolj odmaknjene od sodobne konkretnosti.

Naša identiteta končno ni ista kot identiteta Slovencev v domovini, kajti naše sprejemanje drugačnih vplivov, kot so jim podvrženi ljudje v domovini, nas je z leti napravilo drugačne, drugačne v noši in obleki, drugačne v govoru in kretnjah, drugačne v načinu mišljenja, drugačne v delu in poslovanju naših organiziranih skupnosti. Sprejemamo zunanje vplive, a ob tem pogosto mislimo, da jih ne. Piknik na slovenski pristavi, gostija ob poroki, praznovanje rojstnega dne namesto godu, občni zbori organizacij, vse to se je že odmaknilo od tega, kar smo imeli doma, pa vendarle še ni tako, kot je med Amerikanci in Argentinci. Ker je drugačno, mislimo, da je tipično slovensko. Do neke mere ohranjamo oblike iz preteklosti, ki jih „stara domovina“ odpravlja, bodisi v jeziku, bodisi v navadah, ponekod hlastamo za amerikanstvom novega sveta ter ob tem pogosto sami sebe zapeļujemo na nejasno pot asimilacije. Zapiranje v tesni okvir slovenskih naselbin dosega dva cilja: po eni strani pomaga ohranjati zunanje barve slovenske individualnosti, spreminjajoče sicer, vendar ne vzporedno s spremembami karakteristik v matični domovini, drugače v Clevelandu kot Buenos Airesu, drugače v Trstu kot Vestfaliji. Spreminjanje je predvsem prilagojevanje okolju, v katerega smo postavljeni, vendar ne z istim tempom kot okolje samo. Tako ohranjeni dokumenti narodnostnih naselbin postajajo anahronizmi, viseči med novim in starim, bolj podobni elementom „stare domovine“ izpred desetletij kot današnji ameriški ali slovenski skupnosti. Ta dvojnost ohranjanja in zastajanja končno privede do ostrega konflikta generacij ter do teritorialnega konflikta med starim in statičnim ter novim in dinamičnim, ko v spopadu staro ne more vzdržati tekme s sodobnim ter zato fizično izgine pod buldožerji ob obnavljanju mest.

Razpršenost slovenskih posameznikov v sodobnem svetu preprečuje ustvarjanje getovske miselnosti in dovoljuje normalno vraščanje v ameriški svet, sprejemanje novosti modernega sveta brez sveto-bolske romantike, zato tudi brez potrebe po varnostnem oklepu, brez katerega naj bi bilo ohranjanje zavesti pripadnosti nemogoče. To vraščanje dovoljuje prehod v novi svet na višji ravni tudi zato, ker je težnja po zlitju mnogo manjša in je „pravica do drugačnosti“ bolj splošno sprejeta.

Teka časa ne moremo zavreti. Tokov mišljenja ne moremo ustaviti, vendar jih je mogoče usmerjati. Vrednot ne podiramo, vendar jih neprestano ponovno tehtamo in razvrščamo. Če torej sprejemamo kot višjo obliko slovenstva zavest pripadnosti, ki ni vezana na kraj in niti na jezik, potem bomo imeli več upanja za obstanek slovenstva v novih rodovih, posebno zato, ker se današnji družbeni odnosi vedno bolj odmikajo od nekdanje fevdalno teritorialne vezanosti in dovoljujejo nove oblike sožitja. Slovenci v svetu ne smemo odmreti, preden si pridobimo mesto v svetovljanski družini modernega sveta.

Jože Velikonja

črta in prostor

II. GRAFIČNA RAZSTAVA SLOVENSКИH IZSELJENSKIH UMETNIKOV

Pri vseh umetnikih, ki so sedaj razstavili na razstavi, prirejani ob desetletnici obstoja Slovenske kulturne akcije, je zapaziti nenehno napredovanje ali razvijanje. Nobeden od razstavljalcev se ni ustavil in ne dela v svoji že doseženi maniri mirno dalje, pa naj gledamo umetnine s stilno analitičnega ali s kakršnega drugega vidika. Če to primerjamo s starejšo slovensko umetnostjo, je to na vsak način neka novota; ali dobra ali samo znak sedanje razgibanosti v umetnostnem snovanju, pustimo ob strani. Na vsak način je to znak dosti bolj individualnega nastrojenja umetnikov, kot je bilo kdajkoli doslej. Spominjam se klasične dr. Cankarjeve biografije Riharda Jakopiča v SBL, ko je življenjepisec ugotovil pri umetniku do njegovih starih let le tri velike stilne epohe in pri drugih impresionistih bi morda niti treh takšnih razdobj ne mogel določiti. Bolj češče so bile spremembe, lahko rečemo stilne menjave, pri naslednji generaciji, ki jo lahko nazivljemo ekspresioniste v najširšem pomenu besede. Ko je France Kralj nastopil po prvi svetovni vojski, je bil najčistejši linearni, brezprostorni ekspresionist. Precej počasi se je razvil v novega realista s poudarkom plastičnosti in prostornosti. Pri tem pa si je ohranil neke osebne značilnosti, ki stilistično niso bile pomembne, kot izraze obrazov, pregibe teles in podobno, kar je bilo zelo „kraljevsko“ in je spremljalo njegovo umetnost vse do našega odhoda iz domovine. Kako je ustvarjal v dobi diktiranega socialističnega realizma, ne vemo, a očitno je njegovo delo služilo bolj osebemu ustvarjanju, brez kazanja javnosti. Ta, danes nam še temna razvojna pot pa je morala biti le zelo zanimiva, ker so njegove monotipije, ki smo jih videli na nekem kulturnem večeru Slovenske kulturne akcije v lanski sezoni, kazale velik interes za barve, kot ga v tolikšni meri pri prvih dveh, nam znanih stilnih dobah niti zdaleka nismo poznali. Nekoliko drugačen je bil v poznejšem času razvoj mlajšega brata, Toneta. Iz dobe nove stvarnosti je prišel lahko v socialistični realizem, ki sicer ni določen stilni pojem, a je njegov stil vsekakor realističen. Videli smo njegove grafike na buenosaireski jugoslovanski grafični razstavi in je njegov „socialistični realizem“ že kazal znake obrtnosti. Kako se je pozneje razvijal, ne vemo. Če omenimo še nekatere sodobnike, posta-

vim Jakca, je bila njegova vloga v socialističnem realizmu še lažja, a po ponovnem vzponu umetnikove individualnosti je bilo doznati, da koketira mož celo z abstraktnostjo, kakor tudi je ostal v risbi dosleden realist in so njegove abstrakcije le „na zunaj“ zatušane realistične umetnine. Bolj resnično se je prelevil v komaj še predmetnega abstraktnega Riko Debenjak, ki je bil svojčas, še v predvojni Jugoslaviji, dosleden realist. Potem je stremel k večji ploskovitosti; ne sicer v eni liniji, ker je figure rad postavljaval v prostor. Po diktatu socialističnega realizma mu ni bilo težko najti ustreznega načina slikanja. A po osvoboditvi umetništva od diktata je ta umetnik med prvimi po še nekaterih poskusih predmetne linearnosti prešel v tipično abstraktnost. Stilno najbolj sam sebi zvest pa je ostal Maleš, v bistvu linearni ekspresionist. V tej svoji osnovni maniri pa je precej eksperimentiral z vedno novimi poskusi, ki pa niso bili toliko stilnega kot drugotnega značaja.

Toda s tem kratkim pogledom na takrat še mlade, zdaj že starejše mojstre v domovini, smo prišli že med njihove sodobnike, mojstre naše prve generacije, ki se je v domovini tudi že do zrelosti razvila. *France Gorše* se je iz meštrovčevskega ekspresionizma že doma razvil v pretežno realističnega kiparja. Postavim plesni par zakoncev *Mrakar*. To razvojno pot je mojstersko orisal dr. *Ložar* v monografiji o *Goršetu*. Morda je v tem smislu vplivala nanj še njegova privatna umetniška šola. A že v prvih begunskih delih za opremo taboriščne kapele v *Monigu* so razvidni spet poživljeni ekspresionistični elementi. Še bolj se je v tej smeri utrjeval v svojem delu v *Trstu*, kjer ga pri tem podvigu vsaj na videz učiteljevanje na srednjih šolah ni oviralo. Spominjam se zlasti njegovih portretov slovenskih škofov iz tistega časa. Zdi se, da tedaj v *Trstu* še ni bilo kaj več izdelkov brezpredmetne umetnosti in da je to videl v večji množini *Gorše* šele, ko se je preselil v *Ameriko*. Kot je bilo za evropsko razgledanega umetnika tistega časa naravno, je *Gorše* takoj podvomil v vrednost tiste umetnosti, češ da ji manjka tradicije. A tembolj so ga privlačevali neоекspresionisti. Našel je sicer na njih marsikatero pomanjkljivost, ki se mu je pokazala po njegovi učiteljski praksi tem prijemljivejša. Pa tudi sam se je v novem neоекspresionizmu vedno bolj uveljavljal. Je bila doba, ko je voluminoznost zelo poudarjal, pa spet doba, ko je operiral z nevoluminoznimi žicami. Sam priznava, da je na njegovo ameriško delavnost zelo vplivala zaposlitev pri opremi cerkva. Sicer moramo reči, da se pri cerkvenih stvaritvah ni nikoli bistveno oddaljil od realizma, a vsekakor je ta realizem močno poduhovljen. Ustreznejši stilni izraz je na podlagi cerkvenih del dobil pač pri izvincerkvenih delih. On pravi, da so te stilne mene nevažne, da je važna predvsem duhovna vsebina. Ne bom se spuščal v kritiko takšnega nazora, a vse to priča, da je mož še vedno v živahnem razvoju. Pod vplivom omenjene žične skulpture sta tudi oba lista, ki sta visela na naši razstavi, dasi se tu že spet bolj približuje realizmu.

Popolnoma drugačen je razvoj pri *Bari Remec*. Izšla je iz pretežno naturalistične, neimprisionistične šole, a se kmalu navzela ekspresionističnega izražanja. Od njenega šolanja ji je ostala potreba,

delati pod modeli, ki jih ji pripušča narava, narava v najširšem pomenu besede. Te impresije je gospa Bara vedno tudi umetno komponirala in imela vedno bolj ali manj dosledne norme za barvno kompozicijo. Tako je na njeni prvi razstavi pri Antúju prevladovala rdeče-olivnozeleni barvna kompozicija, zlasti pa je presenečala z velikim slikarskim znanjem, spominjam na detajle v pastozni tehniki; kaj podobnega smo našli doma le pri Sternenu. Te dni so mi prišle pod roko spet njene ilustracije k Debeljakovi noveli Smrt Mate Matkovića in tam že je bil viden njen izreden interes za kompozicijo. Nato je šel njen razvoj k nekakšni ploskovitosti, pa spet k smoternejšemu oblikovanju v smislu realizma. Posebno zanimive so njene barvne impresije z andskih gora na jugu in severu Argentine, enkrat bolj, drugič manj prostorno zajete. Vedno je bila pa prepričevalna pri reprodukciji starega argentinskega človeštva, Indijancev. Vmes se je zanimala tudi za abstraktne oblike, postavim kamenja in je abstraktne oblike uporabljala tudi v umetni obrti, zlasti v keramiki. Ni pa nikdar brezpredmetnosti slikala v svojih slikarskih delih, kamor štejem tudi grafiko. Na tej razstavi so bili vidni človeški in živalski prebivalci severnih Argentinskih Andov in to, kar je z njimi v zvezi. Če jih ni že sama ujela v kompozicijske enote, je pa kompozicijo sama ustvarila z risbo vezav ali z barvo. Nasplošno bi o njej lahko rekli, da so stilne menjave le bolj slučajne, ustvarjene z različnimi impresijami, drugače pa je umetnica zvesta svojemu barvnemu in kompozicijskemu prepričanju.

Franceta Ahčina razvoj je moč zasledovati predvsem v njegovih stilnih menjavah. Spominjam se nekega torza, ki ga je napravil pod navdihom učiteljevega, Kraljevega novega realizma. Odtod je šla njegova pot predvsem v realizem, močno duhovno poglobljen, kar je morda vpliv Romanellijske šole. Ahčinova Madona, ki jo je napravil za tedanjega papeža Pija XII., se je tudi formalno spet približala ekspresionizmu. A realistično nastrojenje je bilo v njem močnejše — primerjaj Goršetov razvoj v istih življenjskih letih — in tako bi njegova prva buenosaireska leta lahko imenovali duhovno nastrojeno dobo Ahčinovega realizma. Spominjam se, da sem ob priložnosti članka o Ahčinu v prvem letniku Vrednot bral v neki švicarski kritiki, da kaže tudi sodobna švicarska skulptura podobne simptome in sem potem to v članku tudi poudaril, češ da je naš kipar na poti, ki je tudi drugod v svetu aktualna. Za to razdobje zlasti velja poudariti, da se je kipar posluževal v veliki meri svojega izčrpnega znanja anatomije, kar vodi umetnika že po naravi v realizem. Ahčinovo zanimanje za anatomijo ne išče vedno novih situacij kot postavim Michelangela kontrapostov ali Rodina pretegljajev. Ahčinovi liki so manj komplicirani in če je iskal razgibanejši gib, kot kosca ali kamnarja, potem ga je prav tako, kot za popolno obvladane anatomske razgibanosti že tudi gnal nagon, najti tem gibom ustrezno kompozicijo, ki jo pri njem ne ustvarja kakšen okvir ali medsebojni odnos raznih figur (Ahčin daje prednost posameznim likom), temveč udje istega telesa v svoji zaključenosti. Tej Ahčinovi osnovni težnji je njegov realizem prav dobro odgovarjal, a izkazala se je ta težnja tudi, ko je v zadnjih

letih zamenjal plastičnost in trodimenzionalnost z linearnostjo in ploskovitostjo. Tak je bil namreč njegov neoekspresionizem nekako v začetku šestdesetih let in če nas na tej razstavi ogledovanje njegovih likov ni varalo, je sedaj na poti v neki novi realizem ali pa je to samo kratkotrajen ekskurz.

Drugačna spet so pota tistih umetnikov, ki še niso doma dozoreli. *Božidar Kramolc* je prišel iz domovine precej realistično šolan, a nagnjen v naturalizem, kar se opaza tudi pri njegovih literarnih proizvodih; tozadevno poznam le njegove spise v prvih letnikih Zbornika Svobodne Slovenije. Pa vendar imajo njegove osebe in dogodki vedno kakšen nenavaden prizvok, ne sicer storijsko ali osebno neverjeten, morda le nenavaden. Tako je tudi v likovni umetnosti. Zlasti hitrejša, grafične umetnine kmalu pokažejo ekspresionistično pojmovanje — spominjam se raznih njegovih dekliških poprsij, a v večjih, posebno oljnatih slikah je še vedno naturalist. Kaj kmalu pa ga zajame abstraktnost. Sprva le pri ozadjih, recimo v dekorativne namene ali tudi v grafikah, kjer mu postane abstrakcija že sama sebi namen. Po črno-belih konstruktivističnih poskusih — opozarjam na zelo zapaženo konstrukcijo abstraktnih arhitektonskih in orodnih sestavin na I. naši grafični razstavi — se je lotil tudi abstraktnih barvastih monotipij, iz katerih pa je gledal še stari barvasti naturalist, nekakšen neoimpresionist. Dve tovrstni monotipiji sta bili tudi še na tej zadnji razstavi. Ena je bila zelo pestro barvana, največja barvna ploskev je bila zelo živa, v drugi pa so bili v glavnem le odtenki ene in iste osnovne barve. Toda v tem času je Kramolc pisal, da ga prvenstveno zanima le spet predmetno slikarstvo in kot smo videli iz reprodukcije v prejšnjem Meddobju, je njegovo slikarstvo ponovno prvenstveno naturalistično-pastozno. Poslal nam je tudi vrsto barvnih fotografij svojih del in videli smo, da je Kramolčeva paleta mnogo bolj pestra kot poprej; vsekakor plod njegovega abstraktnega slikarstva. Zdi se mi, da je ugoden vpliv te njegove abstraktne ere viden tudi na njegovih grafičnih listih, opozarjam le na Prvi sneg in na Žitno polje. Šopki rastlin pa kažejo neko razvrstitev cvetov v ploskvi. Ko bi bolj poznali njegova abstraktna dela, bi najbrž lahko ugotovili vplive tudi na njegove pokrajinske risbe.

V delo gospe *Marijanice Savinšek* imamo, žal, bolj malo vpogleda. Brali smo včasih le zelo ugodne kritike o njenih razstavah in poročila o njenem sodelovanju s prominentnimi skupinami umetnikov. Starejša dela poznamo le po črno-belih fotografijah. Znana so nam tudi svoječasna poročila pokojnega Frana Erjavca o njenem stališču do umetnosti. Tako je bila po teh poročilih ob prihodu na tuje ga. Savinškova vsa zavzeta za vrhove slovenskega impresionizma, dočim je bilo njeno šolanje v domovini bolj pod vodstvom ekspresionistov in neorealitov (Kogoj, Tratnik) in njen odnos do brezpredmetnega slikarstva je bil prve čase pariškega bivanja odklonilen. Nadaljnje šolanje in napredovanje v Parizu jo je brez dvoma zblížalo s francoskim kolorizmom, ki je v marsičem drugačen kot pri slovenskih impresionistih. Kolikor moremo soditi po črno-belih reprodukcijah, je postala njena barva manj drobljena, barve so nanešene ena poleg druge v velikih potezah.

Od te faze, kakor je deloma razvidna iz reprodukcij v pregledu slovenske izseljenske umetnosti iz l. 1959, ne poznamo dobro pota do umetnosti, kakor jo je pokazala na naši II. grafični razstavi. Vsekakor je morala napraviti ožje sožitje z abstraktno umetnostjo. Njena abstrakcija je predvsem barvna, a tudi ta abstrakcija ima nek realen prijem. Zelo značilna se mi vidi Katedrala (št. 44), kjer prevladujejo na zunanjščini arhitekture barve kot so v gotskih katedralah vidne od znotraj na barvastih oknih. Abstraktna je tudi popolnoma netektonska zgradba katedrale, kot je nestatičnost sploh značilna za vse njene sedanje slike in na vseh teh slikah, kolikor so predmetne, preglasuje gradnjo izredna moč barve. Ga. Savinškova je zdaj v stadiju barvnega razkošja in bilo bi zanimivo videti kakšno njeno črno-belo grafiko, če jo sploh dela.

Milan Volovšek je bil vedno nekako nepredmeten v ožjem pomenu besede. Vem, da sem ga ob njegovi razstavi pri Comteju vprašal, kako je s predmetnostjo, snovnostjo pri njegovih slikah. Snov je priznaval le pri dveh velikih platnih, ki sta ponazarjali dogodke iz domačih revolucijskih borb. Pri ostalih, je rekel, da ni važno, kako jih imenujemo, spominjam se na skupino treh sedečih žen. Ali so to kmetice ali ribiške žene, je rekel, da ni važno; važno je le, kako so komponirane. Kompozicija, tako značilna za Baro Remec in za Ahčina, je bila tudi za Volovška najvažnejši stilni in predvsem estetski moment. V poznejšem snovanju, posebno ob svojem učiteljevanju na umetniški šoli, so ga prav tako zanimali formalni problemi, predvsem kompozicija, manj barva. Imel je tačas ero, ko je ljubil velike ploskve, a manj prostornost, pa tudi druge. Take formalne elemente je rad iskal tudi na abstraktnih delih, ki jih je kazal dijakom, dasi on sam, kolikor poznam njegov opus, v abstraktno umetnost ni zašel. Na tej razstavi je pokazal serijo indijanskih tipov, posamezne na listu ali tudi v skupinah. To, da so to indijanski tipi, je pa tudi vsa snovnost teh tušev. Da bi to enoličnost zabrisal, je papir močil, da se je tuš razlival po njem, pri čemer je močil papir le tam, da važnih risarskih partij ni pomazal. Dosegel je tako frapantne učinke, a ta tehnika mu je služila spet le za dosego posebnih formalnih rezultatov.

Zadnjo skupino tvorijo umetniki, ki so se izšolali že v tujini, buenosaireski pač v slovenski šoli, pri Bari Remec, Ahčinu in Volovšku. Največ dela med njimi *Ivan Bukovec*. Že v šoli je bil najprizadevnejši dijak, a po slovenski šoli se ni toliko razvijal sam iz sebe, kot iz splošnega buenosaireskega okolja. To je imelo nanj dvojen vpliv; kar je v tem okolju dobrega, predvsem šolanje, je tudi nanj dobro vplivalo. Razstave, zlasti najsodobnejše umetnosti, so pa tukaj večkrat dvomljivega značaja. Žal, se vodstvu slovenske šole ni posrečilo, dobiti za najnadarjenejše dijake možnosti nadaljnjega šolanja v evropskih središčih. Saj so gotovo pri tukajšnjih umetnikih tudi efektni rezultati, a čisto so ti rezultati le stvar efekta, ne pa znanja in umetniškega doživetja. Slovenec, ki te stvaritve spremlja, nehotе zaide pod njihov vpliv. Tako mi ni ugajala pri Bukovcu neka era, ko je efekte svojih abstrakcij prepuščal slučaju, kako se bo barva razlila. Kar se ni posrečilo, je sicer hvalevredno zavrget, a tudi posrečene

stvari niso bili dosežki hotenega delovanja, ampak srečni slučaji. V veliko dobro mu je škodo, da so njegovi nadaljnji umotvori nastali iz hotenega napa. Tu so predvsem njegovi barvasti listi (na razstavi n. pr. Vibracija barv št. 13, tudi Rdeče sanje št. 16.) Pri slednji je barvna kompozicija sicer manj urejena, a list je vsekakor izpoved umetnikovega doživljanja. Je pa agilni Bukovec že po svojem značaju kot ilustrator in inscenator obsojen, da slika tudi predmetno. Tako opažamo na njegovih predmetnih listih, da nanje dostikrat vplivajo efekti, ki jih je dosegel pri abstraktnih delih, bodisi v barvi, bodisi v kompoziciji. In ker v abstrakcijah ni točnih stilnih kriterijev, zato tudi novejši Bukovčevi predmetni listi niso stilno dosledni. Umetnik je v vsestranskem stilnem vrvežu, kar je gotovo znak prave mladostne razgibanosti in ustvarja radovedno pričakovanje, kam bo njegova pot še pripeljala.

Njegov prijatelj in bivši sodijak *Andrej Makek* je na tej razstavi pokazal nekaj novega. On je ostal skoraj najbolj v okviru naturalizma, ki je prišel na šoli nehote v ospredje, saj je tudi učiteljica, gospa Bara Remec, izšla iz neoimpresionistične šole in se rado ponavlja, da uporablja učiteljske metode, s katerimi se je sam na šoli razvil. Makek je sicer na vsaki razstavi presenetil s čim novim. Niso bile to kakšne stilne novote, ampak recimo posebni barvni poudarki ali nove „štimunge“, k čemer je svoje doprineslo tudi to, da on ne slika stalno, ampak bolj v časovnih zagonih. Tudi tokrat je bil nov v barvah (Sončni zahod št. 31) in v „štimungi“ (Poplava št. 32), toda v večji meri kot kdaj prej. V barvah je segel celo po abstraktnih tonih. Lotil se je pa tudi abstraktne Kompozicije (št. 30). Sicer mu lebdijo pri tem še vedno neki konkretni predmeti pred očmi, a vsekakor je to zanimiv poskus. Želimo si, da bi se še večkrat tako radikalno „zagnal“.

France Papež je že na dijaških razstavah umetniške šole preseščal z neko pastoznostjo, s katero je obdeloval bistvene sestavine upodobljenih predmetov, dočim je detajle rad izpuščal. Ko se je po končani šoli predal abstraktnemu slikarstvu, je ta način slikanja obdržal. Njegove slike so polne barvnih variacij, a se razlikujejo od prejšnjih predmetnih del zlasti po polnosti barvnih ploskev; z njimi je izpolnjeval celo „detajle“ praznih ploskev, tako, da so postale njegove slike res barvno polne. Zdaj, ko je nastopil z grafiko, ta barvna polnost ni več tako očitna. Takrat sem ga nekoč označil za sorodnega slovenskim impresionistom, zdaj ga nikakor ne bi mogel več. Na svojem predavanju na nekem kulturnem večeru je označil abstraktno umetnost za simbolično. Je pa predvsem še vedno ljubitelj barv in je svoje tuše koloriral. Kar je pa bolj presenetilo, je bilo to, da jih je poimenoval precej predmetno in smo lahko videli, da so simbolizirali res realne predstave.

Nismo imeli osebnih stikov z *Jožetom Vodlanom* in *Mirom Župančičem*, kot smo jih imeli z Bukovcem, Makekom in Papežem. A njun umetniški študij v Linzu je moral biti pač predmeten, saj si doslej nismo mogli misliti, kako bi bilo mogoče bodočega umetnika vzgojiti z učenjem v abstraktni umetnosti. Fotografije njunih del iz začetnega bivanja v ZDA so bile predmetne. A že takrat smo videli, da težita k

ekspresijam, stilizacijam in tudi k abstrakcijam. (Nikoli ne bom pozabil Izidorja Cankarja, ki nam je l. 1922 v Münchenu razlagal Vasilija Kandinskega in Paula Kleeja kot nekaj skrajni ekspresionizem). V nadaljnjem bivanju na ameriškem severu je abstraktnost v delih obeh umetnikov vedno bolj prevladovala in značilno je, da sta prav ta dva Slovenca prepričala mojstra Franceta Goršeta, ki sprva v brezpredmetni umetnosti ni mogel najti resničnih vrednot, da je treba tudi pri abstrakcijah računati z umetniškimi dosežki. Z njima se je povezal v slovensko umetniško reprezentanco v USA. Redke fotografije njunih abstrakcij, ki smo jih dobili v Argentino, seveda niso mogle ustvariti podobe o tem, kaj naj njuna dela umetnostno simbolizirajo. A na tej razstavi smo se prepričali, da se Vodlanove kompozicije res kompozicije in Župančičeve konstrukcije res konstrukcije. Vodlan nepredmetne like res smoterno komponira v celote, Župančič iz podobnih sestavin res konstruira podobe. Ti listi so nas prepričali, da bi bilo mogoče bodočega umetnika tudi zgolj abstraktno izšolati; seveda mora imeti tak dijak prirojen umetniški čut.

Tako je bilanca II. grafične razstave slovenskih izseljenskih umetnikov vseskozi pozitivna in napredek od prve tovrstne razstave je očiten; vsi mojstri so zelo vsestransko iskali v teh desetih letih nova pota in dosegli presenetljive uspehe. Čeprav so bili njihovi poskusi in dosežki med seboj različni, vendar lahko trdimo, da je bila razstava prava slovenska slika sodobne umetnosti, ki je v marsičem drugačna od drugih — tukaj jo lahko primerjamo samo z argentinskim opusom in s tistimi tujei, ki prihajajo od drugod v Buenos Aires razstavljat — podob. In ta slovenska slika je sodobna in prav dobra.

In kar je posebno razveseljivo: umetniška mladina ima v zrelejših mojstrih vso zaslombo, mladina pa delo svojih učiteljev in zaščitnikov visoko ceni. Da bi bilo tudi na drugih poljih tako!

Marijan Marolt

črke besede misli

r u d a j u r č e c

„HARMONIKA NI JEZIK, NE VE
ZA HINAVŠČINO — PESEM NI
BESEDA, NE LAŽE.“

(Ivan Cankar: Kurent)

Cankarjev svet je bil svet širnih obzorij in pestrih, svežih barv. Kurent je šel na pot s harmoniko, razpeto v melodijo, da bi v svoje in srca vseh zajel ves slovenski svet. Srce je bilo čisto, slovenska zemlja se je pred njim razprezala v kopeli impresionističnih luči — vse je bilo obrnjeno navzven; harmonika je pela, česar je bilo polno srce in v njej ni bilo hinavščine.

Le kdo ga je razumel?

Mimo so hodili ljudje, ki jih je trla skrb za lastno in narodno življenje.

Menili so, da je bil svet krut v svojih številkah; zato so nanj zrli z mrzlim razumom resnice in hladne pameti. Vsakdo je imel svoj obrok resnice, pod pazduho je nosil vatlje — za vsak problem in vsako priliko. Učbeniki so bili polni gesel in diagnoz za presojo vsega, kar se je polagalo na tehtnico kulture, politike in gospodarstva. Šestila so segala daleč čez obzorja in še onstran. Pogled pa se je zaziral visoko; malo je bilo prilik in časa zazreti se v podobo tik pred očmi, prisluhniti melodiji prav ob ušesu.

Kdor se je oziral po vsem tem, je bil kakor harmonikar, ki ne ve za dnevne bridkosti — smeh njegove melodije so proglašali za hinavščino. Gorje, če se je spozabil in trdil, da mu iz zvokov harmonike poje resničnost, segajoča čez oboje zgodovine. Ker pa je melodija mrtva, če ni v njej duše, se je izživljala v stilu in barvah. Ker vsi niso imeli posluha za vse — pa tudi časa jim je manjkalo —, so njegovo pesem razglasili za laž.

In vendar je imel muzikant v svojih očeh edino pravo resnico; hotel je prepričati s čistostjo srca in duše!

Pesem je pela, besede so objemale ves svet, toda stresli so ramena in šli svojo pot.

— — —

Kurent ni omagal, ker poslanstva ni mogel zatajiti; ni se mogel odreči svoji resnici.

Domovina se ni odmaknila, se ni razblinila — barve in melodije so ostale.

Zgodilo se je, da je harmonika še pela, le zven je šel v lozo — vsebina pesmi se je razklala v tisoč bleskov ekspresivnosti.

Domovina in duša sta se zlili v eno. Zaradi bojazni, da bi mu očitati hinavščino, se je muzikant pogreznil vase — zastrt obraz je bil kakor prepleskan, beseda je zasijala kakor da bi bila razbita posoda. Pesem in melodija sta veslali med nebom in zemljo.

Mimo so hodili in so slišali, brali so in so ostali gluhi in slepi.

Ljudje golega razuma in prave pameti so se obsijali z veličino, zavladali so svetu z lici, polnimi mrkih potez, oči so zalivali soji bolesti, trpljenja in črnoglednega zastrupljanja.

— — —

Melodija se je zgrozila. Vzpela se je nad robove ostrin, zavrgla mrzlo resnico, zasuto pod krinke in groteskne podobe sveta.

Ker je pel iz globine duše, ker je pisal z jezikom duše, je bil pesnik spet zavržen z obtožbo neresnice; očitali so mu pozo, ga trgali iz spon osamljenosti in mu nalagali poslanstvo koristnosti z naročili v nemogočih barvah in računih. Če se je razpisal v podobo, če je podal veličino trenutka, doživetja iz globin poezije, so šli mimo, kakor farizej mimo ranjenega Samarijana.

Bilo je, kakor da se je svet razklal na dvoje — človek je postal žrtev novih računov, ko so mu začeli odvzemati sleherno vrednost v okviru barv in zvokov tostranstva in onostranstva. Gorje mu, če je zapisal, da govori o resničnosti, pa je pri tem krenil po lastni poti zanesljivosti in zgodovinskosti.

Proglasili so ga za kamen spotike; odvrnili so se od njegovih podob in zvenov. Kdor se je ob melodiji ail besedi razburil, je samo skomignil, kakor da je vse bilo le plod v lastno ošabnost pogreznjene fantazije.

— — —

Resnica pa je tisto, kar je Kurent pel, ko je slikal in opeval svet svojih in njihovih oči.

Nikdo mu ne more biti pravi slednik, če se je ustrašil Kurentovih melodij in se umaknil v svet za svojimi kulisami.

Harmonika je pela, iz notranjosti je rasel njegov svet, podobe so bile simfonije njegove duše — toda zavrgli so ga in ga bodo, ker je njihovo dušo vzemiral s krvjo svojega srca.

Obsuli so ga z očitki hinavstva!

— — —

Svet se ni podrl, hinavščina in resnica sta si bili in si bijeta v oči. Barve in melodije rasto suvereno pod nebo!

Domovina je daleč in je med nami; domovina je povsod, dasi nedotakljiva za naše drobne prste.

Šestila in merila vladajo svet po svoje; umetnik se jim je znal umakniti, kakor mu je nalagala podoba Resnice.

Zgodovina si skuša nategniti bronaste oklepe sigurnosti; nad njo po so sodniki, palimpsesti so popisani z novimi hieroglifi, komaj zaznatnimi pod opnom blaženih slutenj, polnih brezbrežne vsebine za harmoniko in za pesmi.

Zgodovino proglašajo za božjo deklo; polna je onstranske prisotnosti.

Harmonika se je v njej razklenila, melodije so na pragu novih obokov; zadostuje, če jih položimo, ovijamo v zven samo ene barve; blizu je polifonija doživetja v globini srca — slika je prepolna v soju in miru, ko sta srce in domovina eno.

Res smo že na pragu prvega dne dviganja sveta iz temin in vodâ.

— — —

Iskali smo Arhimedovo točko in prestavilo nas je pred njeno resničnost.

Od nekod bo pritekel Aladin in nam potisnil med prste začarano luč spoznanja in najvišje resnice.

Ustrašili se bomo, ko bomo blizu, ko nam bo dano dvigniti svet — domovino iz njenih tečajev.

Smo pri njej in nismo!

Zajela nas je v svoje naročje, da bi nas v sreči novorojenstva položila v tople jasli svoje ljubezni.

Ni zvezde nad Betlehemom in pastirji se ne bližajo. Merila in šestila se niso izrabila in krutost je zalila naša morja, reke in potoke.

Le harmonika čaka, ker nima meril — beseda čaka, da zasliši začetek in konec Besede — oboje, kakor nekoč, pripravljena na porog in obsodbo; zmagala bo in utonila v melodiji ljubezni.

Harmonika je jezik hinavcev in lenuhov, pesem je beseda, polna laži, bodo zakričali na trgu pred Litostratom!

— — —

Beseda še ni na začetku in do konca še ne seže. Bila pa je in bo. Melodija se ni ustavila pod oboki, prodrla je do neba!

Vsebina slovenstva je kakor spovedna skrivnost — biva v templju, da poklekne ob okence večne in nespremenljive skrivnosti.

Vsebina slovenstva nas je ujela v tajnost zakramentalnosti in živimo v njej povsod in je vedno z nami. Smo v srcu njene grude in je pri nas, ko smo na robu sveta.

Melodija in pesem sta srečni, ker domovino objemata; drobita jo, kakor se drobi hostija, ko v tisočinki ostaja polnost milijonskih brezkončnosti. Celita dušo s tkivi večnosti, kjer smo vsi bili v njenih računih, predno je bil svet.

Za veliko ceno smo bili odkupljeni!

Če bi harmonika zvenela tisoč let, melodijske ne bi izpela; če bi se pesem polnila s tisoči listin in palimpsestov, je ne bi mogla zajeti v Besedo, ker je končna Resnica.

z a p i s k i

OB STOPETDESETLETNICI ROJSTVA TARASA ŠEVČENKA

Lani — 1964 — je svet praznoval 150-letnico rojstva največjega ukrajinskega pesnika *Tarasa Ševčenka*. Za to priliko je UNESCO izdala posebno številko in Združeni narodi so izdali v njegov spomin posebne znamke. Tri leta prej so *stoletnico smrti* — 1961 — praznovali predvsem Ukrajinci sami na isti način in so emigracijski Ukrajinci izdali privatno svoje znamke, ki so jih na svoja med seboj napisana pisma poleg uradnih znamk nalepljali za *Ševčenkovo leto* v njegovo opombo in svojo narodno oporo. Ne smemo pozabiti, da je Ševčenkova pesem Testament tudi himna svobodnih zamejskih Ukrajincev. Tedaj smo se Slovenci s posebnim večerom v okvirju Slovenske kulturne akcije pridružili tej proslavi (16. IX. 1961).

Jubilejnemu Ševčenkovemu letu naj služi par prevodov. Zavedamo se namreč, da Ševčenkov problem ni samo ukrajinski, kajti ta problem pomeni vprašanje s v o b o d e, politične in socialne in umetnostne. Ker smo mi — emigracijski Slovenci — zapustili domovino prav zaradi n e s v o b o d e v domovini, je Ševčenkov problem tudi naš.

Ta ukrajinski vrstnik našemu Prešernu je na drug način in z drugimi besedami izražal prav to, kar Prešeren sam v svoji Zdravici: bratstvo narodov v ljubezni in pravičnosti. In to kljub temu, da je prav njegov Testament izraz smrtnega sovraštva do tirana svojega naroda. Vsekakor pa je Ševčenko že v svojem življenju, še bolj ob smrti in najbolj po smrti že sto let „srce svojega naroda v sredini“, in se morda pri nobenem drugem pesniku ni tako inkarnirala enačba enakosti: Pesnik — Narod! Resnično je, da je njegov grob že sto let — romarska pot ukrajinskega naroda, prav tako učenjakom, ki so njegovo ime postavili na čelo svojih najvišjih znanstvenih zavodov — Akademija imena Ševčenka —, kakor preprostem neukemu ljudstvu. To ga nikdar ni bralo, ampak ga poznalo po petju njegovih pesmih na „kobzo“, narodno ljudsko glasbilo s pomenom srbskih gusli, ko ga je poslušalo kot svojega pevca, barda, ki je pel v slogu ljudskih pesmi ljudstvu. Le srbska narodna pesem more veljati za njegovega predhodnika. In on se je

najbolj približal njej, po slogu, načinu, vsebinski zgodovinskosti in sodobnosti in borbenosti ter po globokem občutju človečnosti, socialne krivice in upornosti. Vse to je povzročilo, da pesnik v grobu ni sam. Francoski potopisec Durand opisuje obisk njegovega groba nad Dnjeprom — petnajst let po pesnikovi smrti —: „Pesnik v grobu ni sam. Komaj prisveti jutranje pomladno sonce na snežno kopreno, ki pokriva pokrajino, že se zgrinjajo od vseh strani romarji, posvetni romarji, ki posedajo v vznožje groba, kjer prežive potem dan: tu pojedó brašno, si pogrejejo čaj, si prijateljsko drug drugemu pripovedujejo zgodbe, po turnu, na bratski način in po meri svoje domišljije, ter pojo najlepše pesnikove pesmi... Zaman bi iskali drugod kateregakoli pesnika, kateremu bi neuka, skoraj nepismena množica izkazovala takšne časti, ki so sicer prihranjene samo romarskim cerkvam in svetnikom...“

Tako so romali Ukrajinci k njemu v časih carske nesvobode, tako romajo sedaj v času zatora osebnih človečanskih pravic; tako romajo na emigraciji tja „z dobro in tiho besedo“. In tako naj bi poromal tja slednji, ki je proti kakršnikoli obliki samodržstva, imperializma in zatora narodne, socialne in osebne svobode. In tako se ob stopetdesetletnici rojstva in ob spominu na stoletnico smrti uvrščamo med te množice tudi Slovenci, da ob vznožju njegovega pesniškega lika priznamo v njem borca podjarmljenega naroda, ki se še vedno bori za življenje pod svobodnim soncem človečanske demokracije, za katero je on toliko delal in toliko trpel in jo strnil v svojo maksimo: „živa pravda v Gospodu Bogu“.

O Ševčenku, njegovem življenju in delu ter pomenu za ukrajinski narod in sploh za slovansko vzajemnost, ki naj bi jo vezala „živa pravda v Gospodu Bogu“, sem spisal razpravo v Zbornik-koledar Svobodne Slovenije za leto 1962, str. 87-96, na kar opozarjam tiste, ki jih zanima. Tam sem se dotaknil tudi Ševčenkovega kulta med Slovenci, ki ga je začel dr. Janez Evangelist Krek, „hetman Ostap v slovenski Siči“, razvil pa predvsem Jože Abram-Trentar, prevajavec obeh Ševčenkovih pesniških zbirk *Kobzar* in *Hajdamaki* (Leposlovna knjižica 1907). Z novim prevodom dveh Ševčenkovih pesmi, ki jih priobčujem ob 150 letnici njegovega rojstva, se hočem spomniti 100 letnice rojstva dr. J. E. Kreka, ki je bil za Slovence to, kar Ševčenko za ukrajinski narod: „Srce v sredini.“

Za boljše razumevanje dodajam par besed kot opombo.

OPOMBA K IRZAVCU:

Ševčenko je napisal to pesem še v sibirskem izgnanstvu l. 1847. Irzavec je bilo Zaporožcem to kot nam naše Brezje, kjer so častili svojo Mater božjo. Pesnik je vzel za motiv poraz hetmana Mazepe, ki se je s švedskimi zavezniki — Karl XII. — boril proti Rusom za svobodno Ukrajino. Motiv hetmana Mazepe nam je znan iz Byrona pa tudi Puškina; tu ga Ševčenko kaže od ukrajinske strani. Po znagi Petra Velikega I. („zataknil je kopja v strehe“, se pravi: uživa

zdaj po zmagi mir!) pri Poltávi l. 1709, je Mazepova vojska bežala v Benderi (v sedanji Romuniji, ki je bila tedaj pod turško oblastjo), Zaporožci, ki so bili pod poveljnikom Gordienkom, pa so se umaknili na Krim. Ko bi vsi Ukrajinci nastopali združeni, misli Ševčenko, bi zmagali, kakor daje nasvete Mati (to je: Ukrajina). Toda ni se posrečilo spraviti hetmana Mazepo in „hvastovskega“ polkovnika Palija. „Priluški“ polkovnik Gnat Galagan pa je celo izdal Mazepo. Nesloga je tako pokopala ukrajinsko neodvisnost. Zaporožci so morali zapustiti svoj otok Hortico in se rešiti na tatarski Krim, kjer jim tatarski han ni pustil opravljati javnega bogoslužja. Zato so častili Marijo Gluhovo le v zaprtem šotoru. Medtem pa je Peter Veliki nastavljal v Gluhovem svojega Rusom vdanega hetmana. In to satelitsko „zvonjenje“ so čuli Zaporožci v begunstvu, ter tudi vse muke kozakov, ke so jih pošiljali zidati na močvirje Petrograd, ali na Finsko, ali v Sibirijo... Tako „grize in trga satelitski carski pes“... Tudi Marija se solzi s to emigrantsko in domačo usodo. Ko pa jim je bilo dano, vrniti se domov, so najprej leseni hram iržavske Marije pozidali z opeko (zidaki) in nato Marijo ustoličili v staro svetišče, kjer še zdaj „joka za kozaki“. In po tej drugi svetovni vojni še celo... Prav zato, ker je pesem tako čudovito sodobna, naravnost naša, slovenska, sem jo poslovenil, misleč na našo usodo.

OPOMBA K OPOROKI:

Ta Oporoka je najbolj znana Ševčenkova pesem ter je prevedena že na petdeset do šestdeset jezikov. Pred mesecem je izšla za 150 letnico rojstva pesnika jubilejna izdaja prevodov te pesmi v vse dosegljive svetovne jezike. V knjigi — ki je še nisem dobil v roke —, je tudi slovenski Abramov prevod. Mojega ni, dasi sem ga že pred leti (prevel sem ga za 100 letnico smrti pesnikov) poslal v rokopisu nekaterim ukrajinskim slovstvenikom, ki so vedeli za pripravo tega jubilejnega zbornika. V tisku izhaja prevod sedaj prvič. Omenjam naj samo, da je pesem ukrajinska narodna himna, vsaj emigrantska, ki se poje ob vseh slavnostnih ukrajinskih prireditvah. Prevod ni delan za petje, ter je zato v ritmu prilagojen našemu metru.

Ob tej priliki naj omenjam, da je težko prevajati ševčenka, ker uporablja metrum po *kvantiteti*, ne po „poudarkih“. Zato verz, če ga spravimo v naše skandiranje, izgubi akcentsko raznolikost, ki je v izvirniku. Nikakor se ne da prevajati izključno po akcentih, ker tudi v izvirniku ni mišljen kot akcentuirana stopica, temveč dolžinska. Zato sem uporabljal tak ritem, ki najbolj ustreza dotičnemu odlomku. (Ševčenko zelo rad menja med pesmijo ritme, kar je tudi značilnost naše — predvsem prve pesmi.) Tako sem prevajal ne v dogmatičnem skandirajočem ritmu, temveč v neki svobodi, ki daje verzom prostost kljub nekim osnovnim stopičnim ustaljenostim. Pripominjam, da nisem imel pri rokah Abramovega prevoda Kobzarja in Hajdamakov in ne morem primerjati njegovega prevajanja s temi problemi.

Tine Debeljak

KULTURNI VEČERI SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE
V LETU 1964

1. 23. maja 1964. Zgodovinski odsek. *Marijan Marolt*: Srednjeveška skulptura na Slovenskem.

2. 13. junija 1964. Gledališki odsek. *Marija Kutnar-Jeločnikova, Majda Volovšek, Nikolaj Jeločnik*: Shakespeare med nami. Teksti o Shakespearu, recitacija sonetov, trije filmi.

3. 27. junija 1964. Filozofski odsek. *Dr. Filip Žakelj*: Velika liturgična obnova v Cerkvi.

4. 4. julija 1964. Literarni odsek. *Dr. Sreško Baraga*: Pomen svetih bratov Cirila in Metoda v kulturi slovanskih narodov.

5. 18. julija 1964. Glasbeni odsek. *Alojzij Geržinič*: Trije veliki izvajavci: Rubinstein, Heifetz, Anderson. Z glasbenimi filmi.

6. 1. avgusta 1964. Zgodovinski odsek. *Božo Žužek*: Vesoljni potop in zgodovina.

7. 22. avgusta 1964. Filozofski odsek. *P. Alojzij Kukovica S.J.*: Cerkve in moderni problemi zakona.

8. 5. septembra 1964. Literarni odsek. *Dr. Tine Debeljak*: Krasinskega Nebožanska komedija.

9. 19. septembra 1964. Filozofski odsek. *Dir. Anton Orehar*: Verska svoboda na cerkvenem koncilu.

10. 26. septembra 1964. Umetnostni odsek. *Začetek II. razstave slovenske izseljenske grafike*. Razstavili: *France Ahčin, Ivan Bukovec, France Gorše, Božidar Kramolc, Andrej Makek, France Papež, Bara Remec, Marijanica Savinšek, Jože Vodlan, Milan Volovšek, Miro Župančič*. Razstava odprta do 4. oktobra 1964.

11. 3. oktobra 1964. Literarni, glasbeni in gledališki odsek. *Jubilejna prireditev za desetletnico obstoja Slovenske kulturne akcije*. Tretji umetniški večer: Beseda, pesem, igra: *Slovenstva nova podoba*, govoril predsednik SKA Ruda Jurčec. *Koncert kvarteta Fink*. Srečanje s poeti. (Recitacije iz pesniških zbirk V. Kosa, F. Papeža, B. Rozmana, K. V. Truhlarja in R. Vodeba. Recitirali: Nataša Zaje-Smersujeva, Marjeta Smersu, Frido Beznik in Nikolaj Jeločnik. Režija: Nikolaj Jeločnik.)

12. 17. oktobra 1964. Filozofski odsek. *Dr. Milan Komar*: Vprašanje alienacije.

13. 14. novembra 1964. Gledališki odsek. Gledališki večer *Majda Volovšek* (O'Neil, Tagore.)

14. 21. novembra 1964. Zgodovinski odsek. *Dr. Filip Žakelj*: Škof dr. Gregorij Rožman v slovenski zgodovini.

VELIKONJEVA NAGRADA SKA ZA LETO 1965

Januarja 1965 je preteklo deset let, ko je bilo na seji odbora Slovenske kulturne akcije sklenjeno, da se razpiše leposlovna nagrada za leto 1955. Razpis nagrade je omogočila plemenitost neimenovanega mecena in je bil izid natečaja razglašen ob Božiču 1956. V okviru desetletnice obstoja Slovenske kulturne akcije pa je mecen z drugega dela sveta pritrdilno odgovoril na predlog, da se za leto 1965 ustanovi leposlovna nagrada, ki naj v spomin ob dvajsetletnici smrti pisatelja Narteja Velikonje nosi ime

VELIKONJEVA LITERARNA NAGRADA

Obletnico mučeniške smrti bomo obhajali v drugi polovici junija 1965, izid nagrade pa bo objavljen ob Božiču 1965. Nagrada znaša v skupnem znesku 100.000 argentinskih pesov. Veljal bo naslednji pravilnik:

1. Nagradi sta dve in sicer v zneskih 60.000 in 40.000 arg. pesov;
2. Prispevki morajo biti izvirna dela, ki še niso bila objavljena ali delno izvajana (roman, drama, zbirka novel ali pesmi, zbirka esejev);
3. Sodelovati more vsak kjerkoli živeči slovenski književnik;
4. Rokopise je treba poslati do 31. oktobra 1965 in sicer v dveh na stroj tipkanih izvodih na naslov: Slovenska kulturna akcija — Velikonjeva literarna nagrada — Ramón Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina;
5. Rokopisi morajo biti opremljeni s šifro. Pravo ime ali psevdonim, katerega nosilec pa mora biti znan vsaj enemu članu razsodišča, je treba poslati v rokopisu priloženi zapečateni kuverti, ki nosi isto oznako kot rokopis. Kuverte se odpro na dan razglasitve, t.j. dne 22. decembra 1965. Objavljena bodo samo imena nagrajenih avtorjev, ostali rokopisi ostanejo na uporabo piscem. Slovenska kulturna akcija pa lahko z avtorjevim dovoljenjem objavi tudi nenagrajeno delo;
6. Pod psevdonimom poslano in nagrajeno delo se more tudi pod psevdonimom izdati, če avtor to želi;
7. Nagrade so izplačljive v Buenos Airesu;
8. Sodelujoči pristanejo na to, da bodo nagrajena dela izdana v književnem programu Slovenske kulturne akcije za leto 1966 ali kasneje. Nagrajena dramska dela bodo po možnosti tudi uprizorjena. Za oboje bo dobil avtor še redni honorar založbe;
9. Materialistično usmerjena dela ne pridejo v poštev pri razpisu leposlovne nagrade;
10. Imena članov žirije bodo pravočasno objavljena;
11. Glasovanje razsodišča je tajno. Član razsodišča ne more sodelovati pri razpisu literarne nagrade;
12. Razsodišče ima pravico razglasiti prvo ali drugo nagrado za nedoseženo, če misli, da predložena dela ne ustrezajo potrebnemu merilu kakovosti. Prav tako ima pravico obe nagradi združiti.

Buenos Aires, dne 15. septembra 1964.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA.